PDF4Kurd

نووسینی : بەرزانی مەلا تەها

ئەدەبی فەلسەفی و
ئەزموونە زیندووەکانی سەردەم

PDF4Kurd

ناوی کتێب: ئەدەبی فەلسەفیو ئەزموونە زیندووەکانی سەردەم

بابەت: لێکۆڵینەوەو بابەتی ئەدەبی

نووسەر: بەرزانی مەلا تەها

تایپ: بەرزانی مەلا تەها

نەخشەسازی بەرگ: کەیوان عەبدوڵڵا

ژمارەی سپاردن:

چاپ: یەکەم . 2008

چاپخانە: شڤان

تیراژ:500 دانە

PDF4Kurd

پێشکەشە بە:

باوکم (مامۆستا مەلا تەها)　　　　دایکم (زەینەب حەمەعەلی).

هاوسەرو خۆشەویستم (مەهاباد).

PDF4Kurd

پێشەکییەکی کورتو پێویست

خوێنەری زێدە ئەزیزو هێژا...

ئەم کتێبەی وا بەدەستەوەیە بەشێکە لە چەندین لێکۆڵینەوەو بابەتی ئەدەبی کە ماوەی سێ چوار ساڵە نووسیومەو لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکاندا بلاوبۆتەوە، وام بە باشزانی هەندێکیان لە دوتوێی کتێبێکدا بە چاپیان بگەیەنم تا هیچ نەبێ سووکە سوودو کەڵکێکی هەبێو بەرچاو ڕۆشنییەکیش بێ بۆ هەمووان، لەم ڕووەوە ڕەنگە کارێکی خراپم نەکردبێ، خۆشتان دەزانن لەم قۆناغە نوێیەی واقیعی ئەدەبیدا فرە زەرورە لا بکرێتەوە لەو کەسایەتییە ئەدەبییانەی کە لە قۆناغێ لە قۆناغەکاندا ڕچەیان شکاندووەو تازەگەرییان وە ئەنجام گەیاندووە، هەروەتر وەك سیمبولێك خۆیان پێشکەشی واقیع کردووەو پێشەنگ بوونە، بۆ ئەم مەبەستە ئاماژێم داوەتە چەندین کەسایەتی نێودارو نوێگەری ئەدەبی عەرەبیو جیهانی کە دەنێو میللەتانی خۆیاندا بە گەورەیی هاتوونو ڕۆشتوون، مرۆڤانە باسیان لە ئاخو ئۆفو دەردی سەرییەکانی مرۆڤ کردووە بە شێوەیەکی گشتی، کورتو موختەسەر کاریان بۆ مرۆڤ وداهێنان کردووەو بەرهەمەکانیان لە قالبێکی تەسکی نەتەوایەتیدا نەبووە، بەڵکو هەوڵیان داوە مرۆڤانە بیر بکەنەوەو لە پێناوی ئایندەی ئازادی مرۆڤیشدا بەرهەمەکانیان پێشکەش بکەن، سەرپاکی بەرهەمەکانیان هونەرینو لە شێوەی فۆرمی جوانو سەرنجڕاکێشدا پێشکەشیان کردوون، خاوەنی جیهانبینیو تێڕوانینی بەرز بەرز بوونەو مەژگیان لە هەڵکشانو جووڵەو گەشەی بەردەوامدا بووە، سا لێرەوە توانیویانە پەیامو وێژدانیان وەدەرخەنو شتە بەرپێوارەکان بۆ ئێمەمانان شرۆڤە بکەن، بەهەرحاڵ نەختێك دەبارەی ئەدەبی فەلسەفی دواومو دواتر هەر بۆ ئەم مەبەستە

PDF4Kurd

باسم لە چەند کەسایەتییەکی نێودار کردووە کە تا ڕادەیەکی زۆر گومناون‌و خوێنەری کورد نائاشنایە پێیان، لەوانە (موحەممەد ئیقباڵ، جوبران خەلیل جوبران، نازك ئەلمەلائیکە، مەحمود دەروێش...)

گەر بەوردی چاوێ بخشێنین بە ڕۆژانی ڕابردووی نەتەوەکەماندا، دەبینین دەیان کەسایەتی گەورەو ناسراو ڕۆڵی کاریگەرو زیندوویان بینیوە لە پرینگانەوەی ئەو مێژووەدا، هەقوایە شانازییان پێوە بکرێ‌و لە لاپەرە پرشنگدارو زیندووەکانی مێژووماندا بە خاسی باسیان بکرێ، لێرەکانەوە وا پێویست دەکا قۆڵی مەردایەتی لێهەڵماڵین‌و ئەو کەسایەتییانە لە شەپۆلی فەوتان‌و لە نێوچوون ڕزگار بکەین، منیش لەم ڕوانگەیەوە کارم لە سەر چەندین کەسایەتی نێو ئەدەبی کوردی کردووە، لە دڵەوە هیوام وایە بەم هەوڵەوە توانیبێتم چەند زانیارییەکی بەکەڵك بە شێوەیەکی دروست بخەمە پێشچاوی بەڕێزتان، بمەوێ‌و نەمەوێ ناتەواوی‌و نوقستانی تێدایە، بمانپۆشن‌و بمانبەخشن، ئیدی هەر ئەمەم لە دەسدێ‌و گلەییم لێمەکەن ...

شادیتان ئاواتمە

بەرزانی مەلا تەها

سلێمانی 2008/11/8

PDF4Kurd

ئەدەبی فەلسەفی

موحەممەد ئیقباڵو جوبران خەلیل جوبران بەنموونە

(ئەدەب بەگشتی بابەتی سەرەکی فەلسەفەیەو بەشێکە لەو حەقیقەتانەی فەلسەفە بەدوویدا وێڵە)
رەخنەگرو بیریاری ئەمەریکی (پۆڵ دی مان)

(کاری ئەدەب گوزارشتە لە مرۆڤ و سەرپاکی پێداویستیو ئەو حاڵەتانەی بەسەریدا دێن بە شێوەیەکی جوان، تا راستگۆیانە یارمەتی مرۆڤ بدەن بۆ تێگەیشتن لە خۆییو تێگەیشتن لە ئامانجی دروستبوونی، یان هیچ نەبێ رێگە خۆشکەر بێ بۆ گەیشتن بەو ئامانجە... ئازادی –ئازادی نووسین- پێویستە بۆ فیکرو دڵو ئەدەب، هاوشێوەی هەواو ئاوو خۆراکە بۆ گشت لاشەیەکی زیندوو، هەرکاتێ ئازادی بووە زیندانی ترسو شتە باوو بیروباوەرەکان، ئەوا ئەو هەوایەی هەڵدەمژرێو ئەو ئاوەی دەخورێتەوەو ئەو خۆراکەی دەخورێ بۆگەن دەکەن...)

میخایل نەعیمە

(کاری هونەری یاخود ئەدەبیو فەلسەفی پێوەستن بە کەسێتی مرۆڤەکان، بەرهەمی یەك کەسو یەك ژیانی سایکۆلۆجین، لەراستیدا هەمەجۆرن وەلێکان هەر یەك شتن، یەکێتی کەسێتیو یەکێتی ژیانی مرۆڤەکان لە کاتێکدا دەگەنە لوتکە کەلە قووڵاییی پێوەندیدا بن لە نێوان ئەدەب بەتەنیو فەلسەفەو زانستو دینو ئەخلاقو سیاسەتو بابەتە دەروونییەکان، لەلایەکی دیکەوە ئەدەب بەبێ فەلسەفە ناکاتە هیچو رووالەتی بێناوەرۆکە...)

دکتۆر موحەممەد شەفیق شیا

PDF4Kurd

هەڵبەتە ئەو زمانەی لە هەر کارێکی ئەدەبیدا بەکاردەهێنرێ زۆر جیاوازە لەو زمانەی کەلە ژیانی ڕۆژانەدا بەکاردێ، زمانی ئەدەب ڕازاوەو فرە ماناو فرە ڕەهەندە، هەڵگری مانای دووروو قووڵە، لێوانرێژە لە تێڕوانینو جیهانبینی، سا لێرەدا زمانی ئەدەبو ئەو زمانە ڕۆژانەیە لێکدەترازێن، ئەدەب.. شیعر یاخود چیرۆكو ڕۆمان پتر پێوەستن بە ئاخو ئۆفو ئازارو ژانی مرۆڤەکان، واتە ئەم جۆرەی ئەدەب سەرچاوەکەی ناخو مەژگی مرۆڤ و ئەو پرسیارانەیە کە مرۆڤ بەدوویدا وێڵەو هەمیشە عەودالّی گەڕانە بە دووی وەڵامەکانیدا، ئیدی قەوەتو بەهاو چێژی ئەم ئەدەبە بوون (**الوجود**)ە و بەردەوامیو نەمری هەر لێرەکانەوە سەرچاوە دەگرێ، مەنزورمان لەم وتانە ئەوەیە ئەدەبی ئەورۆکە دوورە لە داواخوازیو ویژدانی کۆمەڵگە، گومانیش لەوەدا نییە کە کۆنترین هونەرەکانی زمان هونەری شیعرە، پێوەندی نێوان شیعرو فەلسەفە پەیوەندییەکی کۆن کۆنەو مێژوویەکی پرشنگداریان لە مێژووی مرۆڤایەتیدا تۆمارکردووە، شیعرو فەلسەفە، کتومت لە ڕووی چاوگەو کەرەستەوە یەك شتن، بەڵگەشمان بۆ ئەم قسەیە بوونی دەیەها چەمكو زاراوەی فەلسەفییانەیە لە شیعری شاعیرانی گشت گەلاندا، ئەفلاتون یەکەمین فەیلەسوفە کەتوانی شیعر بگەیەنێتە لوتکە لە نێو جیهانی فەلسەفەدا، لە گفتوگۆو دەمەتەقێیەکانیدا تەنهاو تەنها پەنای دەبردە بەر شیعرو هەر لەم ڕێیەوە بیرە فەلسەفییەکانی پێشکەش دەکرد، چونکە پێکهاتەی شیعر تێکەڵەیەکە لە وشەی ڕازاوەو ماناو ڕەهەندی دوورو قووڵ، شیعر دەبێ بە وشەی بەقەوەتو کاریگەر پێشکەش بە خوێنەر بکرێ، وشەیەك لە یەك کاتدا دەیان ماناو بیری فەلسەفییانە لەخۆ بگرێ ئەوجا شیعرە، شیعری فەلسەفیو پێشکەوتو بە قەوەت ئەوەیە کە بتوانێ شانبەشانی ڕووداوو بیروباوەڕە فەلسەفییەکان بڕواتو لە واقیعدا بەرجەستەی بکا، شیعری فەلسەفی لە ڕووی فۆڕمو نێوەرۆکەوە لە لوتکەدایەو بۆ هەتا هەتایە حساوی نووسراوەیەکی زیندووی بۆ دەکرێو هەر بە تەڕو تازەیی دەمێنێتەوە، هەرچی شاعیرە فەیلەسوفو نوێخوازەکانە خۆیان خەریك نەکردووە بە یەك ڕێبازی

PDF4Kurd

دیاریکراوو تایبەتەوە، بەڵکو تێکرای شیعرەکانیان هونەریانەو لە شێوەی فۆڕمی جوانو سەرنجڕاکێشو فرە مانادا دەربڕیوەو گوزارشتیان لە مەبەستو فیکرە تایبەتەکانی خۆیان کردووە، هەموو ئەم هەوڵانەش بە تەنێ لە ڕێی فەلسەفەوە ئامانجو نیشانەی خۆی پێکاوە.

شاعیران لە هەموو بژاردەکانی دیکەی کۆمەڵگە نێزیکترن لە بارودۆخو دەوروبەریان، لەم ڕێیەوە قاڵ دەبنەوەو قووڵ دەبنەوە، زۆر بە هاسانی دەتوانن لە بوارە زیندووەکانی کۆمەڵگە نێزیك ببنەوەو چاکسازیو نوێگەری ئەنجام بدەن، ئەو شاعیرانەی کە فەلسەفە لە مەژگیاندا دیٚو دەچێ بەرچاوترو کاریگەرترن لەو شاعیرانەی کە شیعری بێ نێوەرۆك دەنووسن، ئیدی لە مێژووی ئەدەبی مرۆڤایەتیدا بە نەمری دەچنە نێو لاپەڕە پرشنگدارەکانی ئەدەبی گەلانەوە، شاعیرێ کە فەلسەفە کاریگەری ڕاستەوخۆی تێکردووە لە میانەی بۆچوونە فەلسەفییەکانەوە زێدەتر لە شیعر نووسیندا شێوازی جۆراوجۆرو ڕیتمی سەربەخۆو تایبەتی پێدەبەخشێ، بەشکەم بتوانێ بەڕێگەیەکی گونجاو و دیاریکراو فیکرە فەلسەفییەکانی تەرح بکاو وەرچەرخان بخوڵقێنێ، کەوابێ ئەو شاعیرانەی شیعرەکانیان فەلسەفەیەکی تایبەت لە خۆ ناگرێ شاعیری بێ جەماوەرو بێناون، شاعیر بە تەنێ ڕووی دەمی ناکاتە کۆمەڵگە، بەڵکو کۆمەڵگەش کاریگەری گەورە لە شاعیر دەکاو هەڵیدەپێچێ هزرو بیرکردنەوەی بە جۆرێ لە جۆرەکان بگۆڕێ، واتە تایبەتمەندیو سیفەتگەلێکی نایابی پێدەبەخشێ، ئیدی پەیامی شیعر دەرخستنی بەها فەلسەفییەکانە، لێرەکانەوە بەهیچ کلۆجێ ناتوانین شیعرو فەلسەفە لەیەکتری دابڕێنین، هەر کاتێ شاعیر زاناو خاوەن جیهانبینی بوو، ئەقڵی لە جووڵەو گەشەدا بوو، ئەوا زۆر بە هاسانی دەتوانێ پەیامەکانی لە ڕێی شیعرەوە تەرح بکاو بیگەیەنێ، گومانی تێدا نییە شاعیران دەگەڵ کۆمەڵدان، ئاخو ئۆفەکانی کۆمەڵ بە هی خۆیان دەزانن، بۆیە گرنگە شاعیران خاوەن پەیامی ڕەسەن بنو بە پێی بارودۆخ ڕیتمو شێوازەکانی شیعر نووسین بگۆڕنو کار بکەنە سەر تاکەکانی کۆمەڵ، سەرەنجام شیعرە

www.pertwk.com

PDF4Kurd

فەلسەفییەکان نهێنییەکانی ژیان دەردەخەنو وەلاّم حازر دەکەن بۆ ئەو پرسیارانەی تا ئەوڕۆکە وەلاّم نەدراونەتەوە، بە دووی هەموو ئەو شتانە دەکەون کە لای مرۆڤ گرێ گرێو ئالّۆزە، خەونو شتە نادیارو بەرپێوارەکان دەکەنە واقیعو ئاشکرای دەکەن، شیعری فەلسەفی زمانێکی سەربەخۆو کاریگەرو تایبەتی هەیەو بە وشەی مانادارو دلّڕفێنو ناسکەوە خۆی دەنوێنێو لە جەماوەر نێزیك دەبێتەوە.

ڕەنگە هوروژاوترینو کۆنترین پرسیاری فەلسەفییانە لە مێژوودا ئەوەبێت ئایا سەرچاوەو چاوگەی شیعر لەکوێوە سەرچاوەی گرتووە؟، هونەرە یاخود ئیلهامی خواییە؟، بەڕای ئەفلاتون ئیلهامی خواییە، گەر بە وردی تەماشای مێژووی گشت داهێنانە مەزنەکان بکەین دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە پەیوەندییەکی ڕاستەقینە لە نێوان ئەدەبوفەلسەفەدا هەیە، فەیلەسوفانیش لەم سۆنگەیەوە داهێنانو چاکسازییان ئەنجامداوە، لەوانە نیتشە، جیۆ، جیبریل مارسیل، ژان پۆلّ سارتەر، ئەلبێر کامۆ، گۆتە، باشلار، ئیبن توفەیل، ئەبو حەییانی تەوحیدی، ئیبن ڕوشد، ئیبن سینا، فارابی، غەزالی، ئیبن عەرەبی...، فەیلەسوفی ئینگلیزی هوایتهد پێی وایە زەرورە شاعیران پەناببەنە بەر فەلسەفە تاوەکو گوزارشت لە مانا فەلسەفییەکان بکەن، بە واتایەکی دیکە شیعر هاوکاری فەلسەفە دەکا تاوەکو مرۆڤ لە نامۆییو دڕدۆنگیو گرێ دەروونییەکان قوتاری بکا، شیعری فەلسەفییانە بابەتو وێنەی وادەهوروژێنێ کە ڕاستەوخۆو بەڕاستو چەپدا کاریگەری لەسەدا سەد فەراهەم دێنێ، شیعری ڕەسەنو بەرزو فازیل خالّی نییە لە ئالۆزیو ناڕوونیو تەمومژ، بەسروشت نێزیکە لە فەلسەفەو فیکر، بەلاّم ئەو ناڕوونیو گرێ گرێو ئالۆزییە دەبێ مرۆڤانەو هونەراوی بێ تاوەکو حساوی دەقێکی نەمری بۆ بکرێ، ئالێرەدا شیعرو فەلسەفە ئاوێزانی ئەکتر دەبن، فەیلەسوفان لە ڕێی شیعرەوە زیاتر لە دەرگای فەلسەفەو فیکریانداوە، چونکە هەر هونەرێ بگری بە جۆرێ لە جۆرەکان خالّی نییە لە فەلسەفە، شیعر بە نمونە، شاعیر ئەو کەسەیە لە ڕێی ئەزموونی

PDF4Kurd

مرۆڤانەی خۆیەوە دەگاتە ئەزموونی مرۆڤایەتی بە گشتی، کەواتە شیعر پێش هەر شتێکی دیکە تەجروبەی شاعیر خۆیەتی، جاوەرە ئەو شیعرە لێوانڕێژ بێ لە هەستی بەرزی مرۆڤانەو ئامانجی گەیشتن بێ بە کونهی حەقیقەت، لەواقیعی نوێدا پرسیارگەلێك هاتۆتە گۆڕێ کە گوایە وەخت و باوی شیعر نەماوەو توشی مەرگ هاتووە، دکتۆر موحەممەد عەبدولموتەلیب- مامۆستای ڕەخنەی ئەدەبی لە زانکۆی عەین شەمس- لە ژمارە 26ی گۆڤاری (**دبي الثقافية**)دا باس لەوە دەکات کە وەخت وەختی شیعرەو تا نهۆ لە زەمەنی شیعردایین و هونەری شیعرییەت بوون لەتەك گشت گۆڕانکارییەکاندا بووە، هەر لە قۆناغی سەرەتایی، کشتوکاڵی، پیشەسازی، تاوەکونێ قۆناغی تەکنۆلۆجیا هەنگاوی هەڵناوەو خۆ ڕێخەر بووە، شیعر تاقە گوزارشتکەری سروشتو سیڕی مرۆڤانەیە، پێوەستە بە مرۆڤەوەو هەتا مرۆڤ بمێنێ شیعریش هەر دەمێنێ، شیعری بەرزو ڕوسور ئەو شیعرەیە ئاڵۆزو گرێ گرێو لوغزاوی بێو داهێنان لە پشتییەوە هەڵبخاتەوە، نەك ئاڵۆزییەکی پووچ و بەتاڵ و بێسەروبەری وەك ئەوەی لەشیعری ئێستای کوردیدا بۆتە دیاردە.. تاوەکو ئەوڕۆ خوێنەری دەقە شیعرییەکان شیعری کلاسیکیان پێ بەرزترو نایابترە، شیعری کۆن چ لە ڕووی یاسای شیعری، حەقیقەت، فەزیلەت لە لوتکەدایە، شیعری شاعیرانی ئێستا بەدەوری تاقە شتێکدا خولدەخۆن، زەمەنیان یەك زەمەنە، کاتو شوێن دوو ڕەگەزی سەرەکی شیعرییەتبوونی دەقن، جوگرافیاو گەڕانو دەرو ژوورکردن بە شێوەیەکی گشتی کاریگەرە لە فازیل بوون و نەمریی شیعردا، بۆ نمونە قەسیدەکانی مەحمود دەروێش، ئەدۆنیس، واتە شوێن کار لە فەلسەفاندنی دەق بە گشتی دەکات، هەموو ئەو شتە پرووپووچ و بێبایەخانەی لە ئێستادا بەناوی شیعرەوە دەنوسرێن-نالێین هەموویان- بەیاساکانی شیعرییەتبوندا هەڵیانبکێشە لە سیفەتی شیعرییەتبوون دەکەونو قیروسیای لێدەکەن، تەنانەت خاڵین لە خودی شیعر خۆی نەخاسمە فەلسەفەو فیکریش! ، دۆناڵد هۆڵ لە کتێبەکەیدا بەناوی (**أفضل الشعر الامريكي**-ئەم کتێبە هەڵبژاردەیەکە لە باشترین شیعرەکانی ئەمەریکا

PDF4Kurd

لە ساڵی 1988)، هەوڵ ڕای وایە زیندوویەتی شیعر لەوەدایە خوێندنەوەی چڕوپڕو تێروتەسەلی لە بارەوە ئەنجام بدرێ، مەنزوری شیعری فەلسەفییە، بەڵێ تاقە سیحرو موعجیزەی شاعیر زمانی نووسینەکەیەتی، چەندە پڕاوپڕبێ لە حەقیقەت، فەزیلەت، واتای فەلسەفییانە قەدروبەهای زیاتر دەبێ، شاعیر دەبێ زانا بێ ئینجا دەتوانێ مەعریفەی نوێ ببەخشێ‌و واقیع‌و تەجروبەش ئەمیانە سەلماندووە، ئەبوتەمام گووتەنی (**الشاعر العالم أفضل من الشاعر غير العالم**).

دەقەکانی قورئانی پیرۆز یاخود بە شێوەیەکی گشتی کتێبە ئاسمانییەکان ئینجیل، تەورات... ڕەگەزی فەلسەفییانەی ڕوون‌و ئاشکرا لەخۆ دەگرن، پەیوەندییان بە خوداو کەون‌و کائینات‌و ئایندەی مرۆڤەوە هەیە، گشت دەقە ئاسمانییەکانیش بە جۆرێك لە جۆرەکان شیعرییەت بوونیان تێدا بەرجەستەبووە، ئەگین بەو ڕێژەیە کاریگەر نەدەبوون‌و مرۆڤ بەدویاندا عەودالّ نەدەبوو، لە قورئانی پیرۆزیشدا نمونە گەلێکی زۆروزەوەندمان هەیە، بۆ نمونە (**قل انظروا ماذا في السموات والارض وما تغني الايات والنذر عن قوم لايؤمنون**) یونس/105، (**وكأين من اية في السموات والارض يمرون عليها وهم عنها معرضون**) یونس/105، (**ولقد ذرانا لجهنم كثيرا من الجن والانس لهن قلوب لا يفقهون بها ولهم أعين لايبصرون بها ولهم اذان لا يسمعون بها**...) ئەعراف/179، ئەم چەند ئایەتەی کە بەندە بە نمونە هێناویەتییەوە سەعید حەوا لە کتێبی (**الله**) دا لە ژێر ناونیشانی (**ظاهرة الحكمة**) دا باسی کردووە.

فەلسەفە وشەیەکی یۆنانییەو لە دوو وشە پێکهاتووە (فیلا-سوفیا) بە واتای خۆشویستنی حیکمەت، دواتر ئەم چەمکە بەتەواوەتی واتای حیکمەتی بەبەرداکرا، بەکورتی فەلسەفەی یۆنانی بەسەر سێ قۆناغی سەرەکیدا دابەش دەبێ، یەکەم: قۆناغی گەڕان‌و سۆراخکردنی سروشت بۆ زانینی بناغەو بنەمای گشت شتەکان، لە گرنگترین فەیلەسوفانی ئەم قۆناغە تالیس (624-646)، ئینیکسیمەندریس (610-547)، ئینیکسیمانس (588-524)، فیساغۆرس (572-497)، دووەم: لەم قۆناغەدا فەلسەفە بایەخ‌و گرنگی دایە تێڕامان

PDF4Kurd

ووردبوونەوەی بیركردنەوەو ئیرادەی مرۆڤ، لەگرنگترین فەیلەسوفانی ئەم قۆناغە سـوقرات (466-399)، پرۆتـاگۆراس((480-410)، جۆرجیـاس(480-375)، سێیەم: لەم قۆناغەدا هەردوو قۆناغەكەی پێشو گەشـەی پێدراو فراوانتر كرا لە سەردەستی دیمقراتیس (470-361، ئەفلاتون (427-347)، ئەرەستۆ (384-322).

ئـەدەبی فەلسـەفی ئەدەبـە ئینجا فەلسـەفە، چیرۆك و شـانۆو شـیعر هونـەری بەرزبەرزن و هەڵگری دەیان ڕەهەندی دوورو قووڵو فەلسـەفییانەن، ئاوێتـەبوونی فەلسـەفەو ئـەدەب مانـای خـاڵی بـوونی ئـەدەب نییـە لـە جوانییـە خـوایی و سروشتییەكەی، بەڵكو ڕەونەقدارو قەشەنگترو جوانتری دەكات، هەڵبەتە ئەدەب و فەلسەفە وەك دوو زانست و تێڕوانینی گەورە گەورە هەمیشە كاریان لـە یـەكتر كـردووەو زیـاتر لـەدەوری ئەزموونـەكانی مـرۆڤ خڕدەبنـەوەو مانـای دەكـەن و بەرجەسـتەی دەكـەن لـە واقیعدا، ئەمـەیش وایكـردووە هـەردووكیان دوانـەبن و یەكەناسبن، هـەر مرۆڤێكیش بۆخۆی لە ژیاندا جۆرە ڕێگاو ڕیتمێكی تایبـەتی هەیەو مامەڵە لەتەك ژیان دەكات، تەنانەت بەلای هەندێ لە بیریارانەوە هـەموو مرۆڤێك بەشبەحاڵی خۆی فەیلەسوفە، هـەر لەسـەرەتای مێژووی مرۆڤایەتییـەوە تاوەكو ئێستا كەمترین كـەس خۆیان ئاوقای فەلسـەفە كردووە، ئەرەستۆ دەڵێ خۆ خەریككردن بە فەلسەفەوە هاوشێوەی مەشقكردنە لە سەر مەرگ، تێگەیشتن لە فەلسەفە مانای قووڵ بوونەوەو تەكاندانی مرۆڤە بۆ وەڵامدانەوەی پرسیارە بێ وەڵامەكان، فەیەلەسوفانیش لەسەر گشت ئاستەكانی ژیان ڕۆڵی سیمبول و ڕێبـەرو پێشـەوایان بینیوە، بـەدایمیش پەیوەندیان بەگشت گۆڕانكارییەكانـەوە هەبووە، خـودی فەلسـەفەش كاریگـەری لەسـەر ژیانی مرۆڤ دروستكردووە بگرە ئەگەر ناوی فەلسەفەشی نەبیستبێ، سا لـەم خاڵـەدا فەلسـەفە باز بەسـەر فیكردا دەدات و پێشی دەكەێ.

وەك لەسەرەتاوە ئاماژەمان پێدا شیعرو فەلسەفە ئاوێتەی یەكترن و كتومت لـە ڕووی چاوگەو كەرەسـتەوە یـەك شـتن، ژیـان ومـەرگ، خێـرو شـەڕ، خۆشـی و

PDF4Kurd

ناخۆشی بابەتی شاعیرو فەیلەسوفن، ئەوەتا موعەڕڕی گەورە و عەبقەری و شاعیرو فەیلەسوفی عەرەب لەم دوو دێڕە شیعرەدا باس لە ناخۆشی و دەردیسەری و لەشبەباری و نەگبەتی خۆی دەکات و ئاهو حەسرەتی بۆ هەڵدەکێشێ و بەندبوون و زەلیل بوونی خۆی نیشان دەدا، لەتەك ئەوەی بە درێژایی ژیانی دونیای ڕووناکی نەدیوەو هەر لە ماڵێدا زیندان بووە، پڕە لە هەڵوێستی فەلسەفییانەو مەعریفییانە دەربارەی خود(الذات) :

أراني في الثلاثة من سجوني
فلما تسأل عن النبأ الخبيث
لفقدي ناظري ولزوم بيتي
وكون النفس في الجسد الخبيث

نامۆبوون یەکێکە لەو سیفەتانەی کە لە نێوان فەیلەسوف و شاعیردا بنەماو بناغەی فەلسەفییانەی هەیەو ڕەگ ڕیشەی داکوتیوە لە مەژگیاندا، جوبران خەلیل جوبران (1883-1931) شاعیری مەزنی لوبنانی بەم شێوەیە گوزارشت لە غوربەت و ونبوون و نامۆبوونی خۆی دەکات و جۆرێك سیفەتی تاکایەتی دەداتە پاڵ خۆی، لەم شیعرەدا بەمانا شاعیر مەنزوری گەڕانەوەیە بۆ لای خود (الرجوع الى الذات)و قاڵبێکی فەلسەفییانەی وەرگرتووەو دەچێتە ژێر خانەی فەلسەفەی خود، لە کاتێکدا ئەمسەراو ئەوسەری عەرز گەڕاوە مەنزڵی لەدایك بوونی خۆی نەدۆزیوەتەوەو بگرە تاقە کەسێکی نەناسیوەو کەسیش گوێی پێنەداوە:
أنا غريب في هذا العالم...
أناغريب.. وقد جبت مشارق الارض و مغاربها فلم أجد مسقط رأسي
ولا لقيت من يعرفني ولا من يسمع بي !.

PDF4Kurd

سەرەنجام گەیشتینە ئەو قەناعەتەی کە فەلسەفەو ئەدەب پێوەندی نێوانیان پێوەستە بە دیدو تێڕوانینیان بەرامبەر بە خوداو ئەزموونەکانی مرۆڤ و جیهان، و کاریان گەڕانە بە دووی ڕاستییەکانداو لە ڕووی کەرەسەو ڕەگەزەکانی بیرکردنەوەو جیهانبینی یەك شتن.

PDF4Kurd

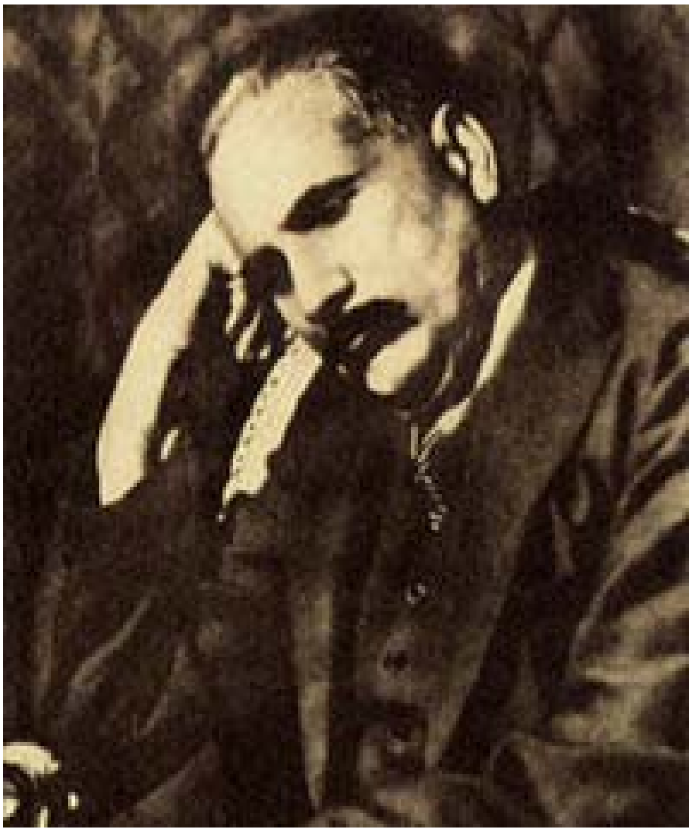

موحەممەد ئیقباڵ (1877-1938)

لة نيَوان شيعرو فةلسةفةدا

PDF4Kurd

" ئیقبالّ پیـاوی دیـن و دونیـا، ئیمـان و زانسـت، عـەقلّ و هەسـت، فەلسـەفەو ئـەدەب، عیرفان و سیاسەت، خواو خەڵك، باوەڕو فەرهەنگ، پیاوی دوێنیّو ئیمرۆکـە، خواپەرسـتی شەوو شمشێری ڕۆژ بوو.. ."

دوکتۆر عەلی شەریعەتی: پێشەکی کتێبی (ما وإقبال).

" گەورەترین بەڵگە بۆ گەورەییو عەبقەریەتی ئەم شاعیرە مەزنە (موحەممـەد ئیقبـالّ) ئەوەیە هەرگیز ئێرانـی نـەبینیوە، لەتـەك ئێرانییەکانیشـدا نـەژیاوە، کەچـی ئێرانییـەکان بەیەکێك لە گەورەترین شاعیرانی فارسی دادەنێن، ئەدیبان و شاعیرانی ئێران ستایشـی شـیعرو ئـەدەبیاتی ئیقباڵیـان کـردووەو پیایانـدا هەڵـداوە... شـیعرەکانی حیکمـەت و فەلسەفەو زانستن..."

دوکتۆر ئیحسان حەقی

PDF4Kurd

ئیقبالٚ شنەبایەک لە ڕۆژهەلاتەوە

موحەممەد ئیقباڵی لاهوری، فەیلەسوف و بیریارو شاعیرو زاناو عەبقەری، لە مێژووی فەلسەفەی جیهان و مێژووی فیکرو بیرکردنەوەی مرۆڤایەتیدا تا نهۆ بەرهەمە فەلسەفی و فیکری و ئەدەبییەکانی وەك گوڵێکی گەشاوەی بەشەوق بە زیندوویەتی ماوەتەوەو وەك سیمبولێکی ڕۆژهەلاتی و جیهانی حساوی بۆ دەکرێ، بەیەکێك لە ناوە دیارو درەوشاوەکانی ڕۆژهەڵات نێوزەد دەکرێ و بەرهەمەکانی مایەی سەرنج و تێڕامانی لێکۆڵەروان و شارەزایانی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوایە، خاوەنی بیری قووڵ و دوورو فەلسەفەو فیکرو جیهانبینی تایبەتە بەرامبەر بەخوداو مرۆڤ و کەون و کائینات و مەرگ و ژیان و عیشق، دیسانەوە خاوەنی تێڕوانینێکی قووڵە بەرامبەر بە نوێکردنەوەی فیکری ئایینی و لەم پێناوەشدا کتێبێکی بەقەدرو بەهای پێشکەشکردووە بە نێوی (**تجدید الفكر الديني في الاسلام**)، خاوەنی دیدو بۆچوونی ئامانج شکێنە دەربارەی فەلسەفی دەروون و خود (**الذات**) گەڕانەوە بۆ لای خود(**الرجوع الى الذات**)، شیعرو قەسیدەکانی قابیلی خوێندنەوەو لێکۆڵینەوە و ڕەهەندی تازەن، ئیدی لەم ڕێیەوە بەرهەمە ئەدەبییەکانی دەچنە نێو خانەی ئەدەبی فەلسەفی (**الادب الفلسفي**)، پڕاوپڕن لە حیکمەت، فەزیلەت، حەقیقەت، فەلسەفەو حیکمەت بە کون و کەلەبەری دەقە شیعرییەکانیدا دەگەڕێ و خوێنەر والێدەکا حاڵ و جەزبە بیگرێ، خوێنەری دەقە شیعرییەکانی هەڵدەپێچێ بە خەیاڵ تازە تازەوە لە دەوری خود بخولێنەوەو عاشقی خۆیان بن، پەروەردەکردنی خودو حەقیقەتی خود لە سیما دیارو پرشنگدارەکانی بەرهەمە ئەدەبییەکانی ئیقباڵن، شیعرەکانی لە عاست و پلەیەکی تەواو پتەوو بێ خەوش و خاڵ و لێوانرێژن لە وێنەی شیعری جوان جوان و سروشتی سیحراوی و وشەی ناسك و نازدارو پڕ مانا، ئیقباڵ وەك شاعیرێکی هەست جوان و زەوق سەلیم و هونەرمەند دیوانەکانی پڕ کردووە لە تابلۆی جوان و قەشەنگ و نیگاری سەرنجڕاکێش و وێنەی هونەری مەزن و لەزەت بە خوێنەر دەبەخشن، گەر ئیقباڵی لاهوری لە نێو ئەدەبیاتی

PDF4Kurd

ڕۆژهەڵاتدا دەربێنی بێگومان ئەدەبیاتی ڕۆژهەڵات نوقوستان دەبێ، لەو خاڵانەی وا پێویست دەكا قسەو باس و مشتومڕی لەسەر بكرێ كاریگەری فیكرو فەلسەفەی ئیقباڵە لەسەر گەورە بیریاران و فەیلەسوفانی ڕۆژئاوا، سارتەرو هێرمان هیسە بە نمونە، ئەمەش مانای وایە بەرهەمەكانی لە نێو یەك جوگرافیادا نەقشیان نەكێشاوە، بەڵكو جوگرافیایەكی گشتی مرۆڤانە بوون كاریگەری لەسەداسەدی لە مەژگی كردووە، سەرباری هەموو ئەم خەسڵەتانە خاوەنی فیكری كۆمەڵایەتیو سیاسیو ئیختیسادی بووە، دەیەها ڕای پەسەندی هەنە دەربارەی واقیعی كۆمەڵایەتی و سیاسی هیند و ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا، بەڵام ئەوەی جێی داخ و سەرنجە لە نێو واقیعی ڕۆشنبیری كوردیدا هیچ جۆرە گرنگییەكی پێنەدراوە جگە لە چەند نووسینێكی كورت كورت كەبە ڕاستی شایەنی فیكرو فەلسەفەی ئیقباڵ نین، بەو ئاواتەی لای لێبكرێتەوەو خوێنەرانی كورد بگەڕێنەوە سەر بەرهەمەكانیو لە جوگرافیای پان و بەرینی فیكرو فەلسەفەی ئیقباڵدا بینە كۆڵەمبۆس و كیشوەری تازە لە جیهانبینیو فەلسەفەی ئەو بدۆزنەوە، ئیقباڵ لە ڕێی فەلسەفەو شیعرو دەرونزانییەوە دەچێتە نێو فەلسەفەی ڕۆژئاواوەو پێیوایە لەسەر بنەمای فیكریو فەلسەفییانە دەكرێ تەوفیق لە نێوان فیكری ئیسلامیو فیكری ڕۆژئاوا بكرێ، لەم پێناوەشدا پەنا دەباتە بەر جەدەلێكی مەنتیقیانەو فەلسەفییانەو مرۆڤانە نەوەك جەدەلی هێگلیانە، بیركردنەوەو جیهانبینی ئیقباڵ هەمان شێوەی بیركردنەوەو جیهانبینی هێگڵ و نیتشەو كانت و برگسۆنە، لە قۆناغی بیركردنەوەو موتاڵاكردنی لە ڕۆژئاوادا خوێندنەوەی تێرو تەسەلی لە بارەی گۆتەو شیعرەكانییەوە كردووەو زۆریش ستایشی دەكاو تەنانەت بە گەورەترین شاعیری ڕۆژئاوایی دادەنێ، بەستایشەوە باس لە كەسایەتی فاوست دەكا، فاوست تراژیدیای مرۆڤە لەنێوان خوداو شەیتان، عەرزو عاسمان، بەهەشتو دۆزەخ، ئەوەتا لەم چەند دێڕە شیعرەدا بە ستایشەوە باس لە بارەیەوە دەكاو دەیكاتە گفتوگۆی نێوان ڕۆمی و گۆتە و دەڵێ :

شــــاعر يشبه ذا العــــالي الجنــاب
مـــــا نبيا هو لـــكن ذا كتـــــاب

PDF4Kurd

قضي العارف بالسر القديم
ماوعي ابليس والشيخ الحكيم
فأجتاب الشيخ يارب العلا
انت صياد ولكن في السماء
قد خلا فكرك في القلب السليم
فأجد الروح في الكون القديم
فرأيت الدر في قاع البحر
ودبيب الروح مني خلف الستار
ليس كل قد تجلي العشق له
ليس كل أهل هذي المنزلة
قد تجلى لسعيد ألمعي
مكر إبليس وشق الادمي

موحەممەد ئیقبالْ کێیە؟

موحەممەد ئیقبالْ، لە ساڵی 1877 لە سیالکوت لەدایك بووە، خێزانو بنەماڵەکەیان زۆر ڕەسەن بوونە، لە قوتابخانەیەکی ئینگلیزیدا خوێندوویەتی، دواتر دەچێتە لای مامۆستایەکی زمانی فارسیو فێری دەکا، زۆر بە زوویی دەستدەکا بە نووسینی شیعر بە زمانی فارسی، ساڵی 1891 لە زانکۆی بەنجاب وەرگیراوە، هەموو قۆناغەکانی خوێندنی زانکۆی بە پلەی نایاب بڕیوە، هەر لە هەمان زانکۆدا بۆتە مامۆستای زمانی عەرەبی، ساڵی 1897 ماجستێری بەدەست هێناوەو لای ڕۆژهەڵاتناسی ئینگلیزی تۆماس ئارنۆڵد بەتەواوەتی ئاشنا بووە بە ئەدەبیاتی ڕۆژهەڵاتیو ڕۆژئاوایی، زمانەکانی ئینگلیزیو فەڕەنسیو ئەڵمانیو فارسیو ئۆردیو عەرەبیو سەنسکریتی بە باشی زانیوە، فەلسەفەو یاسای لە زانکۆی کمبریدج خوێندووەو دواتر دوکتۆرای بەدەست هێناوە بە نێو نیشانی (**تطور الفلسفة الميتافيزقية في بلاد الفارس**)، مۆسۆلینی پێی سەرسام بووە، لەم پێناوەدا داوەتی کردووەو چاوی بە ئیقبالْ کەوتووە، لە زۆربەی زانکۆ بە نێوبانگەکانی ئۆروپاو وڵاتانی عەرەبیدا سیمیناری تیبەتی بۆ سازدراوە، بەهەڵگێڕو وەرگێڕکردنی فیکرە فەلسەفییەکانی دەگەیتە ئەو

PDF4Kurd

ئەنجامەی کە خواستی سەرەکی ئیقباڵ دووبارە گێڕانەوەی یەکسانی بووە لە نێوان دین و دونیا، ڕۆح و ماددە، تەنها مەبەستیشی نوێکردنەوەی فیکری دینی بووە، هەممو ئەم فیکرانەش بە ڕوونی لە کتێبی (**تجدید الفکر الدینی في الاسلام**)دا دەردەکەوێ، هەر لەم کتێبەیدا داواخوازی چاکسازی فیکریو کۆمەڵایەتی دەکاو بە زرەرورەتێکی سەردەمی نێو دەبات، فەلسەفەی ئیقباڵ تەنهاو تەنها لە دوو خاڵی سەرەکیدا خۆی دەبینێتەوە، یەکەم ئەوەیە چۆن جەستەی مرۆڤ داواکاریو ڕەغبەی هەیە بەهەمان شێوە ڕۆحیش هەمان مەبەستو مەنزوری هەیە، دووەم ئاشتیو سەلامەتی جیهان دەبەستێتەوە بە پێکەوە لکاندی ژیاری ڕۆژهەڵاتیو ڕۆژئاوایی، ئیقباڵ بۆ هەق و جوانیو هونەرو خێر ژیا، خاوەنی چەندین کتێبی بەقەدرو بەهاو باڵایە لەوانە (**علم القتصاد** 1903، **تطور علم ماوراء الطبیعة** 1908، **الافکار المختلفة** 1961، **اسرار خودی** 1915، **اسرار بي خودی**1918، **بیام مشرق**1923، **بانك درا** 1924، **زبور عجم**، **تجدید الفکر الدینی في الاسلام**1930، **جاوید نامة**1932، **مسافر**1934، **بال جبریل**1935، **بس جباید کرداي اقوام مشرق**1936، **ضرب کلیم**1936، **ارمغان حجاز**1938، **سرود رفتة**1959، **مراسلات اقبال**1967 .

ئیقباڵ و سۆفیزم

فیکری سۆفیگەری یاخود (سۆفیزم) بنەماو بناغەیەکی بەهێزو پتەوی لە ڕۆژهەڵاتدا هەیەو لێوانلێوە لە فەلسەفەو حیکمەتو فەزیلەت، سۆفیزم کاریگەری گەورەو مەزنی هەبووە لە سەر ئەدەبو کەلتورو فەرهەنگی گشت گەلان، سۆفیزم فەلسەفەیەکی ڕووتی ئەخلاقیو ڕۆحیو کرداری مرۆڤە، پێوەستە بەناخ و کرداری باوەڕیارانو شوێنکەوتووانی، تەسەوف مانای گرتنەبەری ڕێگای ڕاستو دروستو بێ پێچوپەنایە بە مەبەستی گەیشتن بە خودا، مانای خاوێن بوونەی دڵو دەروونەکانە لە پێناو ڕەزامەندی خوادا، مانای گەڕانە بە دووی خودو کردنەوەی گرێ کوێرەکانی بەردەم گەیشتنە بەخودا، سورەوەردی ڕای وایە تەسەوف بۆخودا ژیانە بەبێ هیچ واسیتەیەك، ئیقباڵی لاهوری وەك

PDF4Kurd

سۆفییەکی پایەبڵندی ڕۆژهەڵات لە شیعرو قەسیدەکانیدا کەوتۆتە ژێر کاریگەری مەولانا جەلالوددینی ڕۆمیو لە زۆریْ لەشیعرەکانیدا فیکرە فەلسەفیو سۆفییەکانی پشت ڕاستدەکاتەوەو دانیان پیادەنیْ، ئیتر لێرەدا دەتوانین بڵێین جەلالوددینی ڕۆمی پێشەواو ڕێبەری ڕۆحی ئیقباڵە لە بواری سۆفیگەرێتیدا، ڕۆمیو ئیقباڵ بە عانی ئاشکرا باس لە وەزیفەی عەقڵ دەکەنو دەگەنە ئەو حەقیقەتەی کە مرۆڤ ناتوانیْ بگاتە حەقیقەتە غەیبییەکان، کانتیش هەمان ڕای هەیە دەربارەی عەقڵ، بەڵیْ ئیقباڵ ڕۆمی وەك پێشەوای خۆی تەماشادەکاو دەڵیْ:

صير الرومي طيني جوهـــرا
من غباري شاد كـونا اخـــر
ذرة تصعد من صحرائـهـــا
لتنا الشمس في عـــليلئها
انني في لجـــة موج ســـرى
لاصيب الـدر منه نيـــــرا

هەر کاتیْ تەماشای دەقە شیعرییو قەسیدەکانی ئیقباڵ بکەی لێوانڕێژە لە فیکری ڕۆحیو سیفەتی سۆفیانە لای جەلالوددینی ڕۆمی، دیسانەوە تێڕوانینی ڕۆمی دەربارەی خوداو مرۆڤ و عیشق و جوانی.

(**وحـدة الشـهود- وحـدة الوجـود**) دوو چەمکی فەلسەفیانەن لە بواری سۆفیزمدا مشتو مڕو دەمەقاڵیْو جەدەلو مونازەرەی زۆری لێکەوتۆتەوە، (وحدة الشهود) چەمکێکی فەلسەفیو سۆفیانەیە تایبەتە بە حاڵ و تەجروبەی سۆفیگەراو عاریفان بۆ گەیشتن بە پایەی شهود، ئەویش بە بینینی خودا، بگرە هەندیْ جاریش سۆفیگەراو عاریفان والێدەکا سیفەتی خودایانە بدەنە پاڵ خۆیان، لە زانستی کەلامی ئیسلامیدا (**رؤية اللة**) باسێکی قورسو گرانو سەختە، زۆریْ لە زانا کەلامییەکان ڕای تایبەتیان لەم بارەیەوە هەیەو سەرەنجام هەموویان یەك ڕایان هەیە کە بینینی خودا حەقیقەتەو ئەوەتا مەولەوی سۆڤ و عاریف بە حەقیقەتێکی موتڵەقی دەبینیْو دەڵیْ:

PDF4Kurd

ڕوئیەتی دانـــای خەفێ و ئاشکـــــــار
(فی ذه النشـــــــاة أو دار الــــــــقرار)
جائیزه لە لای قـــەولەکەی موختـــــار
ئەر جائیـــز نییە حەزرەتی مووســـــا
لەبەر چی فەرمووی(أرنی)؟، ئەوسـا
هیـــچ لە جواودا (خالق الــــــوری)
فەرمووی (لن أریك) یاخۆ (لـــن أری)
بە (لـــن ترانی) جـــواوی دایـــــەوە
نـــاوینی تۆ وابەم ئـــیمـــــــــاوە
ئێستا تۆتۆی بەم وەصفە کە هـــەی
من قائیم بەخۆم سەرمەدیم و مـــــەی
ڕوێس ئەو نەشئە بـــا تەشریف بێرێ
بە چـــاوی فـانی نـــاوینیە بــــــاقی
باقـــی دەوێنێ بـــاقی وەتـــاقـــــی
(ولا سیـــمـــا لدی ذي استـــمــــــاع
لایـــدل النفي علی الامــــتنــتـــــاع)

عەقیدەی مەرضیة: سەیید عەبدوڕڕەحیمی مەولەوی، بەغدا، 1988، لا266.

لەم چەند دێڕە شیعرەدا مەولەوی زانا ئاماژە بەوە دەدا کە خودا زانایە بە هەموو شتێکی ئاشکراو پەنهان، جا ئەو کەسە خەوتوو بێ یا بێدار، بینینی خودا حەقیقەتێکی موتڵەقەو ئەگەر وانییە بۆچی مووسا پێغەمبەر داوای بینینی کرد، خوداش وەعدی خوایانەی پێدەدا، لە قورئانیشدا هاتووە(**وجه یومئذ ناظرة الی ربها ناضرة**) القیامة/23 مەنزورمان لە هێنانی ئەم چەند دێڕە شیعرە بەڵگە بوو بۆ چەسپاندی بینینی خودا، (**وحدة الوجود**) سەرەتاکانی دەگەڕێتەوە بۆ فەلسەفەی کۆنی وێنانی، بەمانای یەکێتی زات دێ لە نێوان خوداو گشت شتەکان.

PDF4Kurd

ئیقبالٚ و عیشق و جوانی

ئیقبالٚ وەك عاشقێکی مەستو شاعیرێکی سۆفیوجوانپەرست عیشقو جوانی ئاوێتەو ئاوێزانی یەکتر کردووە، سەرەنجام لە شیعرەکانیدا وەك فیکرێکی فەلسەفییانە دەریبڕیوە. عیشقو جوانی دوو چەمکی فرە ڕەهەندو فرەمانان، پانتاییەکی بەرفراوانو بێسنووریان لەشیعرەکانی ئیقباڵدا بەرجەستە کردووە، عیشقو جوانی لەفیکری ئیقباڵدا تەنها پێوەست نییە بە ڕووالەتی ژیانەوە، بەڵکو ئالاوە بەهەستو سۆزی نێوەخنی مرۆڤەوە، هەربۆیە دەستەوسانی خۆی ڕادەگەیەنێ لەپێناسەکردنو وێناکردنی عیشقو جوانیو سنووردارکردنی. قەسیدەکانی پڕاوپڕە لەسیڕو نادیارییو ناڕوونی، بەهەمانشێوەی مەولانا جەلالوددینی ڕۆمی کەدەڵێت هەرچەند دەمەوێت باس لەعیشق بکەم، شەرمەزاریی دەمگرێ. عیشقو جوانپەرستی درێژەپێدەری ژیانو ئالێرەدا دەگەینە ئەو ئەنجامگیرییەی ژیان یەك ژیان نییە، سەعید نوورسی واتەنی هەر مرۆڤێك بۆخۆی ژیانێکی سەربەخۆی هەیەو فەلسەفەی تایبەت بەخۆی هەیە، عیشق سیفەتێکی ڕۆحیو مەعنەوییانەیەو عاشقیش نەمر دەکاو هەمیشە وایلێدەکا بەدایم بلێ من هەم، زیندووم، عیشقو ئەقڵ پێکەوە گرێدراون هەر یەکێکیان بگرێت دەستی مرۆڤ دەگرێت بۆ قاڵبوونەوە و قووڵبوونەوە بەنێو خوددا، هەر یەکەشیان وەزیفەیەکی تایبەتیان هەیەو نەمریی "الخلود" دەبەخشن بەمرۆڤ، ئیقباڵیش بەمشێوەیە گوزارشت لەپێوەندی نێوان ئەقڵو عیشق دەکاو دەڵێ:

كلاهمـــــــا يسرع نحو المنزل
وكــــــــلاهما امير القافلــة
العقـــــــل يقود بالحيلـــة
والعشـــــق يدفع القـــوة

شیعرە عیشقاوییەکانی ئیقباڵ مرۆڤ والێدەکا عیشق بکاتە ئامرازی بەهێزکردنی خود، لەزەتو مەعریفەی تایبەتی پێدەبخشنو وایلێدەکەن هەمیشە

PDF4Kurd

ئارام‌و لەسەرخۆو جوانپەرست و خەیاڵاوی و خۆشحاڵ بێ، گیانی برایەتی‌و تەبایی‌و مرۆڤپەرستی بەبەردا دەکەن‌ودەیگەیەننە پلەیەکی مرۆڤانەی بەرزترو سیفەتە سروشتی‌و خواییەکان لە ناخیدا زیندووتر دەکەنەوە، ئیدی عیشق نامرێ و نەمرەو عاشیق مەرگ یەخەی پێناگرێ‌و با بە جەستەش تووشی مەرگ بێ، عیشق‌و جوانی وەك چاوگەیەکی ڕوون و سازگار دایمەن جوانییان لێ هەڵدەقوڵێ، جوانییان لێ دەتکێ و خەیاڵی مرۆڤ دەتەقێنن و لەزەتی سروشتیانەی پێدەبەخشن‌و ڕۆحی بەبەردا دەکەن‌و مرۆڤ حەیران دەکەن، هەموو ئەو وێنە جوان جوانانەی ئیقباڵ کێشاونی هەرگیز ناژاکێن‌و دایمەن قەشەنگترو جوانترو تەڕتر دەردەکەون.

ئیقباڵ و فەلسەفی خود

بەنی ئادەم هەر لە سەرەتای ژیانەوە تا ئەوڕۆکە عەودالی ناسینی خۆی بووەو هەرگیزاو هەرگیز نەگەیشتۆتە کونهی حەقیقەتی خودی خۆی، ئیدی بۆیە سەرسوڕماوو داماوو سەرگەردان بووەو ون و وێڵی دەشتان بووە، بیرکردنەوە لە خود و گەڕانەوە بۆ لای خود لە شیعرو قەسیدەکانی ئیقباڵی لاهوریدا لێوانلێون لە فیکرەی بەرز بەرزو تەکاندەدەن بەخوێنەر بۆ هەوڵدان و تەقەللادان لە پێناو ناسینی خود و مەشقکردن لە سەر ئەو ناسینە، دوکتۆر عەلی حەسسون لە کتێبەکەیدا بە نێوی (**فلسفة اقبال**) بە فەیلەسوفی خود (**فیلسوف الذات**) نێو دەبات، ڕای وایە ئەو شیعرانەی ئیقباڵ وتوونی دەربارەی فەلسەفەی خود کەمترین کەس لێیان حاڵی دەبێ، چونکە تەمومژاویی‌و ئاڵۆزکاون، شیعرەکانی ئیقباڵ وەك یوسف پێغەمبەرجوانن، بەرزن، بەقەدرو بەهان، ئیقباڵ لەم چەند دێڕە شیعرەدا فیکرەی ناسینی خۆی دەباتەوە سەر جەلالوددینی ڕۆمی و فەریدوددین عەتتار هەر ئەمەش وایکردووە عاشقی خۆی بێ و دەڵێ:

أنا في ظلمـــة الليـــل أنار
في طريقة الملة البيضاء الغـــبار
أمـــة دوت بأفاق الـــــورى
لحنهافي القلب نارا قد ســـرى

PDF4Kurd

درة ألقــــت و شمسـا حصدت
ألـــــف رومي و عطار جنت
اهتي الجرى سمت فوق العنان
عترتـــي النار وان كنت دخان

یـەکێکی دی لـە بـەرزترینو ڕازاوەتـرینو فەلسـەفاویترین قەسـیدەکانی ئیقبـاڵ قەسیدەی (أسرار خودی)ە، لەم قەسیدەیەدا بە شێوەیەکی جوانو مانابەخشانەو فەلسەفییانە گوزارشت لە خود دەکاو بە سەرچاوەی بوونو سیڕی بوون و بە یاسای جیهان وەسفداری دەکا، ڕای وایە هەرچەند جۆرو ڕووالّەتی لە ژماردن نایە بەلاّم حەقیقیەتیان یەك حەقیقەتە.

هيكــل الاكوان من اثارهـــــا
كــــــل ما تبصر من اثارها
نفسها قد أيقضت حتى انجـلى
عالـــــــم الافكار مابين الملا
ألـــف كون مختف في ذاتهــا
غيرهــــــا يثبت في اثبــاتها
تبتلــــــــي في نفسها قوتها
لتــــــــرى من نفسها قدرتها

بەڵێ بە خوێندنەوەی شیعرەکانی ئومێد بە خوێنەر دەبەخشێو بەختەوەرو دڵسافو ڕووسووری دەکا، ئومێدبوون بە ژیانیش سەرمایەی مرۆڤە، برگسۆن پێیوایە ڕۆح سەرچاوەی ماددەیە، نەوەك ماددە سەرچاوەی ڕۆح بێ، چاو سەرچاوەی بینین نییە، بەڵکو بینین سەرچاوەی چاوە، لێرەدا ئیقباڵو برگسۆن ڕاکانیان یەکانگیردەبن

رأس مال في الحيـــاة الامـــل
وكذاك العقــل منه ينســـــل
كيف فينا أعين قد ظهـــــرت
لــــذة الرؤية فينا صـــورت
من مني التخطار رجل الحجلة

PDF4Kurd

من مني التغريد حلق البلبل

مرۆڤ بە سروشت نەمرە، وەلێکان سوننەتی کەونی وایە کە بە قۆناغی مەرگدا تێپەڕێ و ئەو جیهانە پڕلە سەیرو سەمەرەیە بە چاوی خۆی ببینێ و پێی ئاشنا ببێ، لەم چەند دێڕە شیعرەدا بە ڕوونی دان بە حەتمییەتی مەرگ و جیهانەکەیدا دەنێ و دەڵێ:

في الكوخ والقصر والصحــــــراء
والمن المنيعــة الشمــــــــــاء
وفي رياض البلبل الرنــــــــان
يقتحم المــوت بجيش القـــــدر
حصون فخفور وبطش القيــصـر
اذا رأيت المـوت في البحر سكـن
فالموت كأمن الاغراق السفـــن
لا نغم العود ولا شكوى الحزيـن
ولا أبتسام البشر أو دفع الانيـن

جەلالوددینی ڕۆمی لەمەسنەوییدا دەڵێ گەر خانوویەك ئەڕووخێنرا، یان تێکەدرا، بزانە هێمایە، مەبەستێك لەپشتییەوە هەیە، کە مەبەستی نوێ بوونەوەو نۆژەن بوونەوەیە، مەرگیش لای ئیقباڵ چاکسازییکردنە لەخودداو بەرزبوونەوەی ڕۆحەو مژدەی هاتنەکایەی ژیانێکی لێوانڕێژە لەبەختەوەریی و شادمانی و دڵشادیی، ماوەتەوە بڵێین ئیقباڵ شاعیرێکی مرۆڤپەروەرو ئاشتیخواز بووە، بە شیعرەکانی هەوڵیداوە هەردوو ژیاری ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا بە یەك بگەیەنێ، بۆیە هەقوایە لای لێبکرێتەوەو شادبین بەو ئەزموونە زیندووەی ڕۆژهەڵات.

PDF4Kurd

لە چەپەوە بۆ ڕاست: (نسیب عەریزە، جوبران خەلیل جوبران، عەبدولمەسیح حەداد، میخایل نەعیمە).

جوبران خەلیل جوبران(1883-1931)
جوانپەرستێک لە ڕۆژهەڵاتەوە

www.pertwk.com

PDF4Kurd

(1)

جوبران خەلیل جوبران، ئەدیبو فەیلەسوفوهونەرمەندو عەبقەری، دەنگێکی لێوانلرپێژە لە حیکمەت، فەزیلەت، حەقیقەتی ڕۆژهەڵاتی، هەڵقولاوی دونیایەکە لە جوانی سروشتو وێنەی تازە تازەی ئەوتۆ مەگەر ئەو توانیبێتی وێنای بکاو بینەخشێنێ، شیعرەکانی خوێنەر دەلاوێنن، شیعرەکانی بەقەدرو بەهان، زیندوون، تەڕن، دڵڕفێن ودڵفینککەرن، وەك یوسف پێغەمبەر جوانن، هەڵقولاوی ناخێکی لێوانلێون لە نامۆبوون، فەلسەفەو حیکمەت بەنێو دێرە شیعرەکانیدا دێنو دەچنو جەزبەو حاڵ لە خوێنەر دێنن، مایەی شانازی هەموو تاکێکی ڕۆژهەڵاتیو ڕۆژئاواییە، ڕۆشنبیرانی ڕۆژئاوا هەزار هێندەی ڕۆشنبیرانی ڕۆژهەڵات ئاشنان بە فیکرو فەلسەفەو بەرهەمەکانی، بەداخەوە لە نێو واقیعی ڕۆشنبیری کوردیدا لای لێنەکراوەتەوەو ڕەنگە خەڵکانێکی زۆر هەبن تەنانەت ناویشیان نەبیستبێ، نەخاسمە فیکرو فەلسەفەی، زەرورە خوێنەری کوردی زۆرترو زیاتر لا لە نووسینو بەرهەمەکانی بکەنەوەو باسو لێکۆڵینەوەی تایبەت لە بارەیەوە ئەنجام بدەن، پێویستە دان بەو ڕاستییەدا بنێن کە کتێبخانەی داماوو سەرگەردانی کوردی خاڵییە لەم کەسایەتییە گەورانەو هەقوایە پێداگری لەسەر ناساندنیان بکرێ، چونکە پڕاوپڕن لە جیهانبینیو خەسڵەتی بەرزی مرۆڤانە بوون، بەهەڵگێرو وەرگێڕکردنی دەقە شیعرییەکانی دەگەینە ئەو قەناعەتەی کە فەلسەفە کاریگەری لە سەداسەدی لەسەر دروست کردووەو هەر لەم ڕێیەشەوە بەرهەمە ئەدەبییەکانی دەچنە نێو خانەی ئەدەبی فەلسەفی (**الادب الفلسفي**)، شیعرو فەلسەفە ئاوێتەی یەکترنو کتومت لە ڕووی چاوگەو کەرەستەوە یەك شتن، ژیان ومەرگ، خێرو شەڕ، خۆشیو ناخۆشی، بابەت و مەبەستی شاعیرو فەیلەسوفن، شیعری فەلسەفاوی بابەتو وێنەی وەها دەهەوروژێنێ کە ڕاستەوخۆو بەڕاست و چەپدا کاریگەری لەسەداسەد فەراهەمدێنێ، شیعری بەرز، زیندوو، ڕەسەنو فازیل خاڵی نییە لە ناڕوونی و تەمومژ، بەسروشت نێزیکە لە فەلسەفەو فیکر، بەڵام ئەو ناڕوونیو ئاڵۆزییە

PDF4Kurd

دەبیٚ مرۆڤانەو هونەراوی بیٚ، تاوەکو حساوی دەقێکی نەمری بۆ بکریٚ، شیعری بەرز و ڕوسوور ئەو شیعرەیە ئالۆزو لوغزاوی بیٚو داهێنان لە پشتیەوە هەڵبخاتەوە، نەوەك ئالۆزییەکی پووچو بەتاڵ وەك ئەوەی لە شیعری ئێستای کوردیدا بۆتە دیاردە، شیعری فەلسەفی بە سروشت ئالۆزکاوو تەمومژاوییو ناڕوون و بەیەکدا چووە، هەموو ئەم سیفەتانە بایەخو خەسڵەتی بەرز بە دەقە شیعرییەکان دەبەخشن، مەژگی خوێنەر دەبزوێنن، وای لێدەکەن زیاتر خەیاڵو گرنگی بداتە ئەو دەقانە، فەلسەفە پێوەستە بەمرۆڤەوەو وەڵامی هەموو ئەو پرسیارانە دەداتەوە کەلە قالو بەلاوە مرۆڤ خەونی پێوە دیوەو دەیبینیٚ، فیکرە فەلسەفییەکان کاتێك ئاوێزانی ئەدەب دەبن زاتییەتی مرۆڤ دەگێڕنەوە بۆ سروشتە خواییەکەیو بەهێزی دەکەن، فیکر لە ئێستادا وەك ئەوەی موحەممەد عابد ئەلجابری باسی لێوە دەکا دوو بەشە، یەکەم: زانستو تەکنۆلۆجیا، دووەم فەلسەفەو ئایدۆلۆجیا، گومانیشی تێدا نییە ئایندەی مرۆڤایەتی مەحکومە بە زانست و تەکنۆلۆجیا، مرۆڤ لەم واقیعە نوێیەدا سۆزە مرۆڤانەکانی لەدەست داوە، یان با بڵێین زاتییەتی لە دەست داوە، بۆیە وا پێویست دەکات ڕۆڵی بەشی دووەم کاراترو بەهێزتر بکریٚو دووبارە ئەو سۆزانە بگەڕێنرێنەوە، ڕاموایە جوبران کاری لە سەر ئەم فیکرە مەزنە کردووەو کردوویەتیە پێشەنگی کارەکانی، بەرهەمەکانی جوبران پڕن لە لە داهێنانی گەورە گەورەی هونەری، ئەدەبیو فەلسەفی، بەتایبەت دەقە شیعرییەکانی دڵو عەقڵی خوێنەر داگیر دەکەن و وەك دەقانێکی زیندوو هەمیشە لە ناخیاندا زیندوویەتی دەبەخشن، کاری هونەری، ئەدەبیو فەلسەفی پێش هەر شتێکی دیکە بەرهەمێکی مرۆڤانەنو زادەی تێفکرینی دوورو قووڵن، ئیدی لەم ڕێیەوە کاریگەری ڕاستەوخۆ کاریگەر لە ژیان و بیرکردنەوەی مرۆڤەکان دەکەن.

PDF4Kurd

(2)

جوبران خەلیل جوبران، ساڵی 1883 لە ناوچەی بوشرای لوبنان لەدایك بووە، خێزانەکەیان سەر بە بنەماڵەیەکی مارۆنی ڕەسەن بوونە، بابی پیاوێکی وشکەفرۆش بووە، داکیشی لە مێردی یەکەمی کوڕێکی هەبووە بە نێوی (پیتەر)، جوبران دوو خوشکی بە ناوەکانی (ماریانا – سوڵتانە) هەبووە، باوەڕی مارۆنی لە سەدەی پێنجەمی زایینی لە سەر دەستی قەشە مارۆنی سەری هەڵداو لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا پەرەی سەند، بە پێچەوانەی کاسۆلیکەکانەوە قەشەی مارۆنی دەتوانیٚ ژن بخوازیٚ و خێزان دروست بکا، به سروشت خێرلەخۆنەدیو و لەشبەبار بوونەو تەنانەت لە دەستیاندا نەبووە جوبران بخەنە بەر خوێندن، زۆر بە زوویی زیرەکی تێدا بەدی کراوەو لای کاهینی گوندەکەیان فێری خوێندنو نووسین بووە، دوای شالاٚوی عوسمانییەکان بۆ سەر ناوچەکەیان بەرەو ئەمەریکا کۆچیان کردووەو لە شاری بۆستن گیرساونەتەوە، ساڵی 1985 بابی جوبران لە ناوچەی بوشرا دەگیریٚ و توند دەکریٚ لە زیندان، کامیلای داکی جوبران لە بەر هەژاریو کەمدەستی بەرەو شاری بۆستنی ئەمریکا کۆچ دەکەن، دواتر ڕێکخراوێکی خێرخوازی هاوکاری جوبران دەکەنو دەیخەنە بەر خوێندن، لەوێندەر دەبێتە جێی سەرنجی مامۆستایانی قوتابخانەکەو بە وێنە جوانەکانی سەرسام دەبن، بەڕێوەبەری قوتابخانەکە لەم پێناوەدا بانگی وێنەکێشی بەناوبانگ هۆلاند دای دەکا تاوەکو وانەی تایبەتی هونەری پێبڵێتەوە، ئەمەش ڕێگە خۆشکەر بووە بۆ تێکەڵبوونی جوبران بە ناو دونیای هونەر، زۆری نەبرد وێنەکانی کرانە بەرگی کتێبو لە نێو شاری بۆستندا دەنگۆیەکی گەورەی نایەوە بە تایبەت نێوەندە ئەدەبی و هونەرییەکان، لە ساڵی 1898 گەڕاوەتەوە لوبنان بۆ فێربوونی زمانی عەرەبیو بۆ ئەم مەبەستەش چوٚتە قوتابخانەی حیکمەتو لە ماوەیەکی ئێکجار کەمدا شارەزاییەکی باش پەیدادەکا، یەکەمین کاریشی دەرکردنی گۆڤاری ئەلمنارە بووە بە هاوکاریو دەستگیرۆیی کردنی یوسف حویك، پاشان گەڕاوەتەوە شاری بۆستن بۆ فێربوونی زمانو نووسینی ئینگلیزی، ماری هاسکلٚ وەك دۆستو خۆشەویستی جوبران هانی ئەدا بۆ

PDF4Kurd

فێربوونی زمانی ئینگلیزی، لە ساڵی 1908 بۆ باشتر شارەزا بوون لە بوارە هونەرییەکان سەردانی پاریس دەکاو لەوێکانیش ماوەیەك دەمێنێتەوە، دوای بەرێکردنی تەمەنێکی کورت ساڵی 1931 لە یەکێك لە نەخۆشخانەکانی نیۆرك سەرینایەوەو عەمری خوایکرد، کتێبانێکی ئێکجار زۆری هەنە، بە پێویستی دەزانم ئاماژە بدەمە هەندێ لە بەرهەمەکاني (**الارواح المتمردة** 1908، **الاجنحة المتكسرة** 1912، **دمعة وابتسامة** 1914، **المواكب** 1918، **المجنون** 1918، **السابق** 1920، **النبي** 1923، **البدائع والطرائف** 1923، **رمل وزبد** 1926، **يسوع ابن الانسان** 1928، **الهة الارض** 1931، **التائه** 1932، **حديقة النبي** ،1933)، هەموو بەرهەمەکانی جوبران بە ڕۆحێکی ڕۆژهەڵاتیانە نووسراون، زۆربەی نووسراوەکانی بۆ دەیەها زمانی زیندووی جیهانی وەرگێڕدراون، کتێبی (**النبي**) هەوێنی فیکرە فەلسەفییەکانی جوبرانەو بە فیکرەی ورد ورد ،دوورو قووڵ، ئامانج شکێن مەبەستە فەلسەفییەکانی پێکاوە. ئەمین مەعلوف نووسەری لوبنانی ڕای وایە کتێبی (**النبي**) ناچێتە خانەی باس، چیرۆك، ڕۆمانو قەسیدە بەڵکو کیشوەرێکی تازەیەو تا نهۆ نەدۆزراوەتەوە.

کاتێ باسی جوبران دەکەی یەکسەری نێوی ماری هاسکڵ دەگەڵیدا باسدەکرێ، ماری هاسکڵ کاریگەری گەورەی کردە سەریو ژیانی بەخشیە جوبران، تا مردنی هاوڕێو خۆشەویستی بوو، کاتێ جوبران لە پاریس خوێندکار بوو کاری لە هونەردا دەکرد ماری یارمەتی دارایی دەدا و بوو بە خێرو بەرەکەت و ڕژا بەسەر جوبراندا، دواتر جوبران خواستی، ماریش داواکەی ڕەتکردەوە، لەکاتێکدا ماری ڕێك دە ساڵ لە جوبران گەورەتر بوو، ماری پێداچوونەوەی بە گشت کتێبەکانی جوبراندا دەکردو ئاراستەی دەکرد بۆ کارو بەرهەمی پتر، بە دایکی هەنێ لە کتێبەکانی نێوزەد کردووە، جوبران جگە لە ماری هاسکڵ یازدە ئافرەتی دیکەی خۆشویستووە، هەندێ لەوانە بە دە ساڵ و یازدە ساڵ گەورەتر بوونە، ئەمەش ناوەکانیانە (حەلا زاهیر، سوڵتانە تابت، جۆزفین بیبۆدیە، میشلین، شارلوت تیلەر، ماری قەهوەجی، ماری خوری، ماری زیادە، کۆرین ڕۆزفڵت– خوشکی سەرۆکی ئەوکاتی ئەمەریکا–، مسز ماسۆن، بەربارە یۆنگ).

PDF4Kurd

ماری هاسکلّ

لەو لایەنە گرنگانەی دیکە کە پێویستە لای لێبکرێتەوەو باسو لێکۆڵینەوەی لە بارەوە ئەنجام بدریّ خۆشەویستی نێوان جوبران‌و ماری زیادەی شاعیرو چیرۆکنووسی فەلەستینییە، ئەو خۆشەویستیە لە ئاسمانەوە سەرچاوەی گرتووەو دیاری ئاسمانیش بووە، زیاد لە بیست دانە ساڵی ڕەبەق ئەو خۆشەویستییە بەردەوام بووە بەبیّ ئەوەی تەنها جارێکیش یەکتر ببینن، جوبران بە دلّ عەشق و خۆشەویستی دەکرد، نامەکانیان فیکرو ئەدەبی لێدەچۆڕیّ، لە ڕێگەی نامەونامەکارییەوە سۆزی دڵیان دەرخستووە، ئەم نامەو نامەکارییە دێتە نێو خانەی ئەدەبی نامە، بەتەنیّ لە ڕێی فیکر، ڕۆح، خەیاڵەوە بەیەکتر گەیشتوون، ماری زیادە خاوەنی چەندین دیوانە شیعرو چیرۆکی بەقەدرو بەهایە، بە زمانەکانی ئەڵمانی و فەڕەنسی و ئینگلیزی بەرهەمەکانی پێشکەش کردووە لەوانە (**باحثة البادية، المساواة، بين الجزر والمد**...).

PDF4Kurd

ماری زیادە

-3-

جوبران پتر وەك ئەدیبێکی عەبقەریو مەزن نێوبانگی جیهانی هەیە، لەتەك ئەممەشدا هونەرمەندێکی بەسەلیقەو جوانی پەرستە، هونەرمەندێتی جوبران لە تابلۆو وێنەکانیدا زۆر بە ڕوونی دەرەکەوێ، بەبینینی دڵەکان تێراو دەبن، چێژێکی لە ڕادەبەدەر دەبەخشنە چاوی بینەر، دڵەکان ڕامدەکەن بۆ خۆیان، داك، باب، ژنو سروشت ڕاستەوخۆ کاریان تێکردووە، لە وێنەو تابلۆکانیدا خوڵقاندنو داهێنانی پێوە دیارەو ڕۆحی گەورە گەورەی تێیاندا بەرجەستە کردووە، هونەرن لە پێناو هونەر، جا ئەو هونەرە شیعر بێ یاخود چیرۆك، ڕۆمان، پەیکەرو تابلۆ بێ، مەرجیش نییە هەر تابلۆیەك جوانو سەرنج ڕاکێش بێ پراوپڕ بێ لە هونەراندن، تەنانەت هونەرمەندێ گوتوویەتی دەمەوێ تابلۆیەك بنەخشێنم کەس قێزی نەیە تەماشای بکا، هەڵبەتە هەموو شتێك لە دونیادا هەڵگری هونەرە، تابلۆو وێنەکانی ناسکن، قەشەنگن، نازدارن، ژیان لە تابلۆکانیدا دەبینی، بیرە هونەرییەکانی جوبران هەڵقوڵاوی نێوەخنی مرۆڤێکی پاكو زەوق سەلیمە، کاتێ لێیان دەڕوانی سەرسامت دەکەن، دەتلاوێنن، لە

PDF4Kurd

ڕۆژئاواشدا زیاتر وەك هونەرمەند نێوبانگی دەرکردووە، بەمانا هونەرمەندێکی بەدیمەن و هەست ناسك و زەوق سەلیمە، تەماشاکەر بۆ لای خۆی ڕادەکێشیٚ، تابلۆکانی سروشتین، ڕەنگینن، خەیاڵی تەقیوی ڕۆژهەلاٚتن، خەیاڵی شاعیرێکی نامۆیە، لە ڕێگەی تابلۆکانیەوە گوزارشت لە خێرو شەڕ، جوانی و ناشرینی، خۆشی و ناخۆشی دەکاو قەیرانەکانی کۆمەڵ نیشاندەدا، عیشقی ڕاستەقینەیان تێدا بەدی دەکریٚ، سۆزە سروشتییەکان بۆ مرۆۋ دەگێڕنەوە، جارێکی دیکە زیندوویەتیو بوونی بەبەردا دەکەنەوە، لە قەیرانەکانی سەردەم دووری دەخەنەوەو چێژی تایبەتی دەبەخشن.

نمونەیەک لە تابلۆکانی جوبران خەلیل جوبران

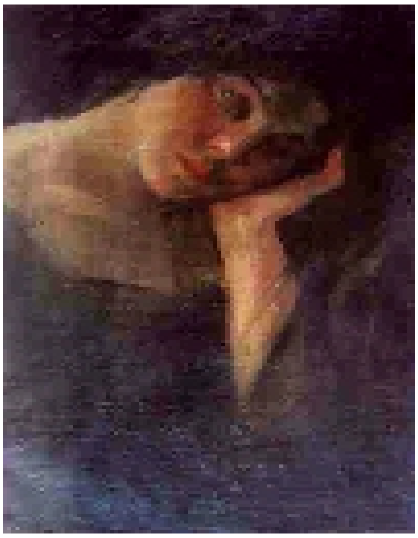

PDF4Kurd

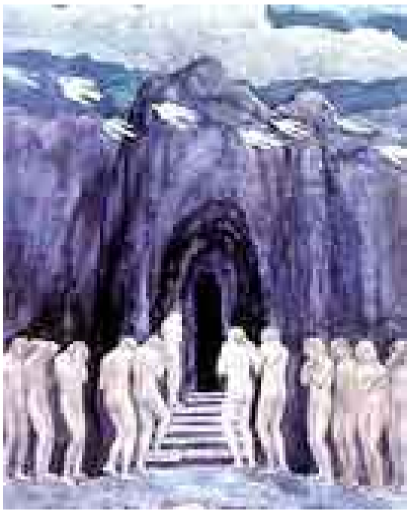

-4-

نامۆبوون... یەکێکە لەو سیفەتانەی کە شاعیرو فەیلەسوف لە دەوری خۆی خڕدەکاتەوە، بنەماو بناغەی فەلسەفیانەی هەیەو ڕەگوڕیشەی داکوتیوە لە ناخیاندا، نامۆبوون (الاغتراب) سیفەتێکی مرۆڤانەیەو لە خۆڕا دروست نابێ، بەڵکو پێوەستە بە ئاستی خوێندەواری و جیهانینی هەر تاکێکی خوێندەوار، ئیدی پێش ئەوەی گرفتێکی سایکۆلۆجی بێ گرفتو گرێیەکی فەلسەفییەو ڕەگی لە قووڵایی فەلسەفەدایە، سەرچاوەی نامۆبوون هەستکردنە بە دوورکەوتنەوە لە حەقیقەتی خودو بابەتە دەروونییەکان، دەروونناسان پێیانوایە چەمکێکی فرە ماناو گرێ گرێیە پتر دیاردەیەکی کۆمەڵایەتییەو پچڕانی پێوەندی نێوان مرۆڤ و جەوهەری بوونە، بەڕای هێگڵ ڕۆشنبیری گرنگییەکی زێدە کاریگەرو ڕاستەوخۆی هەیە لە دیاریکردنی پێگەو قورسایی تاك دەنێو خودی خۆیداو گەشە بە ڕۆح دەدا، ڕۆشنبریی پێوەستە بە خودەوە، کاتێ ڕۆح شکست دێنێ لە پێناسەکردنی خوددا ئیدی سەردەکێشێ بۆ نامۆبوون،

PDF4Kurd

نامۆبوونی جوبران زیاتر فەلسەفییانەیە بە شێوەیەکی زۆر جوانو پڕمانا گوزارشتی لەبارەیەوە کردووەو دەڵێ:

أنا غريب في هذا العالم
أنا غريب
وقد جبت مشارق الارض ومغاربها
فلم أجد مسقط رأسي
ولا لقيت من يعرفني
ولا من يسمع بي!

لەم شیعرەدا شاعیر بە مانا مەنزوری گەڕانەوەیە بۆ لای خود (**الرجوع الى الذات**) و قاڵبێکی فەلسەفییانەی وەرگرتووە و دەچێتە نێو خانەی فەلسەفەی خود (**فلسفة الذات**)، لە کاتێکدا ئەمسەراو ئەوسەری عەرز گەڕاوە مەنزڵی لەدایکبوونی نەدۆزیوەتەوەو بگرە کەسیش لێی نەپرسیوەو کەسیش گوێی پێنەداوە.

جوبران وەك عاشقێکی سەر مەستو شاعیرێکی جوانپەرست، عیشق و جوانی ئاوێتەو ئاوێزانی یەکتر کردووەو بە شێوەی فیکریو فەلسەفییانە نیشانیداون، عیشق و جوانی دوو چەمکی فرە ڕەهەند و فرە مانان، پانتاییەکی بەرفراوانیان لە شیعرەکانی جوبراندا داگیرکردووە، شیعرەکانی لێوانرێژن لە مانای دوورو قووڵ دەربارەی فەلسەفەی عیشق و جوانی، هانی خوێنەر ئەدەن بۆ زیاتر قووڵبوونەوەو قاڵبوونەوە بۆ نێو ناخیدا، پڕاوپڕن لە نمونەی بەرز بەرزو وێنەی بەدیمەن، گەڕانە بە دووی ئاواتو خۆزگەکاندا و دەڵێ:

هلمي يا محبوبتي نمشي بين الطلول
فقد ذابت الثلوج
وهبت الحياة من مراقدها
وتمايلت في الاودية والمنحدرات...
تعالي لنشرب بقايا دموع المطر من كؤوس النرجس...
إقتربي مني يا حبيبة نفسي فقد خمدت النار وكاد الرماد يخفيها...
ضميني فقد إنطفأ السراج و تغلبت علية الظلمة...

PDF4Kurd

ها قد أثقلت أعيننا خمرة السنين...
اه يا حبيبتي ما أبعد الصباح... في هذا العالم ؟

بەڵێ لیوانلیێوە لە وێنەی نەخشێنراوو سروشتی کاتێك بەتاسەوە بانگ لە خۆشەویستەکەی دەکاو مژدەی ژیانی پێدەدا، باس لە بەردەوامی ژیان دەکاو وەرزەکانی ساڵو ڕووناکی و تاریکی کردۆتە بەڵگەی ئەو بەردەوامییە، بە عیشقێکی جوانو بە دەنگێکی ئاسمانیانە داوا لە خۆشەویستەکەی دەکا تاوەکو دەستی بگرێ و لە باوەشی سۆزو پڕ نازیدا بیحەوێنێتەوەو بیلاوێنێتەوە.

جوبرانی شاعیر لە چەند دێڕە شیعرێکی دیکەدا باس لە ململانێو کێشمەکێشمی نێوان هەردوو هێزی خێرو شەڕدەکاو ڕایوایە هێزی شەڕ هەمیشە زیندووە بالە گۆڕیش بنرێ، دایمەن زاڵترە بەسەر خێرداو کۆمەڵ بەرەو لای خۆی ڕادەکێشێو دەڵێ:

الخـــير في الناس مصنوع اذا جبـــروا
والشر في الناس لايفنى وان قبـــروا.

ژیان لە بیرو فیکرو جیهانبینی جوبراندا ملدان و ملکەچبوون و سەرنەویکردنە بۆ بڕیارەکانی ئاسمان و سوننەتەکانی ژیان، دەڵێ:

ليس في الغابات راع/ لا ولا فيها القطيع...
ليس في الغابات دين/ لا ولا فيها الكفر القبيح...
ليس في الغابات عدل/ لا ولا فيها العقاب...
ان عدل الناس ثلجا/ ان راته الشمس غاب...
ليس في الغابات عزم/ لا ولا فيها الضعيف...
ليس في الغابات علم/ لا و لا فيها الجهول...
ليس في الغابات حر/لا ولا العبد الذميم

PDF4Kurd

تاقە مەبەست و مەنزوری ئەوەیە فرەیی تام و چێژی زیاتر دەبەخشێت بە ژیان، ئەم چەند دێڕە شیعرە نیشانەی واقیعبینی جوبرانە دەربارەی پێکهاتەکانی ژیان و پێچەوانەکانیان، لە دارستان و چیاوچۆڵەکاندا دین، دادپەروەری و زانست... نییەودەنا پێچەوانەکانیان دەبوو، کەواتە ژیان و بەردەوامییەکەی بەستراوە بە ململانێی نێو پێکهاتەکانی ژیان ئەگەر وانەبوایە ژیان دەوەستا.

سەرەنجام جوبران لە رووی شۆرەتەوە زۆر دیارو بە بەخت و ناسراوە، لە زۆربەی هەرە زۆری رۆشنبیرانی دیکەی عەرەبی ناسراوترە، ئەزموون و بەرهەم و نووسراوەکانی بۆ چەندین زمانی زیندووی دونیا وەرگێڕدراون و شارەزایان و لێکۆڵەرەوانی رۆژئاوا بایەخ و گرنگی تایبەتیان پێداوە، بەمانا شاعیرو فەیلەسوفە، شیعرەکانی پڕن لە فیکرەی مەزن مەزن و ژیانیان لە سەر بنیاتدەنرێ، بۆ تێگەیشتن لێیان هۆشیاری فەلسەفی زەرورەو وا لە خوێنەر دەکا باشترو چاکتر لە ماناو مەبەستی شیعرەکانی حاڵی بن.

PDF4Kurd

سەرچاوە:

1. **النظرية الأدبية المعاصرة: رامان سيلدن، ترجمة سعيد الغانمي، دار فارس للنشر والتوزيع، المغرب، الطبعة الاولى،** 1996.
2. **الله: سعيد حوي، الطبعة الثالثة، بيروت،** 1979.
3. **الشعر ونهايات القرن: ت. ممدوح عدوان، الطبعة الاولى،** 1998،
4. **الثابت والمتحول/2: أدونيس، دار العودة، بيروت،** 1974.
5. **الموسوعة الميسرة: د. مانع بن حماد الجهني، الطبعة الخامسة،** 2003،
6. **في الادب الفلسفي: د. محمد شفيق شيا، الطبعة الاولى، بيروت،** 1980.
7. **عەقیدەی مەرضية: سەیید عەبدورڕەحیمی مەولەوی، بەغدا،** 1988.
8. **فلسفة اقبال: دكتور على حسون، الطبعة الثالثة، سوريا،** 2002.
9. **إقبال الشاعر و الفيلسوف والانسان: حميد مجيد هدو، مطبعة الفرى،** 1963،
10. **محمد إقبال سيرته وشخصيته و فلسته: عبدالوهاب عزام، دار القلم،** 1960،
11. **محمد إقبال: مجموعة مقالات لكبار الكتاب والادباء العرب، القاهرة،** 1956.
12. **محمد إقبال- مجموعة مقالات لكبار الكتاب والأدباء العرب- القاهرة،** 1956.
13. **جبران خليل جبران: اسكندر نجار، ت. بسام حجار، دار النهار، بيروت**-2006.
14. **جبران خليل جبران نبي عصره: روبن ووترفيلد، ترجمة ميشيل خوري، دار ورد، دمشق،** 2003.
15. **مصطلحات فكرية: سامي خشبة، المكتبة الأكاديمية ـ** 1994.
16. **دروب: ميخائيل نعيمه، الطبعة السابعة، بيروت،** 1980.

گۆڤاری گزنگ ژمارە 54

تشرینی دووەم 2007

PDF4Kurd

نازک ئەلمەلائیکە (2007-1923)

فریشتەی شیعر

PDF4Kurd

(نازك ئەلمەلائیکە جێدەستی لە قەسیدەی نوێی عەرەبیدا دیارەو بەرگری لێکردووە، مردنی کەلێنێکی گەورەی لە نێو جیهانی عەرەبیدا دروستکرد قورسە گەر شاعیرێکی دیکەمان هەبێت ئەو کەلێنە پڕبکاتەوە، نازك ئەلمەلائیکە ڕاستگۆترین و مەردترین دەنگی شیعریی بوو لە سەردەمی جاهیلییەوە تا ئەوڕۆکە).

ئەدۆنیس

(شیعری عەرەبی کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ دوو هەزار ساڵ تەنهاو تەنها دوو ژنە شاعیری نوێخوازو داهێنەری بەخۆوە دیوە یەکەمیان خەنسا لە سەدەی حەفتی زایین و نازك ئەلمەلائیکە لە سەدەی بیستەمدا).

ناسر عراق

(ئێمە لەنێوان دوو ڕێگەداین : یان ئەوەتا فێری تازەترین میتۆدەکانی فەلسەفەو هونەرو دەرونزانی ببین، وە بچینە ژێر کاریگەریان و بەرجەستەی بکەین، یان ئەوەتا ئەم ڕێگەیە نەگرینەبەر...)

نازك مەلائیکە: پێشەکی کتێبی شظایا ورماد 1949-2-3

PDF4Kurd

(1)

ناوی تەواوی نازك سادق كازمییە، شاعیری ئێراقی ئەلباقی عومەری ئەم لەقەبەی (مەلائیكە) لێناون چونكە بەسروشت كەسانێكی پاكو بێوەی بوونە، نازك مەلائیكە بەگەورەترین ژنە شاعیرو ڕەخنەگری ئێراقیو نیشتمانی عەرەب ناوزەند دەكرێت، بەیەكێك لە دیارترین وێنە هاوچەرخەكانی شیعری نوێخوازی ئەژماردەكرێ، بەشیعرەكانی نەخشەی شیعری عەرەبی گۆڕیو كیشوەرێكی نوێی لە شیعری عەرەبی دۆزییەوەو بوویە كۆڵەمبۆسی شیعری نوێی عەرەبی، شیعرەكانی فرەماناو فرە ڕەهەندو ناسكو نازدارە، لێوانلێوە لە بیری قوڵو دوورو خەیاڵی فراوانو ئامانج شكێن، بە بیرێكی مرۆڤانەوە شیعری پێشكەشكردووە، لەزەتبەخشو دڵڕفێنو دڵفێنككەرە، بەهەموو مانایەك شاعیری نوێخوازەو داڕێژەری بیرێكی نوێی شاعیرانەیە، خوێنەری دەقە شیعریو قەسیدەكانی خوێنەر دەباتە دونیایەكی تری شیعر، لەمەیدانی شیعریدا شاعیرێكی سەنگینو ڕوو سوورە، بە ڕای ناسر عراق شیعری عەرەبی كە مێژووەكەی دەگەڕێتەوە بۆ دوو هەزار ساڵ تەنهاو تەنها دوو ژنە شاعیری نوێخوازو داهێنەری بەخۆوە دیوە یەكەمیان خەنساء لە سەدەی حەفتی زایینو نازك مەلائیكە لە سەدەی بیستەمدا)، لە كتێبی (**قضايا الشعر المعاصر**) دا زۆر بە ڕوونی باس لەوە دەكات كە لە پێشەوەی شاعیرانی شیعری نوێیە، وە باس لەوە دەكات كە سەرەتای بزوتنەوەی شیعری نویٚ لە ئێراقەوە دەست پێدەكات، یەكەمین قەسیدەشی (**الكوليرا**-1947) گەواهی ئەم حەقیقەتە دەدات، جگە لە شیعریش لە بواری ڕەخنەو كۆمەڵایەتیدا چەندین كتێبی ناوازەو نازداری پێشكەش كردووە، لە گرنگترین كتێبە ڕەخنەییەكانی(**قضايا الشعر المعاصر**1962- **الصومعة والشرفة الحمراء**1965- **سيكولوجية الشعر**1993، **الادب**

PDF4Kurd

والغزو الفكري (1965)، **محاضرات في شعر علي محمود طه** (1965))، هەر یەکەیان لە قۆناغی خۆیدا دەنگوسەدای ناوەتەوەو تەکانێکی گرنگو کاریگەری داوە بە بواری ڕەخنەو ڕەخنەسازی، گرنگترین کۆمەڵە شیعرییەکانی ئەمانەن (**عاشقة الليل**1947- **شظايا ورماد**1949- **القرار الموجة**1957- **شجرة القمر**1967- **ماساة الحياة واغنية الشعر**1970- **للصلاة والثورة**1978...، ئەو نوێکارییەی دەگەڕێتەوە بۆ دوو سەرچاوەی سەرەکی یەکەمیان: زانابوونی بە عەروزی عەرەبی، دووەمیان: خوێنەرێکی دەرەجە یەکی شیعری ئینگلیزی بووە، هەر لەم ڕێگەیەشەوە بوو ئەو خوڵقاندن و داهێنانەی ئەنجامدا لە شیعری ئێراقی و عەرەبیدا.

بەشبەحاڵی خۆم کتێبی (**سايكولوجية الشعر**) سایکۆلۆجیای شیعر یەکێکە لەو کتێبانەی زۆرترین چێژم لێوەرگرتووە، بەهایەکی یەجگار گەورەی مێژوویی و ئەدەبی تێدایە لەهەمان کاتیشدا لەبواری ڕەخنەییدا بنیاتنەری شیعری نوێی عەرەبە، بەزمانێکی زۆر نازدار نوسراوەو پەردەی لەسەر چەندین ڕووی شیعری هەڵداوەتەوە کە کەمترین کەس دەرەقەتی دێو توانای بە سەریدا دەشکێ، لەبواری شیعریی و زانستی عەروزی عەرەبیدا کتێبێکی بەقەدرو بەهایەو بەدیدو تێڕوانینێکی تازەو نوێگەرانەوە باس لە هونەرەکانی شیعرو شاعیرێتی دەکا، تێیدا باس لە بوونی پەیوەندییەکی نهێنی دەکا لە نێوان شاعیرو ئەو زمانە شیعرییەی بەکاری دێنێ، لەو هۆکارانەی پەیوەندی شاعیر بە زمانەوە تۆکمەو پتەو دەکا ئەوەیە کەزمانی شیعری کێشو سەروای هەبێ، ئیدی ئالەم ڕێگەوە شاعیر دەتوانێ بە ئاڕاستەیەکی شیعری نوێگەرانەوە بێتە مەیدانی شیعرییەوە، دیسانەوە پێی وایە زمانی عەرەبی زمانێکی فراوانو پانو بەرینەو شاعیری هاوچەرخ دەتوانێ زمانێکی شیعری نوێ هەڵبژێرێ کە هەرگیزاو هەرگیز لە زمانی شیعری پێش خۆی نەچێ، لەبەر ئەوەی شاعیرانی پێشین هەموو زمانیان بەکار نەهێناوە، واتە زمانی عەرەبی بایی ئەوەی تێدا ماوەو بگرە سەرو زیاش کە شیعری نوێی پێ بنوسرێ، دواتر پێیوایە ئیشکالیەتی زمانی شیعری لەم قۆناغە نوێیەدا بەکارهێنانی وشەگەلێکی فەرهەنگییە لە شیعرداو بەکارهێنانیەتی لە داڕشتنی قەسیدەیەکداو ڕاقەو مانا کردنیەتی لە پەراوێزدا،

PDF4Kurd

سا لێرەدا شیعر مەهامی شیعرییەت بوون لە دەست دەداو مەرگ یەخەی پێدەگرێ، وا لە خوێنەری دەقە شیعرییەکان دەکات بەدایم بگەڕێنەوە سەر فەرهەنگەکان، چونکە زمانی شاعیر جیاوازە لە زمانی پەخشاننوسێك، ئەویش ئەوەیە زۆرترین مانا لە کەمترین وشەدا جێ بکاتەوە، شیعرێکی مەحمود دەروێشی کردۆتە بەڵگەی ڕاکەی:

أحبك،
ثلاثة أشيا ً لا تنتهي،
أنت، والحب، والموت

گەر بە وردی تەماشای بکەین دەبینین شاعیر گفتوگۆ لەتەك خۆشەویستەکەی دەکا بە شێوەیەکی فرەماناو فرە ڕەهەندو دوورو قووڵ، بەوەی ئەو سێ شتە هەرگیز کۆتاییان نییە (خاك، خۆشەویستی، مەرگ)، فەلسەفەی ژیانو مردن بەتەواوەتی ڕەنگی داوەتەوەو هەڵقولاوی هەستێکی بەرزی شاعیرانەیە، مردن بەلای مەحمود دەروێشەوە دوو ڕەهەندی هەیە یەکەمیان ڕەهەندێکی فەلسەفییانە و ئەوی دیکەیان واقیعیانە، نازك لە قەسیدەی کۆلێرادا بەهەمان شێوە باس لە فەلسەفەی مردن دەکات و فەلسەفیانە گوزارشتی لێکردووە و دەڵێ:

المـــوت، المـــوت، المـــوت
تشكو البشرية مـايرتكب المـوت.

نازك ئەلمەلائیکە لە قەسیدەی (أنا) دا باس لە فەلسەفەی خود (الزات) دەکات و بەیەقینەوە گوزارشت لە گوم بوون و وێڵ و سەرگەردانی خودی خۆی دەکاو ئەپرسێ:

الليل يسأل من أنا
أنا سرة القلق العميق الاسود
أنا صمتة المتمرد
قنعت كنهي بالسكون

PDF4Kurd

ولففت قلبي بالظنون
وبقيت ساهمة هنا
أرنو وتسالني القرون
أنا من أكون؟
والريح تسأل من أنا
أنا روحها الحيران أنكرني الزمان
أنا مثلها في لا مكان
نبقي نسير ولا انتهاْ نبقي نمر ولا بقاْ...

(2)

نـازك ئەلمەلائیکـە، سـێ چـوار سـاڵ لـە مـن گـەورەتر بـوو، هـەڵقوڵاوی خانەوادەیـەکی دینیو ئـەدەبی بوو، زۆربـەی ئەنـدامانی خێزانەکـەی شـیعریان دەنووسـی، بـاوکی (خـوا لێیخۆشـبێ) مامۆسـتام بـوو لـە ئامـادەیی مەرکـەزی، عاشقی شیعر نووسین بوو، ئەو بوو کتێبی (**الاغـاني**) ئەبو فەرەجی ئەسفەهانی لا شیرین کردم، لە پۆلدا گشت بەشەکانی ئەو کتێبـەی دەخوێنـدەوە، نـازك لـەنێو ئەو کەشو هەوایەدا ژیا.. خوێنەرێکی جیددی بوو، بە بڕوای من خوێندنەوەو بیربۆچوونەکانی میسالی بوون، هەندێ لەو بیرو بۆچوونانە سادەبوون، بۆ نموونە تێڕوانینـەکانی لـەبارەی تەسـەوفەوە دینیانە بـوو نـەوەك فەلسـەفیانە... چـەندین جـار خـۆم و هەنـدێ لـە هاوڕێیـان سـەردانمان دەکـرد بـەبیرم دێ ئـەوکات جیاوازیمـان لـە زۆر بـواردا هـەبوو، بیربـاوەڕی چەسـپاو و جێگیر و نـەگۆڕ بـوو، قبـوڵی موناقەشـەی نـەدەکرد.. لەسـەرەتادا گرنگییـەکی یـەجگار زۆرم ئەدایـە شیعرەکانی نازك، زمانی نووسینی ڕەوان و تایبەت بوو، قەسیدەکانی ڕۆمانسی بوون، جیاواز لە ڕۆمانسیەتی شاعیرانی ئینگلیز بایرۆن بە نموونە، نێزیك بوو لـە شیعری شاعیرانی بەریتانی... بەبڕوای من قوتابخانەیەکی تایبەت و جیاوازبوو لە قوتابخانەی شاعیرانی پیاو وەك (**علي محمود طه، إبراهيم ناجي، فدوى طوقان**)، ....شـیعرەکانی نـازك لـە سروشـتی ژنـەوە نێزیـك بـوون، ئەمـەش بـۆ خـۆی تایبەتمەندییـەك بـوو، بـە نیسـبەت شـیعرەکانیەوە لەکەیـەك نـەبوو، شـیعرەکانی

PDF4Kurd

جوان بوون و پێویستمان بە شیعری لەو جۆرەیە، نازك بەردەوام بوو لەسەر نووسین، ئەو شۆڕش و كودەتایانەی لە ئێراقدا ڕوویاندا كاریان كردە سەر لاوازبوونی دەنگی نازك... نازك لەسەرەتادا گەورە بوو واتە لە سەرەتای حەفتاكاندا، جارجارە لە نووسینی شیعر دادەبڕا، لە بواری سیاسەتدا دەینووسی و بەلای قەومیبووندا هەنگاوی دەنا... بەلای منەوە شاعیرێكی مەزنە، لەسەرەتادا یەكێ بوو لەنێودارترین شاعیرانی عەرەب و دیوانەكانی (یەكەم و دووەم و سێیەم) لە گرنگترین دیوانە شیعرییەكان بوون، گەر بەو شێوەیە و بە نەفەسێكی درێژەوە كاری بكردایە وەك ژنێك لە مێژووی شیعری عەرەبیدا پێگەیەكی گەورەتری دەبوو.

عەبدولوەهاب ئەلبەیاتی

– شاعیری ئێراقی نازك ئەلمەلائیكە لە ڕووی مێژوویەوە كاریگەری گەورەی هەبووە لەسەر شیعری عەرەبی، ناتوانین بڵێین پێشەنگی شاعیرانی عەرەبە لە كاتێكدا بێنەوبەرە و جیاوازییەكی زۆر لەم بوارەدا هەیە، وەلێكان هیچ گومانێك لەوەدا نییە كە نازك و بەدر شاكر سەیاب ڕۆڵی گەورەیان هەبووە.

ئەحمەد مەلا

– نازكم لە بەیروت ناسی، لەنێوانماندا جیاوازی هەبوو، شاعیرێكی ڕووسوور بوو، لە نێو ئاسمانی شیعردا هەر بە ڕووسووری مایەوە، ئەوەی خیانەتی لێكرد و سوێی كردە سكی سیاسەت بوو، بەڵام هەرگیز خیانەتی لە زاتی نەكرد، وە دووبارە خیانەتی لە قەزیەی شیعر نەكرد.

ئەدۆنیس

– نازك ئەلمەلائیكە جێدەستی لە قەسیدەی نوێی عەرەبیدا دیارەو بەرگری لێكردووە، مردنی كەلێنێكی گەورەی لە نێو جیهانی عەرەبیدا دروستكرد قورسە گەر شاعیرێكی دیكەمان هەبێت ئەو كەلێنە پڕبكاتەوە، نازك ئەلمەلائیكە ڕاستگۆترین و مەردترین دەنگی شیعریی بوو لە سەردەمی جاهیلییەوە تا ئەوڕۆكە.

PDF4Kurd

جابر عوسفور

–نەخۆش كەوتنی نازك كۆست بوو مردنیشی دوور لە نیشتیمان كۆستێكی دیكە بوو بۆ ئەدیبان و رۆشنبیران و شاعیرانی ئێراق كە سوودیان بینیوە لە ئەزموونی ئەم شاعیرە مەزنە هەر بە ئازایەتیو ئازادیو جورئەتەوە تەرحی رەخنەكانی دەكرد.

عەبدوززەهرە زەكی

– نازك ئەلمەلائیكە لە رووی مێژوویەوە پێشەنگ بوو، ئیمانم بە شیعرەكانی نەهێناوە، رەنگە كەمتەرخەمی خۆمبێ، كەیفم بە شیعرەكانی نایەت لەتەك ئەمەشدا هەمیشە دانم بەگرنگی شیعرەكانیدا ناوە وەك شاعیرێك، مردنی ئەم شاعیرە گەورەیە خەم و پەژارەی بەمن بەخشی.

رەسمی ئەبو عەلی

– شیعری عەرەبی كە مێژووەكەی دەگەرێتەوە بۆ دوو هەزار ساڵ تەنهاو تەنها دوو ژنە شاعیری نوێخوازو داهێنەری بەخۆوە دیوە یەكەمیان خەنسا لە سەدەی حەفتی زایین و نازك ئەلمەلائیكە لە سەدەی بیستەمدا.

ناسر عراق

– نازك گرنگییەكی یەجگار زۆری داوە بە زانستەكانی نەحوو سەرفو عەروزی عەرەبی لەم پێناوەشدا تەمەنێكی زۆری بەسەربرد... خوێندنەوەو لێكدانەوەو توێژینەوەی قوڵی لە سەر كتێبەكانی (إبن جني، القالي، السيوطي، الزمخشري، المبرد، الجاحظ) ئەنجامداوە، دەیەها هەزار دێرە شیعری لەبەر بوو لەم پێناوەشدا چەندین دەفتەری تایبەتی هەبوو هەڵبژاردەی شیعری كۆن و نوێی تێدا نووسرا بوو.

ئیحسان ئەلمەلائیكە

PDF4Kurd

(3)

نازک ئەلمەلائیکە
چاوخشانێک بە باس و خواسی ژیان و ڕۆشنبیریم

لە 23ی ئابی ساڵی 1923 لە بەغدا لەدایك بووم، من گەورەی خوشكو برایەكانم بووم ئەوانیش: چوار كچو دوو كوڕ بوون، قۆناغەكانی خوێندنم وەك خۆی بڕی یەك بە دوای یەك لە سەرەتاییەوە بۆ ناوەندیو دواتر ئامادەیی، ساڵی 1939 ئامادەییم تەواوكرد، هەر لە منداڵیمەوە زمانی ئینگلیزیو مێژوو وانەكانی مۆسیقام خۆشدەویست، لەزەتێكی زۆرم لە خوێندنی وانەكان دەبینی، بە تایبەت زانستی فەلەكو یاساكانی بۆ ماوەو كیمیا، بەڵام ڕقێكی زۆرم لە بیركاری بوو، لەو قۆناغەدا دەستم كرد بە لێكۆڵینەوەی ئەدەبیات، دواتر چوومە لانەی مامۆستایان (دار المعلمین)، بەشی زمانی عەرەبی، ساڵی 1944 لیسانسی ئادابم وەرگرت بە پلەی نایاب و تەواوم كرد، ئەو پلەیەش بەرزترین نمرەیە كە بەدەست دێ، لەو چەند ساڵەی خوێندنمدا بابەتەكانی فەلسەفەم ناسی، خۆشەویستییەكی بێپایانم بۆی هەبوو، هاوكارم بوو بۆ بنیاتنانی بیری مەنتیقیم، بابەتەكانی نەحوی عەرەبیم زۆر بەباشی تەماشاكرد لەسەرچاوە كۆنەكانییەوە، بەتەواوەتی خۆم بۆی تەرخانكرد، داڕشتنی شیعریم دەستی پێكرد، واتە لە سەرەتای منداڵیمدا، لەواقیعدا داك و باب و باپیرەم بەمنیان دەگوت تۆ شاعیری بەبێ ئەوەی ماناكەی بزانم، ئەوان تێبینی داڕشتنی قسەی منیان كردبوو، لە پێش حەوت ساڵیدا دەستم كرد بە هۆنینەوەی شیعری عامی، لە دەساڵیدا یەكەم قەسیدەی ڕەوانم هۆنییەوە، لە سەرواكەیدا هەڵەیەكی نەحوی تێدا بوو، كاتێك بابم خوێندییەوە بەتوندی توڕیدایە سەر زەوی، بە زمانێكی وشكو بڕینگو بەتانوت لێدانەوە پێی گوتم: بڕۆ پێش هەر شتێكی دیكە فێری

PDF4Kurd

ڕێزمانی عەرەبی ببە ئینجا شیعر بنووسە، مامۆستای نەحو لە خوێندنگە فاعیلی لە مەفعولی جویێ نەدەکردەوە، زۆری نەبرد بابم بە خۆی وانەی پێدەگوتم لە کاتێکدا لەناوەندی بووم، بەتەنها مانگێك لەهەموو خوێندکارە کچەکانی هاوڕێم سەرکەوتووتر بووم، بەرزترین نمرەم بەدەست هێنا، داك و بابم تێبینییان کرد کەمن بەهرەی شیعرییم تێدایە، زۆر موتالاّم دەکرد، بەتەواوەتی لە ئیشوکاری ناومالّ ئیعفایان کردم، ئەمەش هاوکاریکردم بۆ خۆتەرخانکرن و خۆ ئامادەکردنم بۆ ئایندەیەکی ئەدەبی و فیکری خالّس، داکم لەسەرەتای نووسینی شیعری خۆیدا شیعری دەنووسی، لەگۆڤارو ڕۆژنامە ئێراقییەکاندا بلاّوی دەکردەوە، بەنێوی (**أم نزار الملائكة**) ناوێکی ئەدەبیانەی تایبەتی خۆی بوو، بابیشم مامۆستای عەرەبی بوو لە ئامادەییەکانی ئێراقدا، لێکۆڵینەوەی فراوانی هەبوو لە نەحوو زمان و ئەدەب، چەندین بەرهەمی جێهێشتووە لە گرنگترینیان فەرهەنگێکی بیست بەرگییە بە نێوی (**دائرة معارف الناس**)، بەدرێژایی ژیانی خەریکی ئەوە بوو، لەدانانیدا پشتی بەستبوو بەسەدان سەرچاوە، بابم شاعیر نەبوو، بەلاّم شیعری دەنووسی، قەسیدەگەلێکی زۆری هەنە، بەستەیەکیش کە پتر لە سیێ هەزار دێڕە، باس لە گەشتێکی خۆی دەکا بەرەو ئێران لە ساڵی 1955، بابم خۆبەکەمگربوو، هەرگیز بەوە ڕازی نەدەبوو خۆی ناوبنیێ شاعیر، لەتەك خێرایی بیێ ڕامان و توانای لە سەربیێ بیرکردنەوەی پێش وەخت و زیرەکی، بابم ڕێگەیەکی گونجاوی بۆ ئاوەلاّ کردم، کاتێك کتێبەکانی خۆی خستە بەردەستم کەپێکهاتبوو لە مەتنەکانی نەحوو بەلّگە نەحوییەکان بەگشتی، ئەمەش وایکرد تاقە کچە خوێندکاری نێو هاوڕێیەکانم بم لە بەشی زمانی عەرەبی، لە قۆناغی لیسانسدا بابەتێکی نەحوییم هەلّبژارد، ئەویش (قوتابخانە نەحوییەکان) بوو، سەرپەرشتیاری بابەتەکە مامۆستای گەورەو عەللامە دکتۆر (موستەفا جەواد) بوو و لەژیانی فیکریمدا کاریگەری هەبوو، خودا ڕەحمی لێبکات، تاوەکو ئێستاش بابەتەکە لە کتێبخانەی کۆلیژی پەروەردە پارێزراوە، ڕاڤە گەلێکی لەسەرە بەقەڵەمی سوور، کە دکتۆر موستەفا جەواد ئەوکات نووسیویەتی.

PDF4Kurd

لەکاتی خوێندنمدا لە لانەی مامۆستایان (**دار المعلمین**) بەشداری ئاهەنگەکانی کۆلێژم دەکرد بە خوێندنەوەی قەسیدەکانم، ڕۆژنامە ئێراقییەکانی ئەوکاتیش بلاویاندەکردەوە، بەلاّم ئەو بەرهەمە سەرەتاییانەم فەرامۆش کرد، لە کۆمەڵە شیعرە چاپکراوەکانیشمدا تێهەڵکێش نەکراوە، تا ئێستاش تەماشای دەکەم وەك شیعرێکی گەنجانەی پێش قۆناغی کاملّ بوون، لەواقیعدا ئامادەیی تەواوم تێدابوو بۆ هۆنینەوەی شیعر هەر لە ساڵی 1941 وە کاتیّ کە خوێندکاری کۆلێژ بووم، ئەو ساڵە سەرەتای کاملّ بوونی ڕۆحیو عاتیفیو کۆمەلاّیەتییانەم بوو، بگرە هەمان سالّ شۆڕشی نەتەوەیی گەورەی بەخۆوە دی کە ویژدانی هەژاندم بە هەژاندنێکی توند ئەویش شۆڕشی ڕەشید عالی گەیلانی بوو، حەماسەتم بۆ ئەو شۆڕشە وایکرد چەندین قەسیدە بهۆنمەوە، زۆری نەبرد دەستەلاّتی پۆلیسی لە ئێراقدا سەرکەوت و بوویە ڕێگری بەردەم ئازادیخوازان، بەلاّم منو داکم بەردەوام بووین لە دارشتنی قەسیدە شۆڕشاوییە نهێنییەکانمان، لە دەفتەرە خەماوییەکانماندا تۆمارمان دەکرد، لە ساڵی 1947 یەکەمین کۆمەڵە شیعرم بلاّوبوویەوە، نێومنا (**عاشقة اللیل**) چونکە شەو لەلای من شیعر، خەیالّ، خەونی نادیار، قەشەنگی ئەستێرەکان، جوانی مانگ، شەپۆلی دیجلەیە ، لەشەواندا عودم دەژەند لە باخچەی پشت مالّمان لە نێو درەختە چڕەکاندا، چەند سەعاتێکی شەویش گۆرانیم دەبێژا، گۆرانی گوتن سەعادەتی گەورەم بوو هەر لە منداڵیمەوە...

دوای دەرچونی (**عاشقة اللیل**) بە چەند مانگێکی کەم لە ساڵی 1947 دەردی کۆلێرا لە میسر بلاّو بوویەوە، ڕۆژانە گویّ بسیتی ڕادیۆ دەبووین کاتیّ باسی ژمارەی قوربانیانی دەکرد، ڕۆژێکیان ژمارەی مردووان گەیشتە سێسەدو هەڵچونی شیعری بەرۆکی گرتم، دانیشتمو کەوتمە هۆنینەوەی قەسیدە لە سەر شێوەی دو شەتری، بە گۆڕینی سەروا (**القافیة**)ی لە دوای هەر چوار دێڕە شیعرێکەوە یان زیاتر، کاتێك دەستم لە قەسیدەکە هەڵگرت، خوێندمەوە، هەستم کرد قەسیدەکە گوزارشت لەوە ناکات کەلە ناخمدایە، جەرگم تا ئێستاش هەڵدەقرچیّ، قەسیدەکەم فەرامۆش کردو بە فاشیلم نێوزەند کرد، دوای چەند ڕۆژیّ ژمارەی قوربانیانی کۆلێرا زیادی کرد بۆ حەفسەدکەس لە ڕۆژێکدا،

PDF4Kurd

دانیشتمەوە، قەسیدەیەکی دوشەتریم هۆنییەوە کە گوزارشت بوو لە هەستو سۆزم، کێشێکی ترم بۆ هەڵبژارد بە پێچەوانەی قەسیدەی یەکەم، لە ڕۆژی هەینی 1947/10/27 هەستام لە خەو، هەر لە جێگەدا گوێبیستی بێژەرێ بوم وتی ژمارەی مردووان گەیشتۆتە هەزار، خەمێکی یەجگار زۆر دایگرتم، لە جێگەکەم ڕاپەڕیم، دەفتەرێکم هەڵگرت، ماڵێم بەجێهێشت، لەتەنیشتمانەوە ماڵێکی بەرز دروست دەکرا، بەناکان گەیشتبونە قاتی دووەم، چۆڵو وۆڵ بوو لەبەر ئەوەی هەینی بوو، لە لێواری سەربانەکە دانیشتم، دەستمکرد بە داڕشتنی قەسیدە دیارەکەم بە نێوی (کۆلێرا)، دەم بە هاوارانە دەموت:

الموت ، الموت، الموت
تشكوا البشرية تشكو مايرتكب الـموت

کاژمێرێك زیاتری نەبرد بەتەواوەتی دەستم لە قەسیدەکە هەڵگرت، بەپرتاو ڕام کردەوە ماڵێ، ئیحسانی خوشکم بانگکردو وتم تەماشای ئەم قەسیدە بکە، کاتێك خوێندییەوە وتی یەکەم جارە شتی وا بخوێنمەوە، ڕام کرد بۆ لای داکمو بەساردییەکەوە وتی: ئەم کێشە غەریبە؟ شەترەکانی ڕێك نین، کچم مۆسیقاکەی لاوازە، دواتر بابم خوێندییەوە، لەماڵێ شۆڕش بەرپا بوو قەسیدەکەی ڕەت کردەوەو سەری بەملاولادا باداو بەگاڵتەجاڕییەوە تەماشای دەکرد، دواتر وتی:(**وما هذا الموت الموت الموت**)؟

لكل جـديد لذة غير انني
وجدت جديد الموت غير لذيذ

هەمویان پێدەکەنین، بەبابم وت: چی دەڵێی بیڵێ، دڵنیام ئەم قەسیدەیە نەخشەی شیعری عەرەبی دەگۆڕێ..
لەساڵی 1942 چالاكییە شیعریو زمانەوانیو هونەریو ئەدەبییەکانم گەیشتنە ئەوجی قوەت، لە ساڵی 1949 لە بەغدا کۆمەڵ شیعری(**شظايا ورماد**) بلاًو

PDF4Kurd

بوویەوە بە پێشەکییەکی چڕوپڕو تییدا میتۆدە عەروزییەکانم خستبووە ڕوو دەربارەی شیعری نوێ.
لەساڵی 1949 دەستم کرد بەلێکۆڵینەوەی زمانی فەرەنسی، لێکۆڵینەوەم دەربارەی ئەدەبی ئینگلیزی دەگەڕێتەوە بۆ پەیمانگای هونەر ئەوکات تەماشای شیعرەکانی بایرۆنو شیللیم دەکرد، دواتر ناوەندی ڕۆکفلەری ئەمریکی داوایان لیکردم بچم بۆ خوێندنی ڕەخنەی ئەدەبی لە زانکۆی برنستن لە نیۆجێرسی ویلایەتەیەکگرتووەکان، زانکۆیەکی تایبەت بوو بە پیاوان، تاقە کچێك بوم لەوێ، دواتر لە ساڵی 1957 لەبەیروت کۆمەڵە شیعری (**قرارة الموجة**) بلاّوبوویەوە و لەهەمان ساڵیشدا بوومە مامۆستا لە کۆلێژی پەروەردەی بەغدا، لە ساڵی 1960 و دوای گەڕانەوەم لە بەیروت هاوڕێیەکی تازەم ناسی لە بەشی زمانی عەرەبی بەنێوی دکتۆر عەبدولهادی مەحبوبە، دەرچووی زانکۆی قاهیرە بوو، لەنێوەڕاستی ساڵی 1961 شوم پێیکردو باشترین هاوڕێو هاودەمم بوو، دواتر لە ساڵی 1962 یەکەمین کتێبم لە بواری ڕەخنەی ئەدەبیدا دەرچوو بە نێوی (**قضايا الشعر المعاصر**)، لە ساڵی 1964 چووینە بەسرە بۆ بنیاتنانی زانکۆیەك دواتر دکتۆر عەبدولهادی بووە سەرۆکی ئەو زانکۆیە، لە ساڵی 1978 دا کۆمەڵە چیرۆکێکی دیکەم بلاو بوویەوە بە نێوی (**شجرة القمر**)، بەو هیوایەی بتوانم ڕۆژێ لە ڕۆژان باسو خواسی ژیانم بەدرێژی بنوسمەوە...

سەرچاوە:

1. **دراسة في شعر نازك الملائكة: د. محمد عبد المنعم خاطر، عيئة الكتاب**، 1990.
2. **سايكولوجية الشعر و مقالات أخرى: نازك الملائكة، بغداد**، 1993.

ڕۆژنامەی هاولاّتی/ ژمارە 340

چوارشەممە 2007/7/25

PDF4Kurd

مەحمود دەروێش (2008-1941)

شاعيريَك طةورةتر لة فةلَةستين

PDF4Kurd

(گومانی تێدا نییە مەرگی مەحمود دەروێش كاریگـەری گـەورەی ئەفرانـد لـە دڵو دەروونی شاعیران و ڕۆشنبیران و داهێنەرانی عەرەبیو جیهانی، شیعرەكانی بەقەدرو بـەها بوون و لێوانلێو بوون لە تایبەتمەندی گەورە و داهێنان لە كۆتایی سەدەی بیستو سەرەتای سەدەی بیستو یەكدا.. شیعرەكانی دەروێش بەتەنێ كاریگەری لەسەر شیعری عـەرەبی دروسـت نـەكرد بـەڵكو كاریگـەری گـەورەی دروسـت كـرد لـە سـەر شـیعری جیهـانی، فەلەستینی خستە نێو دڵی شیعرو شاعیرانی جیهانی، بـە شـیعر خـاكو نیشـمانی زێـدەتر شیرین كرد نەوەك بە دروشم، بۆ هەتا هەتایە نێوی ئەم شاعیرە مەزنـە بـە تـەڕی لـە نێـو تازەگەرانی شیعری جیهانیدا دەمێنێتەوە).

شاعیری مەغریبی (عەبدوڕڕەحمان تەنكول)

(هەرگیز ئەو كتێبانەم نەخوێندۆتەوە كە دەربارەی زانستی عەروز نووسـراون، هەوڵیشـم نەداوە زانیاریم زیاد بكا لەم بارەیەوە، تاقە كتێبێكم لـەم زانسـتەدا نییـە، وەلێكـان بـەم دواییە كتێبێكی سادەم دەربارەی ئەم زانسـتە خوێنـدەوە، دووبـارە هـەرگیز فێـری ئـەم زانستە نەبووم، كەچی سەلیقەم لە عەروزدا بە قـەوەت بـوو، بەتـەنێ كتێبـێكم دەربـارەی قەواعیدی عەرەبی خوێندۆتەوە، ئیدی هەستدەكەم توانایەكی باشم هەیە لە عەروزدا.. تاقە پیتێ لە شەودا نانووسم، باشترین كاتی كـاركردنم لـە دەی بەیانییـەوە بـۆ دووی پـاش نیوەڕۆیە، من هاوڕێی شەو نیم، دەگەڵ ئەووی شەو هاوڕێی شاعیرانە...) .

مەحمود دەروێش

PDF4Kurd

دەرویش لە چاوی دوژمنەکانیشیدا هەر گەورە بوو

مەرگی لەناکاوی شاعیری تاقانە، کارامە، بەویژدان، مەژگ گەورە، تازەگەر، جوانپەرست و خاکپەرستی فەلەستینی عاشقانی شیعرەکانی تووشی شۆك کردو هەموانی خەمبار کردو فرمێسکی لە چاوانمان باراند، لەسەرتاسەری جیهاندا خەڵکانێکی ئێکجار زۆر کەوتوونەتە ژێر کاریگەری شیعرەکانی و گرنگییان پێداوە، بەیەکێ لە هەرە دیارترین و مەزنترین شاعیرانی عەرەب نێوزەد دەکرێ، هەر لەسەرەتای شیعر نووسینیەوە هەتا کۆتا قەسیدەی بە نێوی (لاعب النرد) زێدەتر بەرەو پێشچوون و تازەبوونەوە بە شیعرەکانیەوە دیارەو لە هیچ قۆناغێکی شیعریدا لاوازی بە شیعرەکانیەوە دیار نییە دەگەڵ ئەوەی بەدەر نەبووە لە ڕەخنە، وەلێکان بەلای ڕەخنەگرانیشەوە سەنگ و قورسایی زۆری هەیە، شیعرەکانی تەڕو پاراون، لێوانڕێژن لە هەستی بەرگری و تێکۆشان و ڕەنجدان لە پێناو خاك و ئاوی نیشتماندا، شیعرەکانی وەك یۆسف پێغەمبەر جوانن، قەوەت بەخش و دڵڕفێنن، لە شیعرەکانیدا هەموو هونەرە بەرزەکانی تێدا دەدۆزیتەوە، لەم ڕووەوە ڕوو سوورەو شیعرەکانی لە ترۆپکدایە، شیعرەکانی دەرویش فرە ماناو فرە ڕەهەندن، بەشیعرەکانی گوزارشتی کردووە لە ئاخ و ئۆف و ئێش و ئازارەکانی گەلی فەلەستین و سەرپاکی گەلانی چەوساوەی جیهان، بۆیە وەك شاعیرێکی مەزنی جیهانی حساوی بۆ دەکرێ و لای گشت گەلانی چەساوەو زوڵم لێکراو بەچاوی ڕێزو حورمەتەوە تەماشای دەکرێ، دەرویش بەتەنێ فەلەستینییەکانی نەگریاند بەڵکو دەنێو ئیسرائیلدا خەڵکانێکی ئێکجار زۆر دڵتەنگ بوون بە مەرگی، دەرویش وەك شاعیرێکی هەست جوان و دڵ و دەروون پاك و بەخەم هەمیشە لە هەوڵی بەردەوامدا بوو بۆ پێشکەشکردنی شیعرەکانی تا هەموان تێراوبن بو بیرە مرۆڤانەکانی، ئەو هەرگیز نەیدەویست دلأن لە خۆی برەنجێنێ، کەسیشی عاجز نەدەکرد، ڕقی لە ئازاردانی مرۆڤ بوو، بۆیە توانی بگاتە جەماوەر، لێرەکانەوە توانی ببێتە شاعیری هەموو گەلان، ساڵی

PDF4Kurd

(2000) وەزیری ئەوکاتی خوێندنی ئیسرائیل یوسی سارید–سەرۆکی پێشووی حیزبی میرتس– وای بەباش دانا کە دوو قەسیدەی مەحمود دەروێش تێهەڵکێش بکریو بخرێتە پرۆگرامی خوێندن تا لە قوتابخانەکاندا بخوێنریو لە بەر بکری، دەروێش لە چاوی دوژمنەکانیدا هەر گەورە بوو، بەگەورەیی ژیاو بەگەورەیی مرد.

بە پێویستی دەزانم هەندێ بۆچوونی هەڵە ڕاسبکەمەوە کە بە ناهەق بەسەرماندا تێپەڕیوەو لە خۆمانەوە بوغز دەکێشینو بە نای ناهەق وەك دوژمن لێیدەڕوانین، مەحمود دەروێش دۆستی گەلی کورد بوو، تامەزرۆو تاسووقی ئازادی گەلی کوردبوو، زۆر جاران باسی لە بەشخوراویو نەگبەتی کورد دەکرد، چەند قەسیدەیەکیشی لەم پێناوەدا گووتووە، مەرگیشی دڵی هەموو کوردێکی ناخۆشو خەمبار کرد، وەلێکان گلەییەکی زۆری کەوتە سەر کاتێ قەسیدەی کوردستانی نەخستە نێو دیوانی (**غصن الزيتون**)، لە ڕاستیدا ئەم دیوانە چل ساڵ لەمەبەر چاپکراوە، وەلێکان یۆسف خەتیب لە ساڵانی خەفتادا دیوانێکی فرە گەورەی بە چاپگەیاند بە نێوی (**ديوان الارض المحتلة**)، قەسیدەی کوردستانی لێدەرهێناو بووە حەیبەیەکی گەورە، خەتیب پێشەکییەکی دوورو درێژی بۆ ئەم دیوانە نووسییوو و تێیدا گلەییەکی زۆری لە مەحمود دەروێش کردووە لە سەر قەسیدەی کوردستان، واتە مەحمود دەروێش دوورو نێزیك ئاگاداری ئەم کارە نەبووە، ئیدی ناهەقییەکی گەورەیە ئێمە ڕۆشنبیرانو خوێندەوارانی کورد بوغزی لێبکێشینو لە ئەدەبیاتماندا بیسڕینەوە، چونکە دەروێش شاعیرێکی بەوەفاو بە ویژدانبوو، بە ناخی مەزلومیەتی کورددا ڕۆچوو بوو، شاعیرێکی تاقانەو ڕازو نیاز پاك بوو، لە لایەکی دیکەوە قەسیدەیەکی نازدارو ناسکی پێشکەش بە سەلیم بەرەکات کردووە بە نێوی (**ليس للكردي إلا الريح**)، تێیدا باس لە دەردی سەریو نەهامەتیو ئاخو ئۆفەکانی گەلی کورد دەکاو بە شێوەیەکی جوانو شاعیرانە وێنەی کێشاوە، ئیدی وا پێویست دەکا وەك دۆستو خەمخۆری ئەم نەتەوەیە لێیڕوانریو لای لێبکرێتەوە نەوەك پەراوێز بخریو وەلا بنری، زۆری لە شاعیرانی دەیەی حەفتو هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو لە

PDF4Kurd

ژێر کاریگەری ئەم شاعیرە مرۆڤدۆستەدا بوونو تاقە شاعیری عەرەبە کە بڵێت شەرمەزاری بۆ ئەو وڵاتەی کە بە تەنیٚ خوێنی کوردی تێدا حەڵاڵە.

دەروێش لە قەسیدەی کوردستاندا هێرشێکی توندو ئاشکرا دەکاتە سەر عەرەبو سەرزەنشتیان دەکا لەو تاوانانەی گەورانەی بەرامبەر بە کۆمەڵی کوردی ئەنجامیاندا، ئەو لە بەشێکی ئەو شیعرەکەدا دەڵیٚ:

الليل يفترس الصباح
و حقول كردستان.. موسمها جراح
الحب ممنوع.. و همس الجار
لا شيء مباح
إلا دم الاكراد.. نفط الموقدين
مصباح عارهم.. بموت الاخرين
يا شهرزاد..
صدأت أساطير البطولة في لياليك الملاح
و الذكريات البيض و المهر اللذي ركب الرماح
والحب و الامجاد و السيف اللذي مل الكفاح
عار على بغداد
ما فيها مباح!
إلا دم الاكرد
في المذياع .. في صحف الصباح
حبر الجرائد في مدينتنا دم
((أنا أبدناهم))
و تعتز الذئاب.. و تبسم
((أنا زرعنا أرض كردستان..
لحدا عاريا من فوق لحد
أنا زرعناهم جماجم لا تعد
يا شهرزاد..
الليل يفترس الصباح
والحب ممنوع
ومخدعك الوثير

PDF4Kurd

ملقى على أقدام سيدك الحقير
و دماء كردستان تغرق سافيحها
و اللاعب المأفون بالنيران
سوف يموت فيها
يا شهرزاد!
ما مات إلا الموقدون
مصباح ليلهم.. بزيت الاخرين
فإلى اللقاء مع العصور القادمة
في قصة العصر الذي
صنعته كف الثائرين

PDF4Kurd

مەرگی دەروێش
مەرگی قۆناغێکی شیعری عەرەبی بوو

مەحمود دەروێش، وەك شاعیرێکی خاکیو بە هەڵوێستو مەرد بەرهەمە شیعرییەکانی هەڵقوڵاوی هەستێکی بەرزی نیشتیمانپەروەری بوو، دەروێش لە بەردەم هەر ئەزموونێکی ئەدەبیی نوێدا وەك خاك دائەکراو قوڕەما دەما، نمونەی شاعیری بەرگریکار بوو لە شەرەفو خاك، ئیدی لەم ڕێیەوە توانی ببێتە یەکێ لە هەرە ناسراوترین شاعیرانی عەرەب لە ئەوڕۆکەدا، بەرهەمەکانی خۆی دەدا لە سی بەرهەمی ناوازەو بە قەدرو بەها، بۆ پتر لە چل زمانی زیندووی دونیا پەرچڤە کراون، ئەمانەش گەواهی بە نەمری دەروێش دەدەن وەك شاعیرێکی مەزن، بەشیعرەکانی دەیویست بڵێ شۆڕشی شیعر سەرەتای هەیەو کۆتایی نییە، دەیویست بە وشە زیندوو و شۆڕگێڕییەکانی مافە لەدەسچووەکانی خەڵکی فەلەستین بگێڕێتەوە، فەلەستین بۆ ئەو هەوێنی شیعرەکانی بوو، لەتاو خاکی داگیرکراوی خەوو خۆراکی نەمابوو، تەنێ خەونی ڕزگاری نیشتمان بوو لەدەست داگیرکەرانو چەوسێنەران، بەشیعرەکانی گشت مەزڵومانی دونیای دەدواند، شیعر بۆ ئەو دایكو نیشتمانو هەموو شتێ بوو، چونکە بەتەنێ شیعر هەبوو گوزارشت بکا لە ئاخو ئۆفو مەینەتییەکانی، ئیدی مەرگی دەروێش مەرگی قۆناغێکی شیعری عەرەبی بوو، مەرگی دەروێش گریانی خستە هەموو ئەو ماڵانەی شەویان بە شیعرەکانی ڕووناك و ئاوەدان دەکردەوە.

گەڕیدەی شیعر

مەحمود دەروێش، شاعیرو مرۆڤپەروەر ساڵی 1941 لە گوندی بروەی فەلەستین لەدایك بووە، دوای ئەوەی لەساڵی 1949 گوندەکەیان داگیردەکرێ ڕوو دەکەنە لوبنان ماوەی ساڵێ لەوێکان دەبن، لە ناوچەی جەلیل خوێندنی سەرەتاییو ناوەندی تەواو دەکات، دواتر دەچێتە حەیفاو جێگیر دەبێت، لەوێکان دەستی کرد بە نووسینی شیعرو نووسینو وتاری سیاسی، شیعرو وتارەکانی لە ڕۆژنامەکانی حیزبی شیوعی ئیسرائیلیدا بلاّودەکردەوە، دواتر لە ساڵی (1961) تاوەکو ساڵی (1972) چەندینجار تووشی گرتنو ئازارو

PDF4Kurd

ئەشکەنجە بۆتەوە، هۆکەشی پێوەندی هەبوو بە چالاکییە سیاسیو ڕۆشنبیرییەکانی، دواتر چۆتە مۆسکۆ بۆ تەواوکردنی خوێندن، سەرۆکایەتی چەندین دەزگای ڕۆشنبیری کردووە، سەروەختێ سەرۆکی دەزگای فەلەستین بووە بۆ لێکۆڵینەوە، هەروەها سەرۆکی نووسەران و ڕۆژنامەنووسانی فەلەستین بووە، خاوەنی دەیان بەرهەمی شیعرییە لە گرنگترینیان (**عاشق من فلسطين** 1966، **اخر الليل** 1967، **يوميات الحزن العادي** 1973، **وداعا أيتها الحرب** 1974، **تلك صورتها وهذا إنتحار الشاعر** 1975، **أعراس** 1977، **ورد اقل** 1986، **أحد عشر كوكبا** 1992، **عابرون في كلام عابر** 1991، **سرير الغريبة** 1999، **كزهر اللوز أو أبعد** 2005، **في حضرة الغياب** 2006، **أثر الفراشة** 2008) سەرنووسەر و دامەزرێنەری هەردوو گۆڤاری (**شؤون فلسطينية، الكرمل**) بووە، دەیان خەڵاتی پێبەخشراوە وەك ڕێزلێنان لە هەوڵ و ماندووبوون و ئەدەبیاتی، لەوانە:

1. خەڵاتی لۆتس ساڵی 1969.
2. خەڵاتی دەریای ناوەڕاست ساڵی 1980.
3. خەڵاتی قەڵغانی شۆڕشی فەلەستین 1981
4. خەڵاتی ئیبن سینا لە یەکێتی سۆڤیەت ساڵی 1982.
5. خەڵاتی دەزگای ڕۆشنبیری عویس ساڵی 2004.
6. خەڵاتی قاهیرە بۆ شیعری عەرەبی ساڵی 2007.

مەرگی مەحمود دەروێش زۆربەی هەرە زۆری شاعیرانو نووسەرانو لێکۆڵەرانی عەرەبی هێنایە گۆو بەم شێوەیە وەسفداریان کردووە:

(مەحمود دەروێش لەدوای خۆی میراتێکی ئەدەبیو مرۆڤانەی لە ئاستێکی بەرزدا بەجێ هێشت .. شیعرەکانی دەروێش نمونەی بەشداریی عەرەبە لە ئەدەبی مرۆڤانیدا، هەر ئەمەش بوو وای کرد ببێتە یەکێ لە گەورەترین شاعیرەکانی ئەم سەردەمە نوێیە دوای ئەوەی قەسیدەی عەرەبی گەیاندە ئاستێکی باڵا .. تایبەتمەندی شیعرەکانی دەروێش لەوەدا وەدیار دەکەوێ لێوانڕێژە لە وێنەو تەکنیکی هونەری بەرز).

نووسەری ئەردەنی (سعود قبيلات)

PDF4Kurd

(گومانی تێدا نییە مەرگی مەحمود دەروێش کاریگەری گەورەی ئەفراند لە دڵو دەروونی شاعیرانو ڕۆشنبیرانو داهێنەرانی عەرەبیو جیهانی، شیعرەکانی بەقەدرو بەها بوونو لێوانلێو بوون لە تایبەتمەندی گەورەو داهێنان لە کۆتایی سەدەی بیستو سەرەتای سەدەی بیستو یەکدا.. شیعرەکانی دەروێش بەتەنێ کاریگەری لەسەر شیعری عەرەبی دروست نەکرد بەڵکو کاریگەری گەورەی دروست کرد لە سەر شیعری جیهانی، فەلەستینی خستە نێو دڵی شیعرو شاعیرانی جیهانی، بە شیعر خاكو نیشمانی زێدەتر شیرین کرد نەوەك بە درۆشم، بۆ هەتا هەتایە نێوی ئەم شاعیرە مەزنە بە تەڕی لە نێو تازەگەرانی شیعری جیهانیدا دەمێنێتەوە).

شاعیری مەغریبی (عەبدوڕڕەحمان تەنکول)

(مەحمود دەروێش ژەنەڕاڵی شیعر بوو هەرگیز هەستی بە ماندوو بوون نەدەکرد مەر بە ئامانجی خۆ ئامادەکردن بۆ جەنگی قەسیدەیەکی نوێ...) .

شاعیری تونسی (مونسف موزەغنی)

(بە خوێندنەوەیەکی کورتو سەرپێیی شیعرەکانی دەروێش دەگەیتە ئەو ئەنجامەی کە بە شاعیری لە دایکبووە، وە شاعیرانە ژیاو شاعیرانەش مرد، نیشتیمانەکەی خۆشدەویستو هەر لەم ڕێیەوە شیعریشی خۆشدەویست... دەروێش توانی دەنێو ئەو ژمارە زۆرەی شاعیراندا دەنگێکی تاك بێ... لە ژیانیدا هەرگیز دڵخۆش نەبوو، تاقە سەعادەتی دەنێو شیعردا خۆی دەبینییەوە... دەروێش پێش ڕووداوەکان دەکەوت، خوێندنەوەی بۆ ئایندەی نێزیكو دوور هەبوو، پێش مەرگی لە قەسیدەکانیدا لە خۆی دەخوێندو هەموانی ئاگادار دەکردەوە کە زۆری نەماوە بۆ ژیان... ئەو لە قەسیدەی (**اجازة قصيرة**) دا وێنای خۆی دەکرد وەك مردوویەك، واتە پێشبینی مەرگی خۆی دەکرد، کەچی وەك یاخییەك لە مەرگ هەڵدەگەڕایەوە، دەیوت (من نامرم بە مردنێکی یەکجارەکی، من لە نێوان مردنو ژیاندام، ڕەنگە مردوویەکی تەقاویتبم...)

صدقت أني مت يوم السبت

قلت: علي أن أوصي بشئ ما

PDF4Kurd

فلم أعثر على شيء...
وقلت علي أن أدعو صديقا ما
لأخبره بأني مت
لكن لم أجد أحدا
وقلت علي أن أمضي إلى قبري
لأملأه، فلم أجد الطريق
وظل قبري خاليا مني
وقلت: علي واجب أن أؤدي واجبي: أن أكتب السطر الاخير على الظلال
فسال منها الماء فوق الحرف...
قلت: علي أن اتي بفعل ما
هنا، والان
لكن لم أجد عملا يليق بميت
فصرخت: هذا الموت لا معنى له
عبث و فوضى في الحواس
ولن أصدق أنني قد مت موتا كاملا
فلربما أنا بين بين
وربما أنا ميت متقاعد
يقضي إجازته القصيرة في الحياة!.

لە کاتێکدا ئەم دەقە جوانە خەمبارە دەخوێنینەوە دەبێ لە یادمان نەچێ پێشبینییەکە وەك خۆی دەرچوو، واتە لە ڕۆژی شەممەدا عەمری خوایکرد لە یەکێ لە نەخۆشخانەکانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بە نێوی میموریال هیرمان، ئەمە بوو جادووی شیعرەکانی دەروێش.

دکتۆر عەبولعەزیز ئەملوقالیح

سەرچاوە:
1. **محمود درويش شاعر الارض المحتلة، رجاء النقاش،** 1969.
2. **مجلة دبي الثقافية/** 40، **أيلول** 2008.

گۆڤاری ڤین / ژمارە 79
تشرینی دووەم 2008

PDF4Kurd

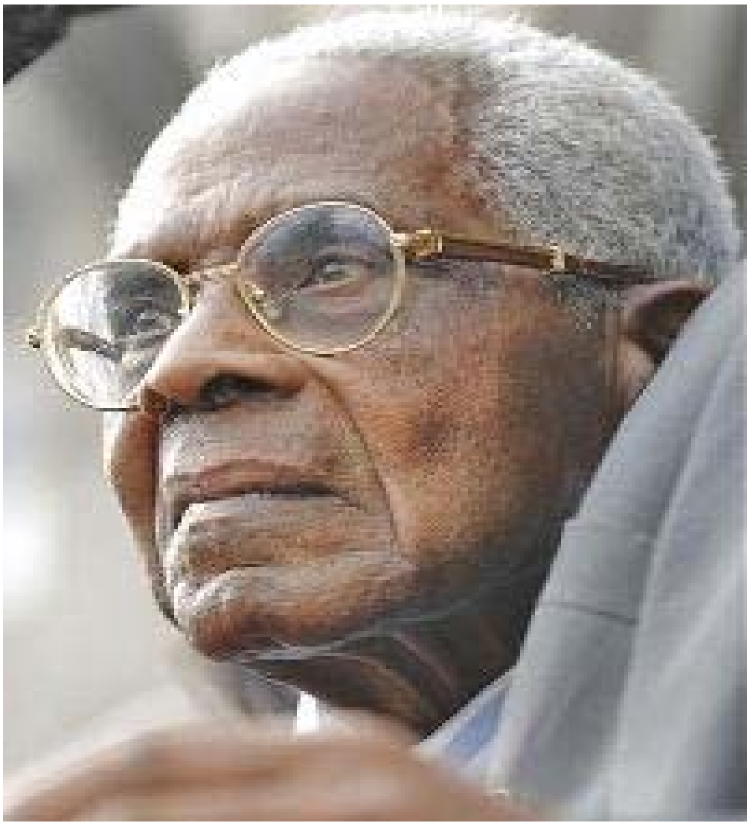

ئێمی سیزێر (1913-2008)
شاعیر و تێکۆشەر

PDF4Kurd

(لە ئەورۆکـەدا شـاعیرانی هاوشـێوەی ئێمـی سـیزێر نییـە، بـەبڕوای مـن هـیچ شاعیرێك ناگاتە ئاستی ئەو، سیزێر جیاواز بوو لەو نووسەرو ڕۆشنبیرانەی ئەورۆکە کە لە ڕێگەی ڕاگەیاندنەکانەوە دایم بەدووی شۆرەتدا وێڵن ، ئەو دەیگوت دەتوانین بە زیرەکی شتە بەرپێوارەکان وەدەرخەین و دەشتوانین باس لـە بابەتـە گـرێ گـرێو ئاڵۆزەکـان بکـەین، بـەئاگا بـوو لـەوەی ڕەنگـی پێسـتی لـە بـەهای ئـەوی کـەم نەدەکردەوە).

یاسەمینە خزر - گۆڤاری (**دبي الثقافية**) **ژمارە** 2008/125.

ئێمـی سـیزێر شـاعیرو نووسـەر لەئەمسـاڵداو لـە تەمـەنی 94 سـاڵیدا کۆچـی دوایی کرد، بەتەنێ شاعیرو نووسەر نەبوو، بەڵکو شانۆکارو پەرلەمانتارو خاوەن هەڵوێسـتگەلێکی بەرهەڵسـتکارانە بـوو دژ بـە داگیرکـەران، لەبـەر یاسـای شکۆمەنداندنی داگیرکەران لـە ساڵی 1995 ئامادەنەبو پێشوازی لـە سارکۆزی بکات، لە حانێکدا سارکۆزی سەرۆکی حیزبی (**الاتحاد من أجل الحركة الشعبية**) ی ئـەوکات بـوو، دووبـارە ڕازی و ئامادە نـەبو پێشـوازی لـە سارکۆزی بکـات لـە کـاتی سـەردانەکەیدا بـۆ هـاییتی، تـاوەکو پەرلـەمانی فەرەنسـی هەنـدێ لـەو یاسایەی لابرد ئینجا ئامادەیی نیشاندا بۆ پێشوازیکردنی.
دوای ڕاگەیانـدنی مردنـی سـیزێر گـەورە نووسـەری فرانکۆفـۆنی جـەزایری یاسەمینە خزر پێیوابوو مردنی سیزێر کۆتایی قۆناغێکی ئەدەبی گرنگ بوو، (لە ئەورۆکەدا شاعیرانی هاوشێوەی سیزێر نییە، بەبڕوای من هـیچ شـاعیرێك ناگاتـە ئاسـتی ئـەو، سـیزێر جیـاواز بـوو لـەو نووسـەرو ڕۆشـنبیرانەی ئەورۆکـە کـە لـە ڕێگەی ڕاگەیاندنەکانەوە دایم بەدووی شۆرەتدا وێڵن، ئەو دەیگوت دەتوانین بە زیرەکی شتە بەرپێوارەکان وەدەرخەین و دەشتوانین باس لە بابەتـە گرێ گرێ و ئاڵۆزەکـان بکـەین، ، بـەئاگا بـوو لـەوەی ڕەنگـی پێسـتی لـە بـەهای ئـەوی کـەم نەدەکردەوە).
ئێمی سیزێر لە باکووری دوورگەی مارتینیكو لە ساڵی 1913 لەدایك بووە دەنێـو خێزانێکـی قـەرەباڵغو هـەژاردا، ناوەنـدی لـۆی لـۆجرانی لـە پـاریس تـەواو

PDF4Kurd

کردووە، لەوێکان ئاشنایەتی پەیداکردووە دەگەڵ شاعیری سەنیگالی لیۆبۆڵد سینگورو عوسمان ئوسی نووسەردا، دەرکی بە پەراوێزخستنی دانیشتوانی دوورگەکانی فەڕەنساو ئەفریقییەکان کرد، قەڵەمەکەی خستەکار بۆ پارێزگاریکردن لە چەوساوان و ژێردەستان، لەساڵی 1934 دەگەڵ سینگورو ژمارەیەك لە هاوڕێ ئەفریقییەکانی ڕۆژنامەی (قوتابی ڕەش)یان دامەزراند، بۆ هەوەڵجار چەمکی ڕەشپێستی بەکارهێنا، ئەو دەیویست لەم ڕێیەوە دەستبەرداری وێنەی پیاوی ڕەشپێستی سستو تەمبەڵ ببێ، بێ توانا لەگرتنە دەستی کارەکانی بەخودی خۆیی و بنیاتنانی ئایندەی، سیزێر لەساڵی 1935 پەیوەندی کرد بە باشترین خوێندنگەکانی خوێندنی باڵا لە فەڕەنسادا، لەهەمان ساڵدا کتێبی (بیرەوەرییەکانی گەڕانەوە بۆ نیشتیمانی دایك)ی بڵاوکردەوە کە بە یەکێك لە گرنگترین کارە ئەدەبییەکانی ئەژمار دەکرێ، پێش ئەوەی پەیوەندی بکات بە بزووتنەوەی سوریالیەت بە ڕابەرایەتی ئەندریە برۆتۆن .

ئێمی سیزێر ئەدەبو سیاسەتی پێکەوە گرێداوەو لەهەردوو بوارەکەدا کاری کردووە، ساڵی 1945 بۆتە پەرلەمانتارو پارێزگاری شاری فۆردۆ فرانس، دوای دوازدە ساڵی ڕەبەق لەکارکردنو تێکۆشان حیزبێکی نوێی دامەزراند بەنێوی (حیزبی پێشکەوتووخوازی مارتینیکی)، لەگرنگترین پرۆژەکانی وەستانەوە بوو دژ بە داگیرکەرانو ڕەگەزپەرستان، یەکێك بوو لە دیارترین داواخوازانی حوکمی زاتی بۆ مارتینیك.

ئێمی سیزێر لەشەستەکانی سەدەی ڕابردوودا چۆتە نێو دونیای شانۆوە، لەساڵی 1963 دا سەرپەرشتی شانۆیی (تراژیدیای پادشا کریستۆڤەر)ی کردووەو سەرکەوتنێکی یەکجار گەورەی لە پایتەختانی ئۆروپادا وەدەسهێناوە، دواتر شانۆنامەی (وەرزێك لە کۆنگۆ- گەردەلوول)ی نووسیوە، لەنێو پاریسدا دەستی کردووە بە گەشتە فیکریو شۆڕشگێڕییەکانیو هەر لەوێکانیش خوێندنی تەواوکردووە، دایم هۆشیاری دەدایە دانیشتوانی داگیرگەکان تاوەکو خۆیان قووتار بکەن لە بەها نێوخۆییەکان و تێکەڵ بە ڕۆشنبیری تازە بن، سیزێر هەموو جاران دەیگوت دەبێ دەستبەرداری شیعر ببینو دەبێ پارێزگاری بکەین لە شوناس لە ڕێی سەربەخۆبوونی ڕۆشنبیرییەوە، لەیەکێك لە وتەکانیدا

PDF4Kurd

دەڵێ (زەنگییەت حەیبە نییە). بەهۆی سیزێرەوە ڕۆشنبیریەتی ئەفریقا وەدیار کەوتو لە چلەکانی سەدەی ڕابردوودا دەنێو ئاڕاستەیەکی نوێی ئەدەبی ئەفریقیدا ئەسپی خۆی تاودا، ئەو دەگەڵ هۆشیاریدان بوو بە خەڵکانی ئەفریقیا لەڕێی شرۆڤەکردنی نەریتو خێڵایەتی، ساڵی 1958 وازی لە حیزبی شیوعی هێناوەو حیزبێکی نوێی دامەزراندووە بە نێوی (حیزبی پێشکەوتووخوازی مارتینیك)، سیزێر بەتەنێ ژیانی بردەسەر ماڵئاوایی کردنیشی هەر بەو شێوە بوو، لەڕیزی پێشی پێشەوەی مەراسیمی ناشتنیدا سارکۆزی ئامادە بوو گوتی (ئێمی سیزێر ڕەمزی هیوای گشت گەلانی چەوساوە بوو لە ڕێگای تێکۆشانی لە پێناو داننان بە شوناسیدا..).

ڕۆژنامەی باروزان/ ژمارە 76
یەکشەممە 2008/7/20

PDF4Kurd

ئاڵۆزی شیعرو شیعری ئاڵۆز

" چەند هۆکارێکی سەرەکی هەنە بۆ ئاڵۆزی شیعر لەوانە نـامۆبوون و لەبەریـەك هەڵوەشانی پەیوەندی نێوان تاك و کۆمەڵگـەکان.. دەبیـنین ئـەدەب بەشـێوەیەکی گشتی لە بارەی یەکێتی نێوان ئینسان و کۆمەڵگە نوێکاندا دەدوێ، ئەم هۆکارانەش بوونەتە هۆی زیـاتر نـامۆبوونی شـاعیران، ئەمـەش سەردەکێشـێ بـۆ گۆشـەگیریی زۆرترو زیاتر، وادەکات نووسینەکان ئاڵۆزو گرێیاوی بن، لەتـەك ئەمەشـدا بـارێکی قورسە بەسەر خوێنەرەوەو تێگەیشتن لەشیعری نوێ سەختتر دەکـاو پەیوەندییـەکان دەپچرێنێ، لێرەوە دادوبێدادیی بەدەست ئەم ئاڵۆزییەوە زۆرترو زیاتر دەبێ، دواتـر دەبێتە مەتەڵ و تەنها خودی شاعیر وەڵامەکەی دەزانێ..."

شەوقی بەغدادی

{شیعر ئەوڕۆکە بە شێوەیەکی گشتی تووشی قەیرانگەلێکی کوشندە بۆتەوە، لـەزەت و زەوقـی زۆرینـەی خوێنـەرانی کـوێر کردۆتـەوە، خوێنـەرانی شـیعر هێنـدە قسـەو دەقـی ناشـرین ناشـرین و بێتـام و لـەزەت و بێمانایـان لـەخۆرا پـێ فرۆشـراوە بێزیان لە شیعر دێتەوە، لەم حەلەدا شیعری نوێ تووشـی دەردی ئاڵۆزیو ناڕوونی بووەو مەر خودا بزانێ چییەو چی نییە، شاعیرانی ئێستاش خۆشیان نازانن چی دەڵێن و چی نالێن، شیعرەکانیان لێوانرێژن لە ناڕوونی و بێمانایی، دڵ و دەروونی خوێنەرانیان کردۆتە کەلاوەو وێرانیان کردووە، لە هەموو چشتێ نارازین و ڕقیشیان لە هەموو چشتێکە، لەم ڕوانگەیەوە پێم باشبو بەکورتی لە بارەی ئاڵۆزی لە شیعردا بدوێم و کۆمەڵێ سەرنج و تێبینی بخەمە پێشچاوی خوێنەرانی ئەزیز}.

PDF4Kurd

شیعر لە کۆنی کۆنەوەو لە ئەسڵدا لە پێناوی حەقیقەتو گەیشتن بە حەقیقەتدا وتراوە، وەڵامی ئەو پرسیارانەی داوەتەوە کە مرۆڤ هەمیشە عەودالی بووەو بە دوویدا وێڵ بووەو لە پێناویدا عارەقەی ڕشتووە، هۆکارێك بووە بۆ گوزارشت کردن لە ناخو ئاخو ئۆفو ئازارو خەونو خەیاڵو مەینەتییەکانی مرۆڤ، شیعر لەتەك گشت گۆڕانکارییەکاندا بووە هەر لە قۆناغی سەرەتایی، کشتوکاڵی، پیشەسازیی تاوەکونیٚ ئەم سەردەمە زێڕینەی تەکنۆلۆجیا هەنگاوی هەڵناوەو خۆگونجێنو خۆ ڕێخەر بووە، شیعر تیماری ئەو برینانەی کردووە کە مرۆڤ بەدەستییەوە نالاندوویەتیو پێوەی تلاوەتەوە، شیعر شۆڕش بووە لە پێناوی ئازادییو پێوەست بووە بە ئایندەی مرۆڤ لە ئازادیو ئایندەی ئازادی لە مرۆڤدا، شیعر گەشە بە ڕۆحو جەستەی مرۆڤ دەداو خەیاڵ بلاّوو فراوان دەکاو سەربەرزیو ڕووسووری دەبەخشیٚو دڵەکان تێراو دەکا، لێرەکانەوە دایم سەنگو قورسایی ڕاستەقینەی بۆ مرۆڤەکان گێراوەتەوەو سوکنایی، ئاسوودەیی، ئارامییو فەرەحیی پیٚ بەخشیون، بەداخەوە شیعری ئەوڕۆکە لە ڕاستەڕیٚ لایداوەو لەزەتو کاریگەری نەماوە، خوێنەر شەکەتو ماندی دەکەن، ئاڵۆزو تەماویو گرێدارو بەیەکداچوو و پڕ پێچ و پەنایە، بەبڕوای من لەکەیەکە بە شیعری تازەوەو هیچ جۆرە سیمایەکی هونەرییان لە خۆ نەگرتووە، شیعری ئێستای کوردی ناهەقییە گەر بڵێین هەموویان، ناوی هیچ شاعیرێکیش بەنمونە ناهێنمەوە جوگرافیای ئینسانی کاری لێیان نەکردووە، خۆشیان نازانن دەڵێن چی مەر خودا بزانیٚ دەڵێن چی و باسی چی دەکەن، شاعیر هەیە دیوانەکەی بە دەیەهای لێفراشراوەو شانازیشی پێوە دەکاو بەعەنعەنەو تەنتەنەوە لە ڕاگەیاندنەکانەوە خۆی نیشاندەدا لە کاتێکدا تاقە دێڕێکی تێدا نییە داهێنانی لەخۆ گرتبیٚو لە هەمووشی سەیرتر خاڵییە لە هونەریی بەرزی شیعرییو هونەرەکانی دیکەی شیعر نووسین، موخاتەبەی لایەنێکی ژیانی تێدا کراوە کە خەڵکی ئێمە لێی مەحرومەو دەستی پێناگا، هەڵسەنگاندنی هەر دەقێکی شیعری بەوە نییە تاچەند لە نێو خەڵکیدا بلاّوەو ناوی هەیە بەڵکو کاتیٚ شیعرە ڕەهەندی دوورو قوڵی تێدا بەرجەستە بووبیٚو خەڵکانیٚ هەڵیبسەنگێنن کە خاوەن ڕۆشنبیری شیعریی بن، سا شاعیر دەبیٚ بەمانا زانا بیٚ نەوەك جاهیلێك

PDF4Kurd

بیٰ قول و فول لەیەك جیانەكاتەوەو هیچی لەبارەدا نەبیٰ عەرەب گوتەنی (**الشاعر العالم أفضل من الشاعر غير العالم**)، سان جۆن بێرس دەڵێ پێویستە لەسەر فەیلەسوفان لە شاعیرانەوە فێر بن، واتە شاعیرێکی زانا بیٰ و مەهامی ئینسانیو ڕۆشنبیری لە شیعرەکانیدا بەتەواوەتی ڕەنگیدابێتەوە، یەکێکی دیکە لە سیما دیارەکانی شیعری هەندیٰ بەناو شاعیر گرنگی دانە بە مەسەلە سێکسییەکانو خستنە ڕووی کۆمەڵێ وێنەی زانراوو بەرچاوەو خاڵییە لە هوشیاریو زیندوویەتی، شیعرێکی وشكو برینگەو مەبەست لێیان تەنها هوروژاندنەو هیچی تر، حانی ئەوە هاتووە پەنجە بخرێتە سەر شیعری ئەو بە ناو شاعیرانەو بە خەست و خۆڵی لەسەریان بنووسنو حەیایان بۆ نەهێڵنەوە، شیعر نمونەی ئەخلاقی بەرز بەرزە و پایەو بەهای مرۆڤ بەرزدەکاتەوە، گریٰ و گۆڵەکانی نێوەخنی مرۆڤ بە شێنەیی دەکاتەوەو دەرسی دادەداو بەلای خێرو کاری باشەدا ئاراستەی دەکا، بەواتایەکی دیکە شیعرو ئەخلاق بیٰ یەك نایانکریٰ و هەڵناکەن.

سەرنجدانو وردبوونەوەو تێڕامان لە هەر دەقێکی شیعری چەندین خەسڵەتی شیعریانە بۆ خوێنەر وەدیار دەخا، بەتایبەت دەقێك مۆرکی تازەگەریو نوێگەری تێدا نەخشێنرا بیٰ، خوێنەر زۆر بە زویی دەتوانیٰ هەڵیبسەنگێنیٰو بە دەقێکی نەمرو زیندوو حوکمی بەسەردا بدات، بەتەبیعەتی حاڵ شیعر هەڵگری خەسڵەتو سیمای بەرز بەرزەو ڕەنگدانەوەی واقیع و ڕۆژگارە، ئەمە حەقیقەتەو نکوڵی لێناکریٰ، شیعرو گوتاری شیعری مێژوویەکی فرە دێرینیان هەیەو پەیوەستن بە ژیاری مرۆڤایەتییەوەو لە گشت قۆناغەکاندا وەك گوتارێکی کاریگەر خۆی نیشانداوەو خۆی سەلماندووە، کەواتە شیعر پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە سروشتو تەبیعەتی مرۆڤەوە هەیەو هەتا مرۆڤ بمێنیٰ شیعریش هەر دەمێنیٰ، هۆڵدەرلین واتەنی (**إنما يحيى الانسان على هذة الارض شعريا**)، خودا کاتیٰ مرۆڤی خوڵقاندووە بەگەورەیی و پڕ لە نهێنی بەدیهێناوە واتە سروشتی مرۆڤ زۆر ئاڵۆزەو شیعریش دەرهاویشتەی ناخی مرۆڤە بۆیە بەو شێوە ئاڵۆزو گرانە، ئیدی چەندە شاعیر تەجروبەی ژیانی قورسو ئاڵۆزبیٰ هێندەش دەقە شیعرییەکانی ئاڵۆزدەبنو کاریگەری دروستدەکەن.

PDF4Kurd

هەر دەقێکی شیعری بگری خاڵ نییە لە هونەر، خاڵی نییە لە هەستی مرۆڤانە، خاڵی نییە لە ئاڵۆزیو نادیاری، واتە لایەنی هونەری ڕەگەزێکی سەرەکی دارشتنی هەر دەقێکەو دەبێ ئیعتیباری بۆ دابنرێ، بەناشکوری نەبێ شیعری ئێستای کوردی–ناڵێین هەموویان– بەدەوری تاقە شتێکدا خولدەخۆن، زەمەنیان یەك زەمەنە، گەر کۆیان بکەیتەوە یەك شت دەڵێن، جوگرافیایان یەك جوگرافیای تەسكو بێ مانایە، لەتەك ئەوەی جوگرافیای ئینسانی بە شێوەیەکی گشتی کاریگەرە لە نەمربوونی هەر دەقێکدا، دەبینین شیعری شاعیرانی کلاسیك لە ڕووی دەلالەت، حیکمەت، فەزیلەت، حەقیقەت لە ئاستێکی بالآدانو شیعرەکانیان جێی مشتو مڕو لێکدانەوەو لێوردبوونەوەی دوورو قووڵن، شیعری نوێ هێندە ئاڵۆزو گرێ گرێیاوی و ئاڵۆزکاوو بەملیەکدا چوو و بەیەکداچووە لێحاڵیبوونی قورسو گران و زەحمەتە، ئەم باسە بێنەو بەرە و ڕای جیاواز جیاوازی لەسەرە، ئاڵۆزیی بۆخۆی سیفەتێکی بەرزی شیعرەو پێوەندی ڕاستەوخۆی بە ماناو دەلالەتی شیعرەوە هەیەو شیعری لەسەر بەندە، بەلآم دەبێ ئەو ئاڵۆزییە دیقەتو داهێنان لەخۆ بگرێ، نەوەك ئەرکی خوێنەر قورستر بکاو دنیای لێ بێنێتەوە یەك، کورتو موختەسەر نابێ شیعری ئاڵۆز تەرکیبەیەکی مردوو بێو هیچ جۆرە زیندوویەتیی و هونەرییەتێکی تێدا نەبێ، بەبڕوای من شاعیر ناچار نییە لە هەر دەقێکی شیعرییدا ماناو مەبەست و نێوەڕۆك بخاتە سەر سینیو بیڕازێنێتەوە و پێشکەشی خوێنەری بکا، کاری خوێنەرە دوای ئەو دەقە شیعرییانە بکەوێو ماناو دەلالەتە شاراوەکانی ناوی ئاشکرا بکا، شەوقی بەغدادی (شاعیر و ئەدیب) ڕایوایە کۆمەڵگەلێك هۆکار هەنە بۆ زیاتر ئاڵۆز بوونی شیعری نوێ " چەند هۆکارێکی سەرەکی هەنە بۆ ئاڵۆزی شیعر لەوانە نامۆبوونو لەبەریەك هەڵوەشانی پەیوەندی نێوان تاك و کۆمەڵگەکان.. دەبینین ئەدەب بەشێوەیەکی گشتی لە بارەی یەکێتی نێوان ئینسانو کۆمەڵگە نوێکاندا دەدوێ، ئەم هۆکارانەش بوونەتە هۆی زیاتر نامۆبوونی شاعیران، ئەمەش سەردەکێشێ بۆ گۆشەگیریی زۆرترو زیاتر، وادەکا نووسینەکان ئاڵۆزو گرێیاوی بن، لەتەك ئەمەشدا بارێکی قورسە بەسەر خوێنەرەوەو تێگەیشتن لەشیعری نوێ سەختتر دەکاو پەیوەندییەکان دەپچڕێنێ، لێرەوە دادوبێدادیی بەدەست ئەم

PDF4Kurd

ئالۆزییەوە زۆرترو زیاتر دەبێ، دواتر دەبێتە مەتەڵو تەنها خودی شاعیر وەلامەکەی دەزانێ.."، لەتەك هەموو ئەمانەشدا زانستو تەكنۆلۆجیا ژیانی قورس كردووەو توانای بیركردنەوەو تێرامانی مرۆڤەكانیشی لەتەك خۆیدا سنووردار كردووە بۆیە وا پێویست دەكا بە شێوەیەك لە شێوەكان ڕوونیەتی پێوە دیار بێ، ئالۆزیی گەر داهێنانو هونەرییەتی لەخۆ گرتبێ شیعر جوانترو قەشەنگتر دەكاو تاموبۆیەكی دیكەی بەسەردا دێنێ، ئالۆزیش سنووری هەیەو دەبێ نەگاتە ئەوەی سنووری ڕاستەقینەی ببەزێنێ، (**عزالدين إسماعيل**) ڕەخنەگری گەورەی میسری ڕایوایە " ئالۆزیی لە شیعری نوێدا سیفەتێكی سەلبیی نییە بەڵكو سیفەتێكی ئیجابییەو بەتەواوەتی لە شیعری نوێدا ڕەنگی داوەتەوە، لەلایەكی دیكەوە ئالۆزیی بەتەنها تایبەت نییە بە شیعری نوێوە، بەڵكو تێكەڵەیە لە نێوان كۆن و نوێدا و بۆتە دیاردەیەكی ڕوون و ئاشكراو داوامان لێدەكا زیاتر ڕامان ئەنجام بدەین"، حەسسان جودی شاعیرو چیرۆكنووس دەڵێ " شیعری نوێ ئالۆزو پڕ گرێیە، ئالۆزییە لە قووڵ بوونەوەو قاڵبوونەوەدا، زەرورییە ئالۆزیی لە قەسیدەدا بوونی هەبێ، مەبەستم ئالۆزیی ئیجابییە كە جوانی و زیندوویەتیو بە قەسیدە ببەخشێ"، حەمەكەریم عارف لە كتێبی (دەربارەی شیعرو شاعیری) دا چەندین دیدو بۆچوونو سەرنجو ڕەخنەی پێشكەش كردووەو دەڵێ " شیعر بە گوێرەی سروشتی هونەریانەی خۆی دەبێ هەندێ ئالۆزو تا ڕادەیەك تەم مژاوی بێ، بەلام ئالۆزیو تەم و مژاوییەكی ناسكو هونەریانە، هەڵبەتە ئەم ئالۆزییە وێڕای تەبیعەتی هونەریانەی خودی شیعر دەگەڕێتەوە بۆ ئەو كەرەستە زمانەوانییەی كە پێكیدێنێو بۆ ئەو سەرچاوەی هەستە دەروونییەی كە لێوەی هەڵدەقوڵێت.. شیعر هەرگیز نایەتە دابڕان لە بیرو فیكر، بیری شاعیریش لە ژینگەو سەردەمی خۆیدایە، ئەگەر ژینگەو سەردەمەكە سادەو ساكاربێ ئەوا ڕەنگدانەوە شیعرییەكە سادەو ساكار دەبێت، خۆ ئەگەر ژینگەو سەردەمەكە ئالۆز بێ، تەژی نیگەرانی فیكری بێو یەكپارچە ناسەقامگیری دەروونیو ڕۆحی بێ ئەوا ڕەنگدانەوە شیعرییەكە ئالۆزو تەمومژاویو قورس دەبێ.. ئەفسانە وەكو مەوداو سەرچاوەیەكی ئەبستمۆلۆژی ڕۆشنبیری هۆیەكە لە هۆیەكانی ئالۆزاندنی

PDF4Kurd

شیعری نویٚ.. شیعر ئەمڕۆکە لەوە دەرچووە ڕێژنە هەستێکی خۆبەخۆبیٚ بەداوی جوانترین وشەدا بێتە خواریٚ و لەبارترین ڕستە بکات بە نیشتمان و ئاوەدانی بکاتەوەو سەرورەری شیعری پیٚببەخشێت، شیعری ئەمڕۆکە ئەوە دەڵێت کە ناگوترێت.. فاکتەرێکی دیکەی ئاڵۆزاندنی شیعری نویٚ دوورکەوتنەوەیە لە هەر ڕوونکردنەوەو شرۆڤەو گوتنێکی ڕاستەوخۆ چونکە شیعر ڕووت دەکاتەوەو لە شیعرییەتی دەخات...

گومان لەوەدا نییە مەعریفە خۆی بۆ خۆی کاریگەری تەواو لە سەر زیاترو زۆرتر ئاڵۆزبوون و سەختبوونی دەقە شیعرییەکان دەکاو ئەرکی خوێنەر قورس و گران دەکا، چاوەرە ئەو شیعرە پڕبیٚ لە مەعریفەی بەرز بەرز، هەر ئەمەشە وایکردووە شیعری نویٚ لوغزاوی و مەتەڵاوی و گرێیاوی بیٚ و لە ڕووی دەلالەت و مەفهومەوە درەنگ خۆی بدا بەدەستەوە.

ئاشکرایە ئەو زمانەی لە کاری ئەدەبیدا بەکاردەهێنریٚ زۆر جیاوازە لەو زمانەی کەلە ژیانی ڕۆژانەدا بەکاردیٚ، زمانی ئەدەب فرە ماناو فرە ڕەهەندە، مانای دوورو قووڵە، لێوانرێژە لە تێڕوانین و جیهانبینی، ئالێرەدا زمانی ئەدەب و ئەو زمانە لێکدەترازێن، گومانیش لەوەدا نییە کۆنترین هونەرەکانی زمان هونەری شیعرە، پەیوەندی نێوان شیعرو فەلسەفە پەیوەندییەکی کۆن کۆنەو مێژوویەکی پرشنگداریان لە مێژووی مرۆڤایەتیدا تۆمارکردووە، شیعرو فەلسەفە، کتومت لە ڕووی چاوگەو کەرەسەوە یەك شتن، بەڵگەشمان بۆ ئەم قسەیە بوونی دەیەها چەمك و زاراوەی فەلسەفییانەیە لە شیعری شاعیرانی گشت گەلاندا، ئەفلاتون یەکەمین فەیلەسوفە کەتوانی شیعر بگەیەنێتە لوتکە لە نێو جیهانی فەلسەفەدا، لە گفتوگۆو دەمەتەقێیەکانیدا تەنهاو تەنها پەنای دەبردە بەر شیعرو هەر لەم ڕێیەوە بیرە فەلسەفییەکانی پێشکەش دەکرد، ڕەنگە هەرەوڕاوترین و کۆنترین پرسیاری فەلسەفییانە لە مێژوودا ئەوەبیٚ ئایا سەرچاوەو چاوگەی شیعر لەکوێوە سەرچاوەی گرتووە؟، هونەرە یاخود ئیلهامی خواییە؟، بەڕای ئەفلاتون ئیلهامی خواییە، گەر بە وردی تەماشای مێژووی سەرپاکی ئەو داهێنانانە بکەین دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە پێوەندییەکی ڕاستەقینە لە نێوان ئەدەب و فەلسەفەدا هەیە، فەیلەسوفانیش لەم ڕوانگەیەوە

PDF4Kurd

داهێنان‌و چاكسازییان ئەنجامداوە، لەوانە نیتشە، جیۆ، جیبریل مارسیل، ژان پۆڵ سارتەر، ئەلبێر كامۆ، گۆتە، باشلار، ئیبن توفەیل، ئەبو حەییانی تەوحیدی، ئیبن ڕوشد، ئیبن سینا، فارابی، غەزالی، ئیبن عەرەبی...، فەیلەسوفی ئینگلیزی هوایتهد پێیوایە زەرورە شاعیران پەنابەنە بەر فەلسەفە تاوەكو گوزارشت لە مانا فەلسەفییەكان بكەن، شیعری فەلسەفییانە بابەت‌و وێنەی وادەهوروژێنێ كە ڕاستەوخۆو بەڕاست وچەپدا كاریگەری لەسەدا سەد فەراهەم دێنێ، شیعری ڕەسەن‌و بەرزو فازیل خاڵی نییە لە ئاڵۆزی‌و ناڕوونی‌و تەمومژ، بەسروشت نێزیكە لە فەلسەفەو فیكر، بەڵام ئەو ناڕوونی و ئاڵۆزكاوییەی دەبێ مرۆڤانەو هونەراوی بێ تاوەكو حساوی دەقێكی نەمری بۆ بكرێ، ئالێرەدا شیعرو فەلسەفە ئاوێزانی ئەكتر دەبن، فەیلەسوفان لە ڕێی شیعرەوە زیاتر لە دەرگای فەلسەفەو فیكریانداوە، چونكە هەر هونەرێ بگری بە جۆرێ لە جۆرەكان خاڵی نییە لە فەلسەفە، شیعر بە نمونە، شیعری فەلسەفی بە سروشت ئاڵۆزكاوو تەمومژاویی‌و ناڕوون‌و بەیەكدا چووە، هەموو ئەم سیفەتانەش بایەخ‌و خەسڵەتی بەرز بە دەقە شیعرییەكان دەبەخشن، مەژگی خوێنەر دەهێنن‌و دەبەن، وای لێدەكەن زیاتر خەیاڵ‌و هەست‌و هۆش‌و گرنگی بداتە ئەو دەقانە، فەلسەفە پێوەستە بەمرۆڤەوەو وەڵامی هەموو ئەو پرسیارانە دەداتەوە كەلە قاڵ‌وبەلاوە مرۆڤ خەونی پێوە دیوە و دەیبینێ، فیكرە فەلسەفییەكانیش كاتێك ئاوێزانی ئەدەب دەبن زاتییەتی مرۆڤ دەگێڕنەوە بۆ سروشتە خواییەكەی و بەهێزی دەكەن، یەكێكی ترە لە سەرچاوەكانی ئاڵۆزبوونی دەقە شیعرییەكان.

یەكێكی تر لە سەرچاوەكانی زیاتر ئاڵۆزبوونی دەقە شیعرییەكان چەمكەكانی تەسەوف‌و مەسەلە ڕۆحیی‌و غەیبییەكانە، سۆفیگەری مێژوویەكی كۆن كۆنی هەیەو ڕۆڵ‌و پێگەی كاریگەرو گرنگی بینیوە، سۆفیزم بەندە بە ناخ‌و كرداری باوەڕیاران‌و شوێنكەوتووانی، تەسەوف مانای گرتنەبەری ڕێگای ڕاست‌و دروست‌و بێ پێچوپەنایە بۆ گەیشتن بەخوداو شتە لەبەرچاو ونەكان، كردنەوەی گرێ كوێرەكانە لە نێوان ئەو شتانەی هەستی پێدەكرێ‌و ئەوانەی هەستیان پێناكرێ، قاڵبوونەوەو قووڵبوونەوەو گەڕانەوەیە بۆ خود، كەواتە تەسەوف یەكێكی دیكەیە لەو هۆكارانەی كار لەسەر ئاڵۆزتربوون و

PDF4Kurd

ناڕوونتربوونی دەقە شیعرییەکان دەکاو ئەرکی خوێنەر قورستر دەکاو پێویستی بە شرۆڤەکردنی باتینیو ڕۆحی دەبێ، بەڵێ تێگەیشتن لە تەسەوف بە سروشت قورسو گرانە کاتێك ئاوێتەی شیعریش دەبێ قورسترو گرانتر دەبێ، شیعرە سۆفیگەرییەکانی شاعیرانی کلاسیك لێوانڕێژن لە فیکرەی سۆفیانەو مەسەلە ڕۆحیو غەیبییەکان، مەلای جزیری، نالی، مەحوی بەنموونە، مەرجیش نییە شیعرە سۆفیگەرییەکانیان پڕاوپڕ بێ لە سۆفییەت یاخود خۆیان سۆفی ڕاستەقینە بن، کاریگەری گەورە سۆفییو عاریفەکانی وەك جەلالوددینی ڕۆمی، حەللاج، ئیبن عەرەبی بە شیعرەکانیانەوە دیارەو خوێنەر بەو هاسانییە ناتوانێ ماناو مەبەستیان لێوە هەڵهێنجێ.

شاعیرە نوێخوازەکان لە گشت قۆناغو گۆڕانکارییەکاندا سیمبول بوونەو خەباتی ئایدۆلۆژییو شۆڕشگێڕییو پێشکەووخوازییان ئەنجامداوە لە پێناو بیروباوەڕو هەستی بەرزی نەتەوایەتیو بەرزکردنەوەو زیندووکردنەوەو غیرەتدان بە گیانو خەباتو شۆڕشی ڕزگاریخوازان، هەموو ئەم هەولانەش پێوەستو بەندبوونە بە کۆمەڵەوە، لەم ڕێیەوە شیعر ڕەنگدانەوەی ڕۆژگارو واقیعەو چەندە واقیع سیحراویو گرێیاوی بێ هێندەش دەقە شیعرییەکان سیحراویترو ئاڵۆزکاوتر دەبن، واپێویست دەکا شیعری نوێ بە ئەقڵییەتێکی تازەو مۆدێرنانەوە لێی بڕوانرێو لێکدانەوەی بۆ ئەنجام بدرێ، نرخو بەهای شیعریش لەوەدایە خوێندنەوەی تێرو تەسەلو چڕوپڕی لەبارەوە ئەنجام بدرێ تا بە زیندوویەتیو تەڕێتی بمێنێتەوە چونکە مەبەستی سەرەکی لە خوێندنەوەی هەر دەقێکی شیعری تاقە پێوەر تێگەیشتنو لێحاڵیبوونە نەوەك قووڵبوونەوە بە نێوەخنو دونیای تایبەتی شاعیر، بە پێچەوانەوە سروشتو لەزەتی ڕاستەقینەو تایبەتمەندیو کاریگەری لەدەستدەداو خیانەت لە خودی خۆی دەکا.

PDF4Kurd

سەرچاوە:

1. أنماط من الغموض في الشعر العربي الحر: د.خالد سليمان، منشورات جامعة اليرموك، 1987.
2. جدلية الخفاء والتجلي-دراسات بنيوية في الشعر: د.كمال أبو ديب، دارالعلم للملايين، بيروت، 1979.
3. لغة الشعر بين الجيلين: د.إبراهيم السامرائي، المؤسسة العربية للدراسات-بيروت، 1980.
4. الحداثة في حركة الشعر العربي المعاصر: د.خليل الموسى، الطبعة الاولى، مطبعة الجمهورية، 1991.
5. دەربارەی شیعرو شاعیری: حەمەکەریم عارف، چاپی یەکەم، چاپخانەی یاد، 2007.

رۆژنامەی هاوڵاتی ژمارە 398
چوارشەممە 2008/2/20

PDF4Kurd

مەرگی ئەدەب

" ئەگەر لە ڕۆژی دوایی‌و هەق‌و حیسابدا بخرێمە ژێرباری پرسیارەوە دەربارەی ئەدەب‌و لێکۆڵینەوە ئەدەبیەکانم، بەمشێوەیە پارێزگاری لە هەقی خۆم دەکەم کە ئەبەدەن ڕۆژێ لە ڕۆژان بڕوام بە ئەدەب نەبووە"
سیروالتەر رالی – مامۆستای ئەدەبی ئینگلیزی لە زانکۆی ئۆکسفۆرد (1921).

-1-

لەم قۆناغە نوێیەی ئەدەب‌و واقیعی ئەدەبیدا، شیعر، چیرۆك، ڕۆمان‌و ڕەخنە گۆڕاوەو چووەتە ژێر بارێکی قورس‌و گرانتر، هەموو ئەمانەش گەواهی بەمەرگی نووسەران دەدەن، ئاگادارمان دەکەنەوە کە کاری ئەدەبی (العمل الادبی) جگە لە دەقێکی جۆراوجۆرو و ڕازاوە لە ڕووی دارشتنەوە هیچی دیکە نییە، ئیدی لێرەکانەوە وەختە خۆری پرشنگدارو ڕەنەقداری ئەدەب‌و حەقیقەتەکەی ئاوا بێ، لە ساڵی (1960) بەدواوە بە بەردەوامی‌و بەشێوەیەکی کەم تا زۆر باس لە مەرگی ئەدەب دەکرێ، دوابەدوای ڕاگەیاندنەکەی (نیچە) دەربارەی مەرگی خودا، بێباوەڕی نیچە لەوەدایە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆو ئاڕاستەکراوو فەلسەفییانە دەچێتەوە سەر خودا بەپێچەوانەی ئیلحادییەتی ئیسلامی کەلە ڕێگەی ئینکاری پێغەمبەرایەتییەوە دەچنەوە سەر خودا، بەهەر حاڵ ئەمە باسێکی دیکەیەو بابەتێکی کەلامی‌و فەلسەفییانەیەو مشتومڕێکی ئێکجار زۆر هەڵدەگرێ، گەر بەوردی تەماشا بکەین لە نێو خودی ئەدەبدا بۆمان دەردەکەوێ کە ئەدەبی ڕۆمانتیکی کلاسیك بەتەواوەتی پێچەوانە بۆتەوە، نووسەران لە ڕێگەی خەیاڵی خۆیانەوە مەرگی خۆیان ڕادەگەیەنن، کە سەرچاوەی خودی ئەدەبە، بەوەی کە سەرچاوەی نووسینەکانیان هەڵقوڵاوی هەستێکی سروشتییانە نییەو بەتەنێ کۆکردنەوەی کەرەسەی زمان‌و ڕۆشنبیری و

PDF4Kurd

تۆمارکردنیەتی لە دووتوێی کتێبێکی ڕەق و تەقدا، کە جگە لە کۆمەڵێ دەقی مردوو هیچی دیکە نییە، بەڵێ سامانی مێژوویی مرۆڤایەتی هەر لە هۆمیرۆسەوە تا ئەم ساتەوەختەی ئەدەبی تێدایە، بە چەندین شێوەو ڕێگە بەرەو مەرگمان دەبەن، ئەدیبان لە ڕێگەی فێڵو تەڵەکەو داهێنان لە هەڵخەڵەتاندا دەقە ئەدەبییەکان پێشکەش دەکەن، لەلایەکی دیکەشەوە ڕەخنەو ڕەخنەکاری هەتا چاوبڕکات لە لە دەقە ئەدەبییەکان دوور کەوتۆتەوە، گەر لە دەرێی ئەدەبیشەوە بڕوانینەن ئەدەبو واقیعی ئەدەبی، دەبینین سیاسەتوانە شۆڕشگێڕەکان هەر لە هێربەرت مارکۆزەوە تاوەکو دەگاتە تێری ئیجلتۆن هێرشیان کردۆتە سەر ئەدەبو تۆمەتباریان کردووە بەوەی نوخبەوییەو پێشێلکاری ئازادییەکانە، میدیاکان بەگشتی بوونەتە جێنشینی کتێب، خوێندنەوەی دەقە ئەدەبییەکانیش لە قۆناغێکی مەترسیدارو فرە تەنگژەدان، سەرپاکی نێوەندە ئەدەبییەکان تووشی قەیران هاتوون، خوێنەرانی ئەدەب بەگشتی تووشی نەخۆشی کاڵ خوێندنەوە بوون، لە لایەکی دیکەوە شیعر تووشی گۆشەگیری بووەو ئاڵۆزو گرێ گرێو ناڕوون بووە، تێگەیشتن لە شیعری نوێ بۆتە کارێکی فرە زەحمەتو ئەمەش سەردەکێشێ بۆ گۆشەگیری زیاترو زۆرتر، خوێنەر بە زەحمەت لە شیعری نوێ دەگاو قودرەتی ڕامانو تێفکرینی هونەرەکانی شیعر نووسینی ئەوڕۆکەی نەماوە، سەرباری شیعریش چیرۆکو ڕۆمان هەمان دەردەکانی شیعری گرتووەو فرە سیحراوی بووە، دووبارە نێوەندە ئەدەبیو ئەکادیمییەکان دەگەڵ ئەدەبدا تووشی دوژمنکاری بوونەو پێوەندی نێوانیان پچڕاوە، دەقە ئەدەبییە تازەکان –ناڵێن گشتیان– ئابڕوبەرن، مانشێتی کتێب و دیوانە ئەدەبییەکان ناوی بێ نێوەرۆکن.

بێگومان ڕای پێچەوانەش هەیەو منیش دەگەڵ ئەم ڕایەدام ئەوانەی پارێزگاری لە زیندوویی ئەدەب دەکەن پێیانوایە چالاکییە ئەدەبییەکان لەبەردەوامیدان، شیعرو چیرۆکو ڕۆمانو لێکۆڵینەوە ئەدەبییەکان بە بەردەوامی دەنووسرێنو دەخوێندرێنەوە بە باشو خراپیانەوە، ئەمەش نیشانەی زیندوویی ئەدەبە لەم قۆناغە دژوارەدا، ئامانج لە ئەدەب چاکسازیو بە هێزکردنی هەستی مرۆڤە بەرامبەر بە پێکهاتەکانی دیکە ژیان، بەکورتی ئەدەب

PDF4Kurd

واتە ڕەخنەگرتن لە ژیان، نەجیب حەنكەش كە ئەدیب و ڕۆژنامەنووسێكی لوبنانییە لە بابەتێكیدا بەنێوی (**ما تهدمه السياسة يبنيه الادب**) واتە ئەوەی سیاسەت دەیڕوخێنێ ئەدەب بنیاتی دەنێ، بڕوای وایە ئەدەب تاوەكو ئێستا مەهامی ڕاستەقینەی خۆی نەدۆڕاندووەو بە بەردەوامی لە نوێ بووەنەوەدایە.

بەڕای (ئیڤین كرنان) نووسینو خوێندنەوە لەپەیوەندییەكی سستو لاوازدان دەگەڵ واقیعی كۆمەڵایەتیدا، لەبەریەك هەڵوەشانی ئەدەبی ڕۆمانتیكی لە ئاخروئۆخری سەدەی بیستەمدا بەشێكە لەو شۆڕشە تەكنۆلۆجییەی كە زۆر بەخێرایی ڕۆشنبیری چاپكراوی گۆڕییە ڕۆشنبیری ئەلكترۆنی، وێنەكانی پێشچاوو دەنگەكانی بەرگوێ و تەلەفیزیۆنو كۆمپیوتەرو ئەنتەرنێت بوونەتە بەدیلی كتێب، لێرەكانەوە ئەدەب چێژی سروشتی لەدەستداوە، واتە چێژە ڕۆحیو ئەقڵییەكەی ئەدەب، نووسینیش دەبێ چێژی تایبەتی هەبێ ئەوجا نووسینە، غەزالی واتەنی " **لذة العقل المعرفة، كلما كانت المعرفة أكبر كانت اللذة أكبر** "، بێگومان دەقە ئەدەبییەكان جیا لە دەقەكانی دیكە زیاتر چێژیان هەیەو ڕۆحەكان ئاسوودەو ئاوەدان دەكەن، نووسراوە ئەدەبیو گشت نووسراوەكانی دیكەدەبێ مەهامی ڕۆشنبیریو مرۆڤانە لە واقیعدا بەرجەستە بكات.

ئەدەب هەر لە سەرەتاكانی دەركەوتنیەوە شۆڕشی فیكری و سیاسی و ئابووری بەدووی خۆیدا هێنا، تەنانەت گووتراوە (**كانت نعمة أن تعيش المرء حيا في هذا الفجر**)، ڕۆژئاواییەكان دەیانهەوێ لە ڕێی ئەدەبەوە ڕەخنە لە یاساگەلە كۆمەڵایەتییەكانی خۆیان بگرن، دیسانەوە لە ڕێی ئەدەبەوە ڕەخنە لە بنەماكانی دەوڵەتو دەستور بگرن، بە پێچەوانەوە لە كۆمەڵگە دواكەوتووەكاندا زۆرێكی نێوەندە ئەدەبییەكان كار لەسەر شەرعییەتدان دەكەن بە دەستەڵاتی سیاسی، سا ئەدەبیش لەم جۆرە كۆمەڵگەیانەدا مردووەو دوورە لە حەقیقەتە ڕاستەقینەكەی.

هێرش كردنە سەر ئەدەب بەگشتیو تۆمەتباركردنی دەگەڕێتەوە بۆ نێو خودی زانكۆكان، وەك دروست بوونی گرووپی (حركة التعبير الحر/1960) لە كالیفۆرنیا، هێرشو ڕەخنەكان لەسەرەتادا ڕاستەوخۆ بۆ سەر خودی ئەدەب نەبوون، بەڵكو نێوەندە ئەدەبیو ئەكادیمییەكانی گرتەوە، (تریللنج) دەڵێ ئەدەب پەیوەندییەكی بەهێزی بە ڕووداوەكانەوە هەیە، بۆیە ئەدەبی نوێ ئەوی

PDF4Kurd

بێزار کرد دوای ئەوەی بەرهەمەکانی کافکاو جۆیس و ئیلیۆت لە کۆلۆمبیا خزێنرانە نێو بەرنامەکانی خوێندن بە ئامانجی گۆڕینی بیرکردنەوەیان لە کۆنپەروەرییەوە بۆ بیرکردنەوەیەکی ئەقڵی ئازاد، هێرشی سالآنی (1960–1970) بۆ سەر زانکۆکان لە بنەڕەتدا شۆڕشی ڕۆشنبیری بوون لە کۆماری چیندا کاتێ سەربازانی چین هەوڵی سەرکوتکردنی ئەو شۆڕشەیاندا، هەروەها بارگرژیو توندوتیژییەکانی جادەکانی پاریسو زانکۆکانی ئەڵمانیاو ئەمریکا، لە واقیعدا شۆڕشێکی فیکریی بوون نەك بەتەنێ شۆڕشی سەر جادان، ڕەخنەی ئەدەبی چەکی سەرەکیو بزوێنەری ئەو شۆڕشە فیکرییە بوون، کەواتە ڕەخنە بەهاو قیمەت دەبەخشێتە ئەدەب.

–2–

تەکنۆلۆجیا و ئەدەب

گەر بە وردی تەماشای مێژووی مرۆڤایەتی بکەین هەڵگری کۆمەڵێ هێزی جیاواز جیاواز بووەو کاریگەر بووە بەسەر بەها ڕۆشنبیرییەکانو پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان، لە ڕۆژئاوادا تەکنۆلۆجیا بە شێوەیەکی گشتی کاریگەری مەزنو گەورەی ئەفراندووەو ئاراستەی ڕۆشنبیریەتی گۆڕیوە، پێشکەوتنە تەکنۆلۆجییەکان گۆڕانکاری ڕیشەییان خوڵقاندووەو هەموو ئەم گۆڕانکاریانەش کاریگەری ڕاستەوخۆی کردۆتە سەر پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانو پەیوەندی نێوان کۆمەڵگەو تاکەکان، ئەمەش لە ئەنجامی گۆڕانە تەکنۆلۆجییەکانەوە کە ڕەوڕەوەی مێژووی بە ئاراستەی جیهانێکی نوێدا برد، لە ئێستادا تەکنۆلۆجیا سەرچاوەی گشت زانیارییەکانەو کاریگەری مەزنی لە بواری ڕۆشنبیریدا بەرجەستە کردووە، کێشەی هەرە سەرەکی ئەدەبی نوێ کێشەیە لە ڕووی تێگەیشتنەوە، ئێمە لە ڕێگای وشەوە دەتوانین تێڕوانینمان هەبێ بۆ جیهان، لەکۆنەوە ئەدەبی زیاترو زۆرتر پشتی بە وشەو کتێبی بەردەست بەستووە، ئەوڕۆکە کۆمپیوتەرو ئەنتەرنێت جێیان بە کتێب لێژ کردووە، بەڵگەشمان بۆ ئەم قسەیە کەم بوونەوەی ژمارەی کتێبە، ڕۆژ بە ڕۆژ تێچوونی کتێب کەم دەبێتەوەو لە ئاستێکی ترسناکدایە، لە سالآنی (1950، 1960، 1970) بەدواوە ملیۆنەها کتێب چاپکراونو خراونەتە بەردەست، سروشتییە ئەدەبیش وەکو بوارەکانی

PDF4Kurd

دیکەی ژیان بکەوێتە ژێر ئەم کاریگەرییەوە، گۆڕان لە ڕۆشنبیری نێو کتێبەوە بۆ ڕۆشنبیریی ئەلکترۆنی کۆتایی بە ئەدەبی کۆن هێنا، کێشەی نووسینو خوێندنەوە لەم گۆڕانە تەکنۆلۆجییەدا دروست بوو، بە بڕوای من کۆمپیوتەر وێنەیەکی پێگەیشتوو و پێشکەوتووی کتێبە، تەلەفیزیۆنیش یەکڕایی و یەکبینی فەراهەم دێنێ، کێشەی ئەدەبیش هەر لە تەماشاکردنی تەلەفیزیۆنو کۆمپیوتەرو بەکارهێنانی ئینتەرنێتدا نییە، بەڵکو ئەوڕۆکە کێشەی سەرەکی ئەدەب لەسەر ئاستی جیهانی جیهانیەتی شاشەو ناجیهانیەتی ئەدەبە.

سەرچاوە:

1. **موت الادب: ايفين كرنان، ترجمة بدرالدين حب الله الديب**،2000.

ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ/ ژمارە 540
2007/6/21

PDF4Kurd

مەرگی مەرگ

" دێمۆكراسیەتی ڕاستەقینە ناچەسپێ هەتاوەكونێ دەستەلاَتێكی دژ نەیەتە گۆڕێ ، هیچ كەسێ هێندەی ڕۆشنبیری ڕەخنەگر ناتوانێ گیان وەبەر ئەم دەستەلاَتەدا بكات"

بۆردیۆ (1930-2002)

(1)

هەڵبەتە ڕۆشنبیران وەك بژاردەیەكی دیارو چالاك ڕۆڵی بنیاتنەرانەیان هەیە لەگشت بوارەكانو ئاستەكانی كۆمەڵگەدا، هەمیشەو دایم كۆمەڵگەیان ئاگادار كردۆتەوە لە مەترسییەكانی دواكەوتوویی و تەكانیان داوە بە بیری دێمۆكراسی و پێشكەوتنخوازی، دایم گەرەكیان بووە ڕۆڵی ڕاستەقینەی خۆیان بگێڕنو وەك دەستەلاَتێكی كاریگەرو كارا خۆیان بنوێنن، تاقە خۆزیای فیكرییان هۆشیاركردنەوەو پێشكەوتنی تاكەكانی نێو كۆمەڵگەیە، بزوێنەرو داینەمۆی سەرەكین لە پرۆسەی بە مۆدێرنەكردنی كۆمەڵگاو لایەنە زیندووەكانی دیكەی پێوەست بە پێشكەوتنو پەرەپێدانی كۆمەڵگە، ڕۆشنبیری ڕاستەقینە لە وەدەسهێنانی هەلی بیركردنەوەی بەردەوامدایە تاوەكو بتوانێ مەهامە ڕاستەقینەكانی وەك خۆی و بێ نوقوستانی پێشكەش بكات، گەرەكە پێش هەر شتێكی دیكە بیر لە گەیاندنی ئاخو ئۆفەكانی كۆمەڵگا بكاتەوەو ڕاستەوخۆ بیگەیەنێتە دەستەلاَتی سیاسی تاوەكو بیر لە چارەسەر كردنی خێرای بكاتەوە، واتە ڕۆشنبیران پێوەندی ڕاستەوخۆیان هەیە بە ئێشو ئازارو دەردو مەینەتییەكانی تاكو دەبێ سەركەتنی بەسەركەوتنی خۆیو ژێركەوتنی بە ژێر كەوتنی خۆی بزانێ، ئیدی لێرەوە دەتوانێ بەبێ خۆدزینەوەو گزیكاری هەستێ بە ئەركی خۆیی و ئەو هەقەی لەسەر شانیەتی وەك خۆی بیگەیەنێ، ڕۆشنبیری ڕاستەقینە دەبێ بەدووی داواكارییەكانی كۆمەڵگەدا وەگەڕێو كاری لە سەر شەقامانە نەوەك خۆخزاندنو سەركزگرتنو دەست بەسنگەوە گرتن دەنێو

PDF4Kurd

ڕێکخراو و دام و دەزگا حیزبییەکان، یاخود دەست پان کردنەوەو کرووزانەوە بۆ ئەحمەدو مەحمودو ئاڕاستەکردنی لە لایەن ئەم حیزبو ئەو حیزبەوە، واتە ڕۆشنبیریی و مەعریفە بکاتە هۆکارێك بۆ پارە پەیداکردنو خۆ ژیاندنو ماڵو منالْ ژیاندن، گەر بەشێوەیە بوو ئەوکات دەبێتە کەسایەتییەکی خۆبەکەمزانو ڕووشکاوو دەستەمۆ، چەندە ڕاستگۆو نیەت پاكو هەقخواز بێ پتر وەدیار دەکەوێ و متمانەی تەواو وەدەست دێنێ، دەبێ پێش هەموو شتێ ئەوە بزانێ چەندە لە دەستەڵاتو حیزبەوە نێزیك بێتەوە سەد هێندە لە کۆمەڵگەو هاولاتییان دوور دەکەوێتەوەو بۆشایی و کەلێنێکی گەورە دروست دەکات، ئیدی لێرەکانەوە هیچ جۆرە متمانەیەکی نامێنێ و وەك کەسایەتییەکی خائینو بێ خێربێرو هیچ لەبارانەبو و مردوو دەستەپاچە حسێوی بۆ دەکرێ، مەرگو کۆتایی ڕۆشنبیر ئا لێرەدایە، ئافەرین بۆ ئەو ڕۆشنبیرانەی متمانەی خۆیان نەدۆڕاندووە دەنێو ئەم واقیعەدا زیندوویەتی و قورسایی و سەنگی خۆیان خۆشدەوێ.

خۆبەزلزانی و خۆپەرستی و پارەپەرستی و حیزب پەرستی سیفەتگەلێکی فرە ناشرین ناشرینو قێزەونو ئابڕووبەرنو سیمای ئەو ڕۆشنبیرە گێلو نەفامانەیە کە ڕۆلی تووتی دەبینن تەنها ئەوە دەزانن کە پێیان دەگوترێ، کاریان تەنها خۆژیاندنەو بەس، بەبێ گوێدان بە ڕۆلی ڕاستەقینەی خۆیان لە بەگژداچوونەوەی کێشە کۆمەلایەتی و سیاسی و ئابوورییەکان، بەداخەوە خۆبەڕۆشنبیرزانانی ئەم زەمانە ئەلف و لامی شەمسی و قەمەری لەیەك جیاناکەنەوەو جگە لە خۆیان لە هیچ شتێکی دیکەی تر ڕازی نین، هەندێ بەناو ڕۆشنبیر هێشتا قەڵەمەکانیان خوێنی شەڕی نێوخۆی پێوە وشك نەبۆتەوە یاخود وەك دەم ڕەشێك ئەو ئاگرەیان خۆش دەکرد ئێستا بەجۆرێکی دیو ڕیاکارانە خۆیان ناگۆڕنەوە بە ڕۆشنبیرانی ڕۆژهەلات و ڕۆژئاوای وەك هایدگەر، سارتەر، چۆمسکی، سەلامە موسا، جابری، ئەنساری و مەرزوقی ..، ئەم خۆبەگەورە زانینە پێش هەر شتێکی دیکە بێزێزییە بەرامبەر بەخودی خۆیانو لە ڕووی کۆمەلایەتیشەوە نەخۆشییەکی کوشندەیە تووشیان هاتووە، لەلایەکی دیکەوە ئینتیهازیەتو سەدڕوویی لەهەموو دەمارێکیاندایەو خاوەن فیکرو

PDF4Kurd

ئایدۆلۆژیای جێگیر نین، لەبەرئەوە پێویستیمان بە ڕۆشنبیری مەبدەئی و خوێندەوارو ئەکتیڤ و هەقبێژە، فیکرو دیدو بۆچوونەکانی نەکاتە قوربانی پارەو سامانو خۆ نێزیك کردنەوە لە دەستەلاتێك کە نرخی نازانیو وەك تەزبیح بەملاو لادا بایبدا، لەلایەکی دییەوە خۆبەڕۆشنبیرزانانی ئێرەکان بە هیچ جۆرێ خاوەن گووتاری ڕۆشنبیری سەربەخۆ نینو هەر یەکە بۆ خۆی لە ئاوازێ دەخوێنێ، هەروەها لەم قۆناغەدا پێویستیمان بە گووتارێکی دیارو شەفافو زمانێکی ڕۆشنبیری فراوانو گشتگیرە بۆ یەکخستنو پێکەوەبەستنی دەنگی جەماوەرو گەیاندنی داواکارییەکانی بە دەستەلاتی سیاسیو ملکەچکردنی بۆ وەلامدانەوەی خواستو خۆزیاکانی.

کەسانی ڕۆشنبیرو ئازادیخوازو پێشکەوتوخواز قسەو نووسینیان تەقلیدیانە نییەو بەبێ هیچ خۆفێك تەرحی فیکرەکانیان کردووەو گوێیان نەداوەتە هەڕەشەوگوڕەشەی ئەملاولا خەلکانێك کە قبولی حەقیقەتو ئازادی ڕادەربڕین ناکەن، ئازادی ڕادەربڕینو گوزارشتکردن لە بیروبۆچوونی تایبەت ئەو گۆمە مەنگە دەشلەقێنێ کە خەلکانی بەناو ڕۆشنبیرو نابەرپرسیار خولقاندوویانەو واقیعی بەپاشدا هێناوەتەوە، کۆمەلگای بەپاشدا کەوتوو و دەستەوسان پێویستییان بە سیمبولو پێشەنگە تالەو ڕێیەوە بتوانن بە وەلامو مەبەستو ئامانجەکانیان بگەن، ڕۆشنبیر بە ئەقل بیردەکاتەوەو چارەسەرەکانیشی تەنها لەم ڕێیەوە دەبێ ئەو وەختە دەتوانێ بگاتە ڕەهەندە دووروو قوولەکانی کێشەو داواکارییەکانی تاك و کۆمەلگا.

ڕۆشنبیرانو ڕووناکبیران بەبێ بوونی دەستەلاتێکی سیاسی دیمۆکراسی هەرگیز ناتوانن وەك پێویست ئەرکی سەرشانیان جێبەجێ بکەنو بگەنە خۆزیاکانیان، واتە نەبوونی فەزای دیمۆکراسیو ئازادی مەرگی ڕۆشنبیران ڕادەگەیەنێ، دەستەلاتێ بەهیچ شێوەیەك ڕەخنە قبولناکات چۆن خودی ڕۆشنبیران قبول دەکات، ڕەخنەو ڕەخنەکاری ئەرکی ڕۆشنبیرانە، بەتەنێ ڕۆشنبیران خاوەنی دەستەلاتی مەعریفین، لە بواری سیاسیشدا پێویستە گۆڕان بخولقێنن تاوەکو کۆمەلگە لەژێر سایەی ئەو گۆڕانەدا بحەوێتەوە و بتوانن بەبێ

PDF4Kurd

هیچ خۆفو ترسو دڕدۆنگییەك گوزارشت لە ڕاو بیرو بۆچوونی تایبەتی خۆیان بکەن.

ڕۆشنبیران وەك دەستەڵاتێکی مەعریفی دەنێو سیستەمی سیاسی دیمۆکراسیدا زێدەتر قودرەتی گۆڕانو چاکسازییان هەیەو دەتوانن وەك پێویست ئەرکی خۆیان وەجێ بگەیەنن، هەر لە ڕێی ئەم سیستەمەوە دەتوانن ڕاستەوخۆ کار لە مەژگی تاکەکانی نێو کۆمەڵگە بکەن بە شێوازی گونجاوو مەدەنیانە ئاڕاستەی بکەن، دیسانەوە زێدەتر دەتوانن هۆشیاری بدەنە کۆمەڵگەو لە مەسەلە چارەنووس سازو پرسە سیاسییە گرنگەکاندا وە ئاگای بهێننەوە، بیریاری مەزن بۆردیۆ (1930–2002) لەیەکێك لە وتەکانیدا دەڵێ " دیمۆکراسیەتی ڕاستەقینە ناچەسپێ هەتاوەکونێ دەستەڵاتێکی دژ نەیەتە گۆڕێ ، هیچ کەسێ هێندەی ڕۆشنبیری ڕەخنەگر ناتوانێ گیان وەبەر ئەم دەستەڵاتەدا بکات"، گۆڕانی سیاسیو کۆمەڵایەتی لە واقیعی ئێستای کوردستاندا خۆزیای هەموانەو چەندە پێویستی گۆڕان زێدەتر بێ ئەوەندەش ئەرکی ڕۆشنبیران قورستر دەبێ، لەهەمان کاتیشدا دەیان کێشەگەلی سیاسیو کۆمەڵایەتیو ڕۆشنبیری بوونەتە ئاستەنگی سەرڕێی ڕۆشنبیران و هەموو ئەم هۆکارانەش پێویستی بە خۆئامادەکردن و هۆشیاری زیاترو ڕەخنەی بەجێ هەیە، زەرورەتی گۆڕان لە ئێستادا خاڵێکە پێویستی بە بەشداری ڕاستەقینەی ڕۆشنبیرانو روناکبیرانو کەسانی زیندوو هەیە، دەستەڵاتی سیاسیش بێخەمانە مامەڵە لەتەك گۆڕانەکاندا دەکات، بێگومان گۆڕان پێویستی بە هاوکاری ئەم دەستەڵاتە هەیەو ناکرێ هەموو ئەم ئەرکانە بەتەنێ لەسەر ڕۆشنبیران کۆبکرێتەوە، گرنگە ڕۆشنبیران هەلی گۆڕان بقۆزنەوە لە گشت ئاستەکاندا ڕەخنە بکەنە میکانیزمێك بۆ بۆ ئاگادارکردنەوەی دەستەڵاتی سیاسیو پێشخستنی کۆمەڵگە، ڕۆشنبیر ئەو مرۆڤەیە بەهەموو قەوەتو ژیانو ویژدانو ئەقڵو فیکریەوە لەتەك کۆمەڵگەدا بێ و دەستی لێ بەرنەدا، بەدوور بێ لە ماستاوکردنو دووڕوویی و ڕازاندنەوەی دیمەنی ناشرینی دەستەلاَت، کەوابێ ڕۆشنبیری زیندوو هەمیشە هەست بە لێپرسراوێتی و ڕاستگۆیی دەکاو لە جووڵەی بەردەوامو خێرادایە بۆ گەیشتن بە مەبەستە سەرەکییەکان، دەنگیان

PDF4Kurd

بەرزو دلێرەو دەکۆشن تاكو كۆمەڵ لە داوو كۆتو بەندو سووكایەتییەكانی دەستەلأت بپارێزنو هەستی دیكتاتۆری لە بندا وشك بكەن.

(2)

هەموو ڕۆشنبیرێكی ڕاستەقینەو خاوەن قەڵەمو بەهەڵوێستو ڕاستڕەوو میللەت پەروەر تاقە خولیای مەژگی دەربڕینو گوزارشت كردنە لە دیدو تێڕوانینو ئایدۆلۆژیای تایبەتی خۆییو واقیعیانەو مەنتیقیانە گەرەكیەتی وەدییان بهێنێو لەخەون و خەیاڵەوە بیانكاتە واقیع، دایم بەدووی مرۆڤپەروەری و خێرو ئازادی و داهێناندا وێڵە، هەڵبەتە ڕۆشنبیران ڕۆشنگەرو ڕزگاركەرنو خاوەن جیهانبینی تایبەتن و بژاردەو نوێنەری كۆمەڵگان، ئیدی ڕۆڵی ئەوان دەنێو پرۆسەی مۆدێرنەو بە مۆدێرنەكردنی دەستەلأتی سیاسیدا بەرجەستە دەبێو متمانەی كۆمەڵ وەدەست دێنن، وەلێكان دەنێو دونیای ڕۆشنبیری كوردیدا ڕۆشنبیری قەڵەم شەریفو هەقبێژو ڕابردوو پاكمان كەمەو هەرگیزاو هەرگیز ڕۆڵی سروشتیو ڕاستەقینەی خۆیان نەدیوەو دایم پشتیان بە حیزبو ڕێكخراوە سیاسیو داموو دەزگا ڕۆشنبیرییەكانی حیزب بەستووەو بەبێ فەرمانی وان پەنجەیان بە ئاودا نەكردووە، بەچاوی قەدرو بەهاوە تەماشایان نەكردوونو حسێوی لۆتییان بۆكردوون بێ ئەوەی وە خۆیان بزانن بوونەتە بووكە شووشەی دەستی حیزبو لەباوەشیاندا هەڵیان دەپەڕێنن، ئیدی پێویستە ڕۆشنبیران سەربەخۆ بنو لەسەر پەتان یاری نەكەنو بە شوێن پێی ڕۆشنبیرانی شۆڕشگێڕی پێشیندا هەنگاو بنێنو كۆمەڵگا لەمەترسیەكانی قۆرخكردنی دەستەلأت وە ئاگا بێنن.

ڕۆشنبیران پێوەندی ڕاستەخۆیان بە كۆمەڵگەوە هەیەو ئەركی ڕۆشنبیركردنو هۆشیاركردنەوەی تاكەكانی نێو كۆمەڵیان لەسەرە، واتە ئەركی سەرشانیان وەئاگاهێنانو تێگەیاندی كۆمەڵە لە دەرەنجامە نێگەتیڤەكانی خراپ بەكارهێنانی دەستەلأتو پێگەی سیاسی، بەتایبەت لەم وەختەدا گەندەڵی بۆتە سیمای گشت ئاست و بوارە جیاجیاكانی كۆمەڵگا، خەڵكانێك لەسەر

PDF4Kurd

حسێوی خەڵکی داماوو قوربەسەر دەوڵەمەند بوونەو هیچ حساوێ بۆ میللەت ناکەن، لەکاتێکدا وا پێویست دەکات خۆشبەختیو خۆشگوزەرانی خەڵك بە کاری سەرەکی خۆیان بزانن، لەم قۆناغە کۆمەڵایەتیو سیاسییەدا ئەرکی رۆشنبیرانە کۆمەڵگە لەمەترسییەکانی گەندەڵی ئاگاداربکەنەوەو ببنە دەستەڵاتێکی رۆشنبیریو کۆمەڵایەتی بۆ بەگژداچوونەوەی ئەم دیاردە خراپە.

دەنێو سیستەمی دیمۆکراسیو کۆمەڵگای کراوەدا رۆشنبیران زێدەتر قودرەتی گەڕانو گۆڕانو چاکسازییان هەیەو هەر لەم رێییەوە دەتوانن پەیامی رۆشنبیری بلاوبکەنەوەو پەرەی پێبدەن، جەوهەری ئەو پەیامە گەیاندنو روونکردنەوەو رۆشنکردنەوەی ئێستاو ئایندەیە.

واقیعی ئێستای کوردستان پێویستی بە گۆڕانو چاکسازی سیاسی، کۆمەڵایەتی، ئابووریو رۆشنبیری هەیە، چەندە پێویستی گۆڕان لە گۆڕێدا بێ پتر ئەرکی رۆشنبیران قورستر دەکاو هەڵیان دەپێچێ بۆ خۆ ماندووکردنی زیاتر زۆرتر، ئیدی زیندوویەتیو دەستەڵاتی راستەقینەی رۆشنبیران لێرەکانەوە سەرچاوە دەگرێ، بەگژداچوونەوەو بەرەنگار بوونەوەی گشت دیاردە دزێوو ناشرینەکان هەوڵدان بۆ چارەسەرکردنیان بەتەنێ ئەرکی رۆشنبیران نییە، بەڵکو ئەرکی هاوڵاتیانو رێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنیو دەستەڵاتی سیاسییە تاوەکو چالاکانە بکەونەخۆ بۆ لە رەگ ریشە دەرهێنانو گۆڕینی سیستەمە کۆنو تەقلیدییەکانی ئاستەنگ لەسەر رێی پێشکەتنو پەرەدان بە سیستەمە نوێو مۆدێرنەکانی سەردەم، کەواتە واقیعی ئەورۆکەمان پێویستی بەکەشو هەوایەکی لەبارە بۆ هاتنە مەیدانی رۆشنبیرانی شۆرشگێرو سیمبول، بیریارو شۆرشگێری گەورەی فەرەنسا سارتەر (1905–1980) وەك فەیلەسوفو رۆشنبیرێکی بوێرو بەهەڵوێستو رەخنەگر لە خۆپیشاندانەکانی ساڵی (1970) دا لە ریزی پێشی پێشەوەی خوێندکاراندا هوتاف دەکێشاو بەردی دەگرتە پیاوانی پۆلیس، بەتەنێ رۆژنامەی (**قضية الشعب**) ی وەدەستی خۆی لە سەر جادان دابەش دەکرد، دوابەدوای ئەم کارەی بریاری زیندانی کردنی لەلایەن پۆلیسەوە دەرچوو، ئەم هەواڵە گەیشتەوە بە سەرۆکی ئەوکاتی فەرەنسا (جۆرج بۆپیدۆ) و گووتی دەتانهەوێ پێم بێژن ڤۆڵتێری زیندانی کردووە؟!، بێگومان

PDF4Kurd

مانای ئەوە دەگەیەنێ کە ڕۆشنبیرانی ڕاستەقینە لەلایەنی دەسەڵاتەوە ڕێزیان لێدەگیرێ گەر بێتو ڕێزی خۆیان بگرن و مەهامی ڕاستەقینە و پەیامی ڕۆشنبیری بە ڕاستگۆییەوە پێشکەش بکەن.

(3)

لە ئەوڕۆکەدا تەکنۆلۆجیا کاریگەری گەورەی ئەفراندووە لە گشت ڕووەکانەوەو ژیانو گوزەرانی مرۆڤەکانی فرە ئاڵۆز کردووە، ئیدی چەندە تەکنۆلۆجیا پێشکەوێ سەدە هێندە ژیان ئاڵۆز دەکاو مرۆڤ بە گشتی لە سیما مرۆڤانەکان دەخاو دەیکاتە زیندویەکی مردوو، دەقە وە دەقەو سەعات وە سەعات مۆدێلی تازە دێتە نێو بازاڕو لە میدیاکانەوە ڕێکلامی بۆ دەکرێ، ئەمەش کاریگەری ئابووری لەسەر گشت توێژەکانی کۆمەڵگا دروست کردووەو تەنگی پێ هەڵچنیون، ڕۆشنبیرانی کوردستانیش ئەم قەیرانە بەرۆکی گرتوونو لە زۆر ڕووەوە گرفتی بۆ دروست کردوون، بە تایبەت گرفتی ڕۆشنبیری، بۆیە ڕۆشنبیرانمان دایم دەست کورت بوونەو سەریان بە هەزار کوندا کردووە بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی بژێوییان، ناکرێ بەدەستێ بنووسیو بەدەستەکەی تریش کاربکەیت و مەژگیشت بەدووی داهێنانی گەورەدا بکەوێ، دەسەڵاتی سیاسیش لەم ڕووەوە تاوانباری یەکەمەو هیچ کارێکی وەهای نەکردووە بۆ سەربەخۆبوونیان، دایم لە ڕێگای دامودەزگا ڕۆشنبیرییەکانەوە سەرکز کراونو دەنگیان کپ کراوە، بە پاداشتێکی زۆر کەم قایلیان کردوونەو خەرەتی منەتیشیان بەسەردا کردوون، هەموو ئەمانەش گرفتگەلێکی زۆروزەوەندی بۆ دروست کردوونو لە مەهامی ڕۆشنبیری دووری خستوونەتەوە، لەتەك هەموو ئەمانەشدا دەبێ دان بەو ڕاستییەدا بنێین کە ڕۆشنبیرانی ئێمە مەحرومن تەنانەت لە کڕینی کتێبو پێویستییە ڕۆشنبیرییەکانی دیکەی ئەوڕۆ، دەبینین ساڵانە چەندین پێشانگای گەورەی کتێب دەکرێنەوە بەبێ ئەوەی ڕۆشنبیران بتوانن وەك پێویست کتێب بکڕن، لەکاتێکدا ئەرکی وەزارەتی ڕۆشنبیرییە کتێبخانە حکومییەکان لەو کتێبە بەقەدرو بەهایانە پڕبکا تا هیچ نەبێ لەوێکان بتوانن بیخوێننەوەو سوودی لێوەربگرن، سەرەنجام نەتوانراوە وەك پێویست

PDF4Kurd

سوود لە پێشکەوتنە تەکنۆلۆجی و زانستییەکان وەربگیریٚو شانبەشانی ڕۆشنبیرانی دیکەی دونیا هەنگاو بنێن.

سەرچاوە:

1. تساؤلات حول المثقف العربي والسلطة، في المثقف العربي: دوره وعلاقته بالسلطة والمجتمع، الطاهر لبيب، المجلس القومي للثقافة العربية، 1985.

2. المثقف السياسي بين تصفية السلطة وحاجة الواقع: عادل عبدالله، دار الفارابي، لبنان، 2008.

3. صور المثقف: إدوارد سعيد، ترجمة غسان غصن، بيروت، 1994.

4. السياسة و سلطة اللغة: د. عبدالسلام المسدي، الطبعة الاولى، الدار المصرية اللبنانية، القاهرة، 2007.

ڕۆژنامەی هاوڵاتی/435

2208/6/29

PDF4Kurd

تەکفیر کردنی ڕۆشنبیران یان کوشتنی هزر

"ئەگەر وتەیەك لە سەد لاوە ئیحتومالی کوفری لێبکرێ، بەتەنێ لەیەك لاوە ئیحتومالی ئیمانی لێبکرێ، دەبێ حساوی ئیمانی بۆ بکرێ نەوەك کوفر".

موحەممەد عەبدو

-1-

مەسەلەی تەکفیرو بەکافر تەماشاکردنی زانایان، ڕۆشنبیران، نووسەرانو ئەدیبان مێژوویەکی دوورو درێژی هەیەو هەر لەکۆنەوە تانهۆ جێی سەرنجو مشتومڕو بێنەوبەرەیەکی یەجگار زۆربووە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ سروشتی مرۆڤ و جیاوازبوونی تێڕوانینی مرۆڤەکان یان تێگەیشتنیان لە دەقێك لەدەقەکان، دەق فرە ماناو فرە ڕەهەندە، قوولە، خوێنەریش بەپێی ئاستی ڕۆشنبیریو هۆشیاری خۆی مانا لە دەق هەڵدەهێنجێنێ، ئیدی لێرەوە زۆربەی هەرە زۆری ئەوانەی تەکفیرکراونو بەکافر نێوبراونو دەبرێن تێگەیشتن لە دەقەکەنیان وەك ڕووە ڕاستەقینەکەی خۆی نەکراوەو ناکرێ، بەواتایەکی دیکە تێگەیشتنی هەڵە بیرکردنەوەی لەم جۆرە دەخوڵقێنێ، نەسر حامید ئەبو زەید لە کتێبەکەیدا بە نێوی (**التفكير في زمن التكفير**) دەڵێ تەکفیر کوژەری ئەقڵە، کوژەری بیرکردنەوەو تێڕامانی ڕاستەقینەیە، کوژەری داهێنانو پێشکەوتنو شارشتانیەتە، هەرکاتێ ئالییەتی بیرکردنەوە (التفكير) بۆگەن (فاسد) بوو ئەم چەمکە هەڵدەگەڕێتەوەو ئینقیلاب بەسەر خۆیدا دێنێو پێچەوانە دەبێتەوە، واتە (التفكير) دەبێتە (التكفير)، عەباس ئەلعەقاد ڕایوایە گەورەترین تاوان ئەوەیە مرۆڤ مەحروم بکرێ لەبیرکردنەوە، موتەنەبی شاعیری مەزنو گەورەی عەرەب هۆشیارانە باس لە ڕۆڵو پێگەی خوێنەر دەکاو سەرچاوەی ڕاستەقینەی تەکفیر دەگەڕێنێتەوە بۆ تێگەیشتنی هەڵە:

PDF4Kurd

وكم من عائب قولا صحيحا
وأفته من الفهم السقيم
ولكن تأخذ الاذان منه
على قدر القرائح والعلوم

کوفر (**کفر**) لەزمانی عەرەبیدا واتە شاردنەوەی حەقیقەت (**ستر الحقيقة**)، تەنانەت بەشەو دەگوترێ (کافر) چونکە ڕووی ڕاستەقینەی مرۆڤ دەشارێتەوە، لە قورئانی پیرۆزدا لەچەندین ئایەتدا وشەی (کفر-کافر) هاتووەو دووبارە بۆتەوە هەر جارەی بەمانایەك، مامۆستا هەژاری ڕەحمەتیش بەرامبەر بە وشەی (کافر)ی عەرەبی (خوانەناس، سپڵە، دین دوژمن، خۆبەزلزان، لەدین لادەر، ناشکوریکەر، ئیرەییبەر، لەڕێ خوالادەر، بێباوەڕ، لەدین پەژیوان، حاشاکەر)ی بەکارهێناوە، لەقورئانی پیرۆزدا هاتووە (**من كفر فعليه كفره**) ڕۆم /44، (**ولا تكونوا أول كافر به**) بەقەرە/41، (**نكفر عنك سيئاتكم**) نیساء/31، بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە (**مفردات ألفاظ القران**) ی ڕاغیبی ئەسفەهانی لاپەڕە 714.
لە نێو شیعری کوردیشدا زۆر بەکەمی ناوی تەکفیر هاتووە، دێڕە شیعرێکی شێخ بابا ڕەسوڵی بێدەنی بەنموونە دەردەگرین دەڵێ:

کەعبە کەچ نابێ بە کوردی ناوی کوردستان ئەبەم
پێی بڵێن واعیز بە تورکی بۆچی من تەکفیر ئەکا

(2)

کەسانی ئازادیخوازو ڕۆشنبیرو نووسەرانی ڕاستەقینە قسەو نووسینیان تەقلیدیانە نییەو بەبێ هیچ خۆفێك تەرحی فیکرەکانیان کردووەو گوێیان نەداوەتە هەڕەشەوگوڕەشەی ئەملاولاو خەڵکانێك کە قبوڵی حەقیقەتو ئازادی ڕادەربڕین ناکەن، ئازادی ڕادەربڕینو گوزارشتکردن لە بیروبۆچوونی تایبەت ئەو گۆمە مەنگە دەشڵەقێنێ کە تەقلیدو تەقلیدچییان خوڵقاندوویانەو واقیعی

PDF4Kurd

بەپاشدا هێناوەتەوە، کۆمەڵی بەپاشدا کەوتوو و موقەلید هەمیشە لە قسەو نووسینی تازە دەترسنو لەو پێناوەشدا بوختان بۆ خاوەنەکانیان دەکەنو بەلەدین دەرچوو وەسفداریان دەکەن، بەتایبەت لە کۆمەڵگای ڕۆژهەڵاتیدا تەکفیرو بەکافر نێوزەند کردنی ڕۆشنبیران مێژوویەکی دووروو درێژی هەیەو قوربانی زۆر لەم پێناوەدا دراوە، لەتەك هەموو ئەمانەشدا گشت ئاینەکان بە تایبەت ئاینی ئیسلام پیرۆزی خۆی هەیەو هەندێك لەدەقەکانی قورئانی پیرۆز لەچەندین تەفسیر زیاتر هەڵدەگرنو دەتوانریٚ ڕاوبۆچوونی جیاوازی لەبارەوە بدریٚ نەوەك لەکەدارکردنی بە تەفسیری غەڵەتو پەڵەتو سەقەت، وەك ئەوەی کۆمەڵێك بەناو خوێندەوار لێرەو لەویٚ لە دەقە پیرۆزەکانی قورئان دەدەنو بە تێڕوانینی هەڵەو هەولّی ناشرین ناشرینەوە دێنە مەیدان، بەڕاستی ئەوە مومارەسەی ئازادی و ئازادی ڕادەربڕین نییە، ئەوە جنێوو ناوو ناتۆرە خستنە پاڵە، چونکە ئەوەی زەڕڕەیەك بڕوای بە ئازادی هەبیٚ لەتەك ئەو جۆرە نووسینانەدا نییەو بە کارێکی ئاقلانە وەسفداری ناکەن، تەرحکردنی بیروبۆچوونی تایبەت تایبەت لەبارەی دینەوەو ڕەخنەگرتن لە گوتاری ئاینی لە کۆنو ئێستادا پێویستی بە خوێندنەوەی دووروو قووڵو شارەزایی زۆر هەیە، ڕۆشنبیری ڕاستەقینە لەهەر قۆناغێکی مێژوویدا قورسایی و سەنگی تایبەت بە خۆی هەیەو بە ڕیتمو شێوازێکی مۆدێرنانەوە تەرحی خۆی پێشکەشکردووەو هەڵویستی ڕەخنەگرانیشی بەقورس داناوەو کاری لەسەر کردووە، بەهەرحاڵ مەترسی تەکفیر تەنهاوتەنها لە تێگەیشتنی هەڵەو مەرامی سیاسیانەی جیاواز جیاوازدایە، چونکە خوێندنەوەی ڕاستو دروست پێش هەر شتێکی دیکە زەرورەتێکی مرۆڤانەیە، ئالێرەوە بەرەو خزمەتکردنی مرۆڤ هەنگاودەنیٚ، گەر بەوردی تەماشا بکەین لە سەدەی بیستەمدا بەتایبەت لەجیهانی عەرەبیدا چەندین ڕۆشنبیر کافرکران، کتێبەکانیان خرانە ژێر پیٚ و سووتێنران، نووسەرەکانیان زیندانی و غەرامەکران، لەدەرەنجامی خوێندنەوەو تێگەیشتنی سەرپێیی و سەقەت، لەوانە (**في الشعر الجاهلي**) تەها حوسێن، (**أولاد حارتنا**)ی نەجیب مەحفوز، (**نقد الفكر الديني**) سادق جەلال ئەلعەزم، کۆمەڵە چیرۆکی (**سفينة حنان الة القمر**)ی لەیلا بەعلەبەککی، (**من هنا نبدأ**)ی خالید موحەممەد

PDF4Kurd

خالید، (**هوامش على دفتر النكسة**)ی نزار قەببانی، (**اللغة والجماعة**)ی موحەممەد سەلمان غانم، (**وليمة لاعشاب البحر**)ی حەیدەر حەیدەر، (**انت الوشم الباقي**)ی عەبدول مونعیم ڕەمەزان، (**ابناء الخطا الرومانسي**)ی یاسر شەعبان، (**أحلام محرمة**)ی مەحمود حامید، (**الرحيل – في الليل تأتي العيون**)ی لەیلا عوسمان، (**موسم الهجرة إلى الشمال**)ی تەیب سالح، دیوانە شیعری (**باسم الام والابن**)ی ئیبراهیم نەسروڵا، هەر یەکێ لەم کتێبانە بگری لەرزێنەری واقیع بوونەو لە قۆناغی مێژوویی خۆیاندا تووشی پەتپەتییەکی زۆر هاتوونەو نووسەرەکانیان تووشی چەندین هەڵوێستی نامرۆڤانە بوونەتەوە، حوکمدانی پێشوەخت دەبێتە ناهەقیو کوفر بەرامبەر بە قەسدو مەنزوری نووسەر، سا دەقێك دەقە واقیع بشڵەقێنێو چاوەکان بەخۆی ئاشنا بکاو قەڵەمەکان لە دەوری خۆی کۆبکاتەوە، ئیدی ئەو کاتە دەتوانین بە نووسینێکی ڕەسەنو جددیو زیندوو نێوزەدی بکەین.

-3-

خوێندنەوە جیهانێکی فراوانو سەیروسەمەرەیەو ئاڵۆزە، فراوانی ئەو جیهانە وایکردووە خوێنەر هەرگیز دەرەقەتی نەیەتو توانای بەسەریدا نەشکێ، هەر ئەمەش وایکردووە خوێنەران لە ئاستی جیاواوز جیاوازدا بن، ئیدی لێرەکانەوە نابێت خوێنەر زیندوویەتی دەقێك بە تێنەگەیشتنی ڕەتبکاتەوەو بێتە کوژەری ئەو دەقە، جا ئەو دەقە هەر دەقێك بێت، کوشتنی دەق تاوانێکی گەورەیە کە دەرهەق بە نووسەر ئەنجام دەدرێ، نووسین بەو پێیەی بەشێکە لە مەعریفە هەوڵی نووسەرە لە پێناو گەیشتن بە حەقیقەت، خوێنەریش بەو پێیەی ڕەگەزی سەرەکی بواری خوێندنەوەیە پێویستە لەسەری بەدایم هەوڵی جددی بدات بۆ نێزیکبوونەوە لەو حەقیقەتە، ئەویش لە ڕێگای تێڕامانی لەدەقەکان، نووسینی ڕاستەقینە سەعادەتی ڕۆحی خوێنەرەو سوکنایی پێدەبەخشیو دڵی ئاودەدات، هەر دەقێك بگری ئایینی، مێژوویی، فەلسەفیو سیاسی تایبەتمەندیو سیفەتگەلێکی تایبەت بە خۆی هەیە، دەقی ڕاستەقینەش خوێنەر دەهەژێنێو

PDF4Kurd

کاریگەری لە سەداسەدی تێدا بەرجەستە دەکات، لەلایەکی دیکەوە سیفەتی سەرەکی نووسین ئەوەیە هەستی مرۆڤانە بەتەواوەتی ڕەنگبداتەوە ئەگەر نا نووسین پەلکێش دەکات بۆ نێو تابوتو نووسەرانیش دەبنە بزماری ئەو تابوتە، ئالێرەدا دەق بەشێوەیەکی گشتی مەرگ یەخەی پێدەگرێ. نووسینی ڕاستەقینە خوێنەر دێنێتە بوون، سارتەر واتەنی (**الكتابة موجه إلي القارئ كي يخرج إلي الوجود**)، بەڵێ هەر کاتێك نووسین زیندوویەتیو گۆڕانی تێدا بەرجەستەکراو زەروورەتی واقیع بوو بێگومان خوێنەری ڕاستەقینە دێنێتە بوون، سەرەنجام نووسین پێوەستە بە ئایندەی مرۆڤ لە ئازادی و ئایندەی ئازادی لە مرۆڤدا.
نامەوێت زیاتر لەسەر ئەم باسە بڕۆم لەم بابەتە کورتەدا سەرجەمی ئەو حاڵەتانە باسبکەم کە تەکفیکردنی ڕۆشنبیرانو نووسەرانو شاعیرانو چیرۆکنووسان لێکەوتۆتەوە، بە پێویستی دەزانم زۆر بە کورتی ئاماژە بدەمە چەند نووسەرێکی دیار کە پەتیپەتیو بێنەوبەرەی زۆریان پێکراوە تا هیچ نەبێت بەرچاو ڕوونی بێت بۆ خوێنەرانی ئەزیز:

PDF4Kurd

تەها حوسێن (1973-1889)

تەها حوسێن ئەدیبو رەخنەگری گەورەی میسری مێژووی تەكفیركردنی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوكاتەی كتێبی (**في الشعر الجاهلي**) بلاْوكردەوە، زۆر بە زوویی و یەكسەری تووشی نارەزاییەكی زۆر هات، شكاتی لێكراو داوای یاسایی لەسەر تۆماركرا، دواتر بەكێشەی كۆمەلاْیەتییەوە نەوەستاو بووە كێشەكی سیاسی، تەنانەت داوای رەجمكردنیشی كرا، كتێبەكەی لە بواری مێژووی ئەدەبدا كتێبێكی ناوازەو بەنرخە، لەكتێبەكەیدا باسو خواسی ئیبراهیمو ئیسماعیل لە رووی حەقیقەتی مێژووییەوە رەتدەكاتەوەو بە ئەفسانەی دەزانێت، لە كاتێكدا چەندین ئایەتی قورئان گەواهی ئەو راستییە دەدەن، رەنگە راكەشی زۆر دوور نەبێت لە راوبۆچوونەكانی موحەممەد عەبدو دەربارەی مەفهومی چیرۆك لە قورئاندا.

PDF4Kurd

نەسر حامید ئەبو زەید

نەسر حامید بە یەکێك لە بیریارە دیارو ناسراوەکانی میسرو جیهانی عەرەبی دادەنرێو لە بواری فیکری ئیسلامیو رەخنەگرتن لە گوتاری ئیسلامیو ئیسلامی سیاسیدا چەندین کتێبی بەقەدرو بەهای نووسیوە، سالی 1992 لەکاتێکدا دوو لێکۆڵینەوەی پێشکەش بە لیژنەی زانستی کرد بە نێونیشانی (الامام الشافعي وتأسيس الايدولوجية الوسطية- نقد الخطاب الديني) بۆ پێداچوونەوە هەراوهوریایەکی زۆری لێکەوتەوەو لیژنەی زانستی بە توندی وەلامیاندایەو رەتیان کردەوە، دواتر کێشەکە لەنێو زانکۆوە گوازرایەوەو مشتومڕێکی یەجگار زۆری لەنێو ئیسلامیو عەلمانییەکاندا دروست کرد، زۆر بە زوویی لە لایەن ئیسلامییەکانی میسرو ولاتانی عەرەبییەوە بە کافر ناوی زڕاو سەرباری هەموو ئەمانەش داوای یاسایی لەسەر تۆمارکرا، سالی 1995 فەتوا درا بە بە کوشتنیو بەوەی کەفری بەدینەوە نەماوە، دواتر لە بڕیاری یاساییدا نەسر حامید تۆمەتبارکرا بەوەی لەدین دەرچووەو فری بەسەر تەلاقەوە نەماوە، دواتر بە پەلە پرۆزکێ بەرەو ئەوروپا ملی ناو لە هۆڵەندە گیرسایەوە، لەو کاتەوە تائێستا مامۆستای بەشی زمانی عەرەبییە لە زانکۆی لایدن، لە سالی 1996 دادگا لە بڕیاری کۆتاییدا بڕیاریدا کە نەسر حامید مسوڵمانی کوڕی مسوڵمانەو لە کتێبەکانیدا قەسدی لێدانی دەقە تەوقیفییەکانی نەبووە.

PDF4Kurd

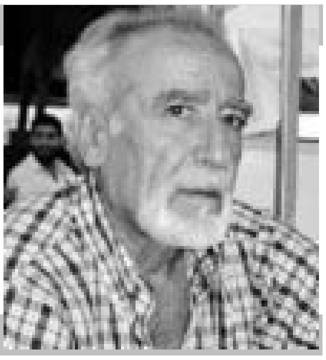

حەیدەر حەیدەر

حەیدەر حەیدەر خاوەنی چەندین چیرۆكو ڕۆمانی بەبایەخە لەوانە (**الـومظ، الزمن الموحش، الفيضان، الوعول، التموجات، وليمة لاعشاب البحر، مرايا النار، غسق الالهة، شموس الفجر**)، دوابەدوای بلاو بوونەوەی ڕۆمانی (وليمة لاعشاب البحر) ناڕەزاییەكی ۆری لێكەوتەوە، ئەزهەرییەكان خۆپێشاندانی توندیان سازداو زۆری نەبرد ولاتانی عەرەبیشی گرتەوە، لە ڕۆمانەكەدا گفتوگۆی نێوان دوو كەسی تێدایە كە بۆنی بێباوەڕییان لێدێ، یەكێكیان مەهدی ناوەو خەڵكی ئێراقە دەڵێ ئەم زەوییەی ئێمەی لەسەر دەژین لە زاكیرەی خوادا نەماوەو لە بیرچۆتەوە، پاڵەوانی ئەم ڕۆمانە كەسێكە بەنێوی (مهيار الباهلي) ماركسو لینین بە پێغەمبەری ئیسلام (د.خ) نێودەبات، لەتەك چەندین بیروڕای دیكە كەبۆنی ئیلحادی لێدێ.

سەرچاوە:
1. **حصاد القرن العشرين: فؤاد شاكر، الطبعة الاولى**،2005.
2. **من تأريخ تكفير التفكير في الاسلام: يوسف الجهمانى، الطبعة الثانية**،2003.
3. **مفردات ألفاظ القران: الراغب الاصفهاني، الطبعة الرابعة**، 2004.

ڕۆژنامەی بارزان ژمارە 52
2008/1/27

PDF4Kurd

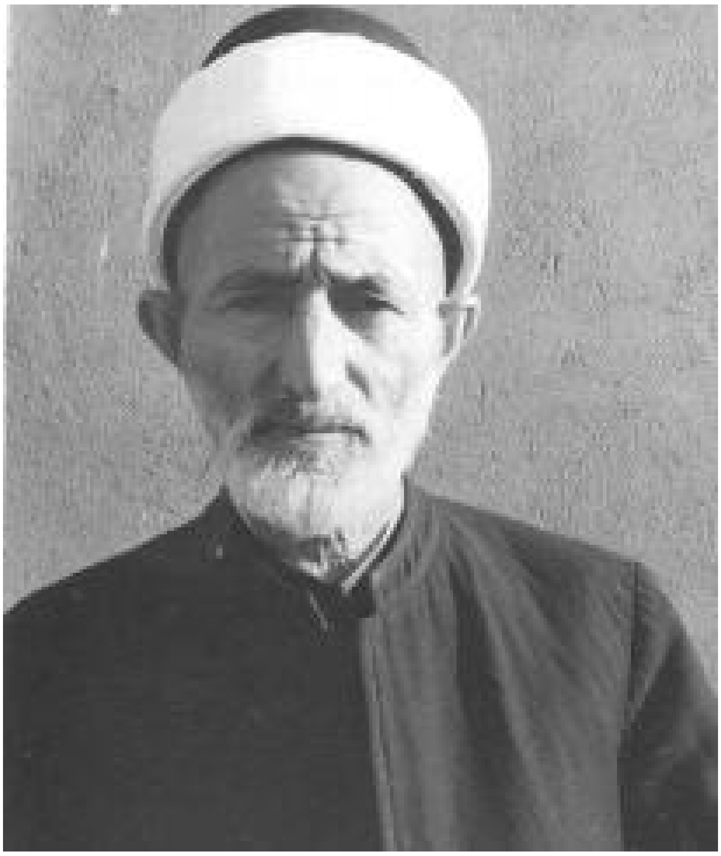

تایبەتمەندییەکانی بەرهەمی (یادی مەردان)ی مەلاعەبدولکەریمی مودەڕیس

-لێکۆڵینەوەیەکی کورتو پوختە دەربارەی کتێبی (یادی مەردان)-

PDF4Kurd

پێشدەست

بێگومان یادكردنەوەی ئەو كەڵە زاناو نووسەرو شاعیرە كوردانەی كە خزمەتیان بە ئایین ، نیشتمان، رۆشنگەریو داهێنان كردووە ئەركێكی فرە بەرزو پیرۆزە ، هەستان بە زیندوكردنەوەو خستنە رووی لایەنی نەبینراوو نەبیستراوی ئەم زاتانە زەرورەتێكی ئەم قۆناغەی رۆشنبیرانە، چونكە هەر ئەوان بوونە پێشەنگی كاروانی بانگخوازانو رێگاكانی گومانیان بە بیرو ئەقڵیان رۆشن كردوەوە، بوونە كانیاوی سازگاری عیشقو مەحەببەت، بوونە بارانی رەحمەتو دڵە وشك بووەكانی ئێمەیان تێراو كرد .

لە كاتێكدا هەڵدەستین بە هەڵهێنجانی تایبەتمەندییەكانی بەرهەمی (یادی مەردان) دەبێت شانازی بكرێت بە رۆڵی ئەومەردانەی هەر لە سەرەتاوە قۆناغ وە قۆناغ، چین وە چین، دەس وە دەس، زانیارییەكانیان گەیاندۆتە دەستی ئێمە، چونكە شارەزایی مرۆڤ لە سەر هەڵدانی ژیانەوە دەست پێ دەكات، وە بە نەمانی ئەو مەردومانەش كۆتایی نایەت، بەڵكو لە ئەڵقەیەكی زنجیرەییدا پابەندن، كەواتە دەبێت ئەو شارەزاییو زانینە بە ئەمەكو وەفاوە پێشكەش بە نەوەی نوێ بكرێت، (بەرهەمی (یادی مەردان) تایبەتمەندیو رەهەندی دوورو قووڵی هەیە، ئەتوانین بڵێین با لا نییەو لە لوتكەدا نییە، بەڵكو هەریەكە بەپێی تواناو شارەزایی خشتێك لە سەر ئەو بینایە دادەنێت كە بە دوای یەكدا هەر لە چەرخی گلگامێشەوە بە قۆناغەكانی مێژوودا بە سەر پردی قایمی زەمەندا قۆناغەكان ئەبڕێ هەتا سنوورەكانی سەردەم، هەریەكە لە بوارێكەوە بە پێی توانا، بەپێی كاریگەری ئەو چەرخو زەمەنەی تێیدا ژیاوە بەرهەمەكەی ئەخاتە روو، (یادی مەردان) دەچێتە خانەی داهێنراوانەوەو دانەری ئەم بەرهەمە بە هەست و سۆزی پیرۆزی نەتەوایەتییەوە هەستاوە بە كۆكردنەوەی ئەو زانیارییانەی كەڵە پیاوانی گەلەكەمان ، مامۆستا مەلا عەبدولكەریمی مودەڕیس لە سەرەتای بەرگی یەكەمی كتێبەكەیدا دەڵێ ((عەرزی خوێندەوارانی ئازیز ئەكەم كەوا گەلێ جار بیرم لە رۆژانی رابردووی ژیانم ئەكردەوەو ئەو باسە جوانانەم ئەهاتەوە یاد كە لە دۆستانی زانای خۆمم بیستبوون دەربارەی پیاوە ناودارەكانی وڵاتەكەم،

PDF4Kurd

تەماشام ئەكرد ها وەختە ئەوباس شیرینانە لە یادم دەرچن، چ جای ئەوە كە كەسی تریشم نەدەبینی لێیان ئاگادار بێ، بەم ئەندێشانە دڵم زۆر پەرێشان ئەبوو، لە بەر ئەوە لەم دوا ڕۆژانەی ژیانمدا كەوتمە پەلە بۆ نووسینەوەی ئەوەی لە یادم ماوەتەوە ، لەگەڵ ئەوانەی تریش كە لە هەندێ بەڵگەو كتێبدا بەر چاوم كەوتوون، ئەمانەم كرد بە كتێبێكی بە قەدرو نیشانو ناوم نا (یادی مەردان).(1).

ئەم بەرهەمە لە دو بەرگ پێك هاتووە، بەرگی یەكەمی تەرخان كراوە بۆ ژیانو ڕۆڵو پێگەی مەولانا خالیدی نەقشبەندیو ئەو بارودۆخە سیاسیو ئابوورییەی تێیدا ژیاوە، هێنانی سەرجەم ئەو زانیارییانەی بەم بۆنەیەوە وتراوە، بەرگی دووەمیش تەرخان كراوە بۆ شێخە نەقشبەندییە دیارەكانی هەورامان و هەندێ لە موریدو مەنسوبەكانی ئەم ڕێبازە سۆفیگەریە، لە سەرجەمیاندا ئاماژەی داوە بە (44) كەسایەتی دیار، مەلا عەبدولكەریمی مودەڕیس بەو پێیەی لە ڕووی بیرو هزرو ئایدۆلۆژیاوە پابەند بووە بە ڕێبازی نەقشبەندی هەر ئەم هۆكاریشە پاڵی پێوە ناوە بۆ نوسینی ئەم بەرهەمە پیرۆزە، ڕێبازی نەقشبەندیشی بە ڕێبازێكی نوێگەر تەماشا كردووە دەڵێ ((من وەكو كەسێك كە حەزی لە دەرخستنی ناوی پیاوانی گەورەی ئایینو ئەدەبو زانستی میللەتەكەی بێ وەك مەلایەكو یەكێك لە مەنسوبەكانی تەریقەتی (مجددیه) كە لە ناو كۆڕی مەلایانو مەنسووبانی ئەم تەریقەدا ژیاوم، لەم ڕووەوە هەوڵمداوە هەندێ پاشماوەی مەولانا خالیدو خەلیفەكانی كۆبكەمەوە، بە پێی وڵاتو كات هەوڵمداوەو گەلێ بەڵكەی تاكە تاكەو بە كۆمەڵم دەست كەوتووەو گەلێ سەر گوزەشتەی گێڕاوەشم لە كەسانی باوەڕ پێكراو بیستووە)) (2)، لەم وتانەوە ئەوەمان بۆ دەردەكەوێت كە مەلا عەبدولكەریمی مودەڕیس خۆی بە باوەڕیاری تەریقەی نەقشبەندی زانیوەو شانازیشی پێوە كردووەو بە ڕێبازێكی نوێگەری ناوزەد كردووە ، ئەمەش خۆی لە خۆیدا هۆكارێكی كارایە لە نووسینی ئەم بەرهەمە بە پێزەدا .

دەكرێت لێرەدا ئاماژە بەو سەرچاوانە بدەین كە مامۆستای خوا لێخۆشبوو پەنجەی بۆ لایان ڕاكێشاوە :

1. (**الفیوضات الخالدیة**) دانراوی شێخ موحەممەد ئەسعەد ساحێب.

PDF4Kurd

2. (**المجد التالد فی مناقب الشیخ خالد**) دانراوی ئیبراهیم فەسیح حەیدەری.
3. (**التعریف بمساجد السلیمانیةومدارسها**) دانراوی شێخ موحەممەدی قزڵجی.
4. (**ریاض المشتاقین**) دانراوی مەلا حامیدی کاتبی شێخ عوسمانی سیراجوددین.
5. (**الفیض الوارد علی روضة مرثیة مولانا خالد**) دانراوی ئەبو سەنای ئالوسی.
6. (**بغیة الواجد فی مکتوبات حضرة مولانا خالد**)دانراوی شێخ موحەممەد ئەسعەد ساحێب

. بەڵگە نامەو نوسراوەی تاکە تاکە لە نامەخانەی خانەقای مەولانا.

ـ مەکتوباتی مەولاناخالیدی نەقشبەندی لای مەلا زاهیدی پاوەییو شێخ مەعسومی کوڕی شێخ عارف .

کۆکردنەوەی ئەو زانیاریانەی لەم بەرهەمەدا هاتووە کارێکی ئەوەندە هاسان نەبووە، بەڵکو پێویستییەکی زۆری بە لێ وردبوونەوەو شارەزایی هەبووە، دەکرێت ئاماژە بە لایەنێکی نوسینی ئەم بەرهەمە بدرێت ئەویش دانپیانانی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیسە سەبارەت بە کۆکردنەوەی زانیاریەکانو رێکخستنیان بە شێوازێکی رێکوپێک ((وەختی خۆی کەمن ئەم مەعلووماتەم کۆکردووەتەوە شارەزایی ئەو ڕێو شوێنە تازەیە نەبووم کە ئەبێ ناوی کتێب و لاپەڕەو ساڵ وشوێنی لە چاپدانی بنووسرێ، بۆیە لەم ڕووەوە داوای لێبووردن ئەکەم)).(3)

بەڵێ ئاماژەدان بەم جۆرە نووسینە گلەیی ڕەخنەگران لە خۆی دوور دەخاتەوە، بەوەی بۆچی لەم بەرهەمەدا پەنجە بۆ ئەو لایەنە درێژ نەکراوە کەسەرچاوەکەی لێ وەرگیراوە، مامۆستای خوا لێخۆشبو خوێنەوارانی ئاگادار دەکاتەوەو دەڵێ ((ئەبێ خوێندەواران دڵنیا بن کەوا هەرچیم لە کتێبێ وەرگرتبێ بە ئەمانەتەوە وەرم گرتووەو هەرچیشم بە بیستن بیستبێ لە کەسانی وام بیستووە کە جێکای متمانەو باوەڕبن)). (4)

تایبەتمەندییەکانی بەرهەمی (یادی مەردان):

بێگومان بەرهەمێکی گەورەو مەزنی لەم شێوەیە کۆمەڵێك تایبەتمەندییو خەسڵەتی بەرزی تێدایەو بەو تایبەتمەندیانە لە بەرهەمەکانی تری لەو شێوەیە

PDF4Kurd

جیا دەکرێتەوە، بۆیە وا پێویست دەکات بچینە ناو باسەکەوەو لەسەر ئەو تایبەتمەندییانە بدوێین کە شایانی باسکردنن لەوانە :

1. تایبەتمەندی (یادی مەردان) لەڕووی مێژووییەوە .
2. تایبەتمەندی (یادی مەردان)لە ڕووی فیکرییەوە .
- لە ڕووی زانستی کەلامەوە .
- لە ڕووی سۆفیگەرییەوە .
3. تایبەتمەندی (یادی مەردان)لە ڕووی ئەدەبییەوە .

یەکەم: تایبەتمەندی بەرهەمی (یادی مەردان) لەڕووی مێژوییەوە

بەرهەمی (یادی مەردان) لە ڕووی مێژوییەوە بە وەرچەرخانێکی نوێ دادەنرێ، ئەتوانین بڵێین بە یەکەم بەرهەمی لەو شێوەیە ناوزەد دەکرێت لە ئەدەبی کوردیدا، نوسینی هەر بەرهەمێك پێویستی ئەو ڕۆژگارە دیاریی دەکات ، گرنگیشی هەر لەم خاڵەوەیە، دەست خستنە سەر ئەو مەردانەی کە لە قۆناغەکانی مێژوودا ڕۆڵی بەرچاوو دیاریان هەبووەو دواتر ئاشناکردنی خوێندەوارانی نەوەی نوێ بەو ڕۆژگارەی ئەو مەردانەی تێدا ژیاون ئەرکێکی فرە بەرزو پیرۆزە، مایەی دەست گوشینو دەست خۆشی لێ کردنە، گەورەییو مەزنی هەر میللەتێکیش بە ڕابردووی دیاریدەکرێت، بۆیە کاتێك لە بەرهەمەکانی مەلا عەبولکەریمی مودەڕیس دەڕوانین دەبینین هەستکردن بە گرنگی نوسین لە کارەکانیدا ڕەنگی داوەتەوە، بە تایبەت لەو ڕۆژگارەی ئەم بەرهەمەی تێدا لە دایك بووە .

ناونانی هەر ڕێبازێکی ئایینی (بە هەمو بەشەکانیەوە)، ئەدەبی ، سیاسی ......هتد، بە ناوی کەڵە مەردانی داهێنەری ئەو ڕێبازەوەیە ، دەرکەوتنی مەولانا خالیدی نەقشبەندی بە ڕێبازێکی نوێ لە کوردستاندا بووە جێگای سەرنج لەو ڕۆژگارەدا، هەر لە کوردستانیشەوە بە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا بڵاو بوویەوە، بە ڕێبازێکی سۆفیگەری نوێ لە قەڵەم دراو لە ماوەیەکی کاتی کورتدا پەخش بویەوە ، لە سەرەتادا بە ڕێبازی (**خالیدیە**) ناوبرا، دواتر بە هۆی ئەو نوێکارییو تازەگەرییەی مەولانا ئەنجامی دا لە ڕووی سۆفیگەرییەوە بە ڕێبازی (**مجددیە**) ناسرا لەو سەردەمەوە تا وەکو ئەوڕۆکە ، بووە هۆکارێکی

PDF4Kurd

کارا بۆ نوسینی ئەم بەرهەمە لە کاتێکدا دانەری ئەم بەرهەمە خۆی بە یەکێک لە باوەڕیارانی ئەم ڕێبازە دادەنێت، بۆیە بە تەریقەتی نەقشبەندی ئەوتریٚ (**مجددیه**) چونکە شێخ موحەممەد بەهائوددینی نەقشبەندی کە یەکێکە لە پیرانی ئەم تەریقەتە بە تازەکەرەوەو (مجدد) ی ئەم تەریقەتە دائەنریٚ لە سەرەتای هەزارەی دووهەمی کۆچیدا.

گەر تەماشای هەر بەرهەمێکی مێژوویی لەم شێوەیە بکەین بیٚ گومان کۆمەڵیٚ تایبەتمەندی تێدا بەدی ئەکرێت ، لەو تایبەتمەندیانە :

1. هەموو ئەو کەسایەتیە مەردانەی لە بەرهەمەدا دەستیان بۆ درێژ کراوە باوەڕیاری ڕێبازی نە قشبەندین، تەنها لەم بەشەی کوردستاندا واتە کوردستانی باشور ،بە پێچەوانەی بەرهەمە مێژووییەکانی دی، واتە تایبەتە بە باوەڕیارانی ڕێبازی نەقشبەندی ، بەلاٚم جیاوازییان هەیە لەڕووی گەیشتنیانەوە بە پلەی ئیرشادی موتلەق، بۆیە ئەو کەسایەتییانەی گەیشتوونەتە پلەی ئیرشادی موتلەق لە سەرەتاوە ئاماژەیان پێدراوە ، بە نمونە (مەولانا خالیدی نەقشبەندی ، شێخ عوسمانی سیراجوددین، شێخ موحەممەد بەهائوددینی کوڕی شێخ عوسمانی سیراجوددیین ، شێخ عومەری زیائوددین)، بەلاٚم یەکێک لە خەلیفەکانی مەولانا بەناوی (شێخ موحەممەد حافزی ئۆرفەلی) مەولانا ئیجازەی ئیرشادی موتلەقی پیٚ بەخشیوە، تەنانەت لەتەك مەولانادا سەفەری هیندستانی کردوەو لەگەڵیدا ماوەتەوە ، تا سەفەری مەولانا بۆ شام ئیتر نەگەڕاوەتەوەو لەویٚ کۆچی دوایی کردوە ، بەلاٚم بە شێوازێکی سەربەخۆ باس نەکراوە ، لەنگی نییە بۆ کەسایەتییەکی وەك مەولەوی کە نەگەیشتبێتە ئەو پلەیە بە بەڵگەی ئەم چەند دێڕە شیعرە کەلە (عەقیدەی **مرضیه**) دا ئاماژەی پێئەدات :

عیلمی ئەفـــواهی و قـالی و ئیستیدلال
عیلمی ئیلاهی و کەشفی و زەوقی و حال
عەمەلی خودسەر دەگەڵی ئوستـــــــاد
(کیف استویا یا اهل الرشـــــــاد)
بۆ جۆگەی عیلم و بۆ نەقدی عەمـــەل
مەنبـــەع و کانن ئەولیای کومـــەل
لەوێوە نەویٚ جـــۆگە هەر لێـــــڵە

PDF4Kurd

نەقــدی کان نەویٚ لە ڕەواج وێـــــــڵە
ئیسباتی مەتڵەب ، صەد لێت زەحمەتە ،
ئاخـر هەر موحتاج وە کەرامەتـــــــــە (5)

بەڵێ مەولەوی ئەیەوێت ئەوە بڵێت بە بێ دەستگرتنو ئیرشادی ماموٚستای ڕوٚحی هەرگیز دڵو دەروون پاك نابێتەوەو مورید ناگاتە پلەی (یقین)، پرسیار دەکاو خوٚشی وەڵام ئەداتەوە، بەوەی ئایا کاری ئێمەی مورید دەگاتە ئاستی ماموٚستای ڕوٚحی، بێگومان نەخێر لــــە ڕوانگەی سوٚفیگەرییەوە، چونکە ڕوونی ئاوی جوٚگە لە سەرچاوەکەیەتی، ئەگەر جوٚگەش لێڵ بوو بێگومان هی سەرچاوەکەیەتی، ئەمەش بەڵگەیەکی حاشا هەڵنەگرە کە مەولەوی نەگەیشتوٚتە پلەی ئیرشادی موتڵەق، مەبەست لە هێنانی ئەم بەڵگەیە ڕەچاو کردنو پشتڕاستکردنەوەی ئەو پێشو دوا خستنەی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیسە کە لە بەرهەمەکەدا پەیڕەوی کردووە، ئەم شێوە نوسینەش گرنگیو تایبەتمەندییەکەی لێرەکاندا دەرئەکەوێت، گەر بەراوردێك بکەین لە نێوان ئەم بەرهەمەو بەرهەمە مێژوویییەکانی وەك (**وفيات الاعيان**)ی ئیبن خەلەکان ،(**البداية والنهاية**)ی ئیبن کەسیر ،(**سير اعلام النبلاء**)ی زەرکەلی، (**الكامل فى التاريخ**)ی ئیبن ئەسیر، (**شذارات الذهب**)ی ئیبن و عیمادی حەنبەلی ، دەبینین بەرهەمی (یادی مەردان) جیاوازییەکەی لەوەدایە تەرخانکراوە بوٚ یادی ئەو مەردانەی سەر بە ڕێبازی نەقشبەندی بوون، لێرەدا بە پێویستی ئەزانم ئاماژە بدەمە شێوازی نوسینی هەر یەکێك لەم بەرهەمە مێژووییانە:

ا . بەرهەمی (**وفيات الاعيان**)ی ئیبن خەلەکان بە پێی پیتە ئەبجەدیەکان ڕیزبەند کراوە، نێر بێت یاخود مێ، باسی لایەنی سیاسیو ئابووریو کوٚمەڵایەتیو ئەدەبی ئەو سەردەمەی کردووە ، بە تایبەتی لایەنی ئەدەبی گرنگی پێدراوە .

ب . بەرهەمی (**البداية والنهاية**)ی ئیبن کەسیر بە شێوازی ساڵ بوٚ ساڵ ئامادە کراوەو نوسراوە، بوٚ نمونە ساڵی (450، 500) کوٚچی هەر ڕووداوو گوٚڕانو وەرچەرخانێك ڕوویدا بێت تایبەت بووە بە ماوە زەمەنییە، گرنگی دراوە بە زوٚربەی بوارەکانی ژیان .

PDF4Kurd

ج . بەرهەمی (**سیر اعلام النبلاء**) ی زەركەلی بە پێی پیتە ئەبجەدییەكان ڕیزبەند كراوە،

و. بەرهەمی (**الكامل فی التاریخ**)ی ئیبن ئەسیر بە شێوازی ساڵ بۆ ساڵ ئامادەكراوە ، پەنجە ئەخاتە سەر زۆربەی بوارەكانی ژیان لەو سەردەمەدا ، بەلاّم لایەنی ئەدەبی گرنگی ئەوتۆی پێنەدراوە.

ە . بەرهەمی (**شذرات الذهب**)ی ئیبنو عیمادی حەنبەلی بە پێی پیتە ئەبجەدییەكان ڕیز بەند كراوە ، تێید ئاماژە دراوە بەو كەسایەتیانەی زانا بون لە (نحو ، صرف ، بلاغە ، مەنتیق ، فەلسەفە ، هتد) .

بەرهەمی (یادی مەردان) ڕیتمێكی تایبەتو شێوازێكی سەربەخۆی تێدا پەیڕەو كراوە، هەر وەك لە سەرەتاوە باسمان كرد كەسایەتیە ناوبراوەكانی ئەم بەرهەمە سەر بە ڕێبازی نەقشبەندین، لایەنی ئەدەبی زیاتر ئاوڕی لێ دراوەتەوە ، پێشو دواخستنی كەسایەتیەكانیش بە پێی گەیشتنیان بووە بە پلەی ئیرشادی موتلەق ، ئیدی ئەم جۆرە نوسینە دەچێتە خانەی پەیڕەویی كردنی شێوازێكی نوێی نوسین لە ئەدەبی كوردیدا، چونكە پێوەستە بە ناوهێنانی ئەو كەسایەتیانەی سەر بە ڕێبازی نەقشبەندین ، لەگەڵ ئەوەی لە بەرگی یەكەمی بەرهەمەكەدا ئەو چوار چێوەیە بەزێنراوە ، مامۆستا مەلا عەبدولكەریمی مودەڕیس لە لاپەڕە (85)ی بەرگی یەكەمدا باس لەو خەلیفانەی مەولانا ئەكات كە كورد نین، بە شێوەكی كورت لە ژیانو هەڵسو كەوتیان ئەدوێت ، خۆزگایە بە شێوەكی سەربەخۆ باس بكرانایە، لە بەرهەمەكەشدا تەنها باس لەو كەسایەتیە دیارانە كراوە كە ڕۆڵیان هەبووە لە ئیرشادكردنی خەڵكیدا ،هەروەها گرنگی دراوە بە گشت لایەنەكانی ئەو كەسایەتیانە .

هۆكاری ڕیز بەندكردنی بەم جۆرە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی مامۆستای خوالێخۆشبو پەیوەندییەكی ڕۆحی پتەوی هەبووە بە ڕێبازی نەقشبەندییەوە، هەروەها ویستویەتی بە نوسینی ئەم بەرهەمە پاداشتی هەموو ئەو چاكانە بداتەوە كە شێخەكانی بیارە پێشكەشیان كردووە بە تایبەت شێخ عەلائوددینو شێخ عوسمان سیڕاجوددین، یەكێكی تر لە هۆكارەكان زۆربەی ئەو زانیاریانەی لەم بەرهەمەدا ئاماژەیان بۆ كراوە پارێزراو بوون لە گەورەترین شوێنگەی زانستو زانیاری لە كوردستاندا ئەویش كتێبخانەی بیارەی ئەوكات بووە.

PDF4Kurd

تەسەوف یەکێکە لە هۆکارە بەرزەکانی دەوڵەمەند بوونی ئەدەبی کوردی، ڕێبازێکی گەورەی وەك ڕێبازی نەقشبەندی هەر لە سەرەتای دەرکەوتنیەوە لە سەر دەستی مەولانا خالیدی نەقشبەندی کۆمەڵێکی زۆر لە نێوداران لە گشت بوارەکاندا ئاشتایەتییان دەگەڵ ئەم ڕێبازەدا پەیدا کردووەو شانازییان پێوە کردووە، بۆتە هۆیەکی کاریگەری دەوڵەمەندکردنی ئەدەبی سۆفیگەری بە خوێنەرانی کورد، هەروەك دەبینین سۆفیگەری یان سۆفیزم کاریگەری گەورەی لەسەر ئەدەبیاتی فارسو عەرەب کردووە، لەم ڕوانگەیەوە تەسەوف هۆیەك بووە بۆ شیعر گووتن بە زمانی کوردی وەك لە شیعرەکانی مەولەویو مەحویدا ڕەنگی داوەتەوە، گەر موریدانی ئەم ڕێبازە چاویان لە جەلالوددینی ڕۆمیو حافزی شیرازی بکردایە ئەبوونە خێرو بەرەکەت بۆ ئەدەبی کوردیو وەرچەرخانێکی گرنگیان لەم ڕووەوە ئەنجام دەدا، گەورە موریدانی ئەم ڕێبازە بە زمانەکانی عەرەبیو فارسی شیعریان چنیوە، مەولەوی (1221 ، 1300) وەك یەکێ لە زانا پایەبەرزەکانی کورد کە بە شیعر توانیویەتی گوزارشت لە زانستە ئیسلامییەکانی وەك کەلامو عەقیدەو فەلسەفە بکات، شیعرەکانی چەندین ڕەهەندی دوورو قوڵیان هەیە ،ئەگەر مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس هەڵنەستایە بە شرۆڤەکردنی ئەو بەرهەمە شیعریانە ئەوا لە لێواری فەوتانو لە ناوچون نزیك دەبونەوە، نوسینی ئەم بەرهەمە بەم شێوەیە زانیاری دەداتە خوێنەری کوردو ئاگاداریان دەکاتەوە کە ئەم کەڵە پیاوانە لە مەیدانی خزمەتکردندا بونو ئێمەش بە ئەمەكو وەفاوە ژیانو هەوڵ وتێکۆشانیان دەکەینە سەر کاغەزو لە فەوتان ڕزگاریان دەکەین ، ئەگەر پشتاو پشت زانایان سەردەمو بارو گوزەرانی خۆیان بکردایەتە سەر کاغەز ئەوا وەك ئاوێنەی باڵا نما هەموو شتەکان وەك خۆیان تۆمار دەکرانو وەچە بە وەچە مێژوی ڕاستەقینەیان بەرەو هەورازتر دەبرد، یەکێك لەو زاتە مەزنانەی ڕەچاوی ئەم خاڵەیان کردوە زانای پایە بەرز مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیسە ، بەڵێ ئەتوانین بڵێین باسکردنی ئەو کەسایەتیانەی لەم بەرهەمەدا ناویان هاتووە تەنها مەبەست لێیان نرخ و بەها دان بووە بە ڕێبازی نەقشبەندی .

مەولانا خالیدی نەقشبەندی لە بەرهەمی(یادی مەردان) دا پانتاییەکی بەرفراوانی داگیر کردووە، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆڵ و گەورەیی ئەم زاتە

PDF4Kurd

،گەڕانەوەی مەولانا لە هیندستانەوە بەرەو زێدی خۆی نیشانەی سەرهەڵدانی شۆڕشێکی ئایینی مەزن بوو، گەلێك لە زانایانی ئەو سەردەمە بوونە موریدی ئەم ڕێبازە نوێیەو بووە هۆی وەرچەرخانێکی گەورە لە کوردستانو ناوچەکەدا، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ پێگەی دیاری مەولانا خالیدی نەقشبەندی، بەڵێ گەورەیی ئەم زاتە پاڵی بە مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریسەوە ناوە بۆ تەرخانکردنی یەك لە دوو بەرگی بەرهەمەکەی، مەولاناشی بە مامۆستای ڕۆحی خۆی لە قەڵەم داوەو لە بەرهەمەکەشیدا پەنجەی خستۆتە سەر سەرجەم ژیانی مەولانا هەر لە بنو بنەچەی مەولاناوە بۆ پێگەیشتنیو دواتر گەڕانە زانستییەکانی، تا دەگاتە وەفاتیو جێ نشینەکانی، بەرهەمو نامەکانی، وەك چۆن ئیبن کەسیر لە بەرگی (14) ی (**البداية والنهاية**)دا گرنگی داوەتە مامۆستاکەی کە (ئیبن تیمیە)یە(6) ، بەرگری لە هەڵسوکەوتو کارو گوفتارەکانی دەکات، پەنجە دەخاتە سەر ڕۆڵەکانی لە بواری ئایینیو سیاسییدا .

تایبەتمەندی بەرهەمی (یادی مەردان) ی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریس لەوەدایە تەنها باسی لەو کەسایەتیانە کردووە کە ئاگری ڕێبازی نەقشبەندییان خۆش کردووەو بوونەتە پێشەنگی ئەو کاروانە، بەشێوەی یەك لە دوای یەك باسی لە ژیانو ڕۆڵی ئەو زاتە مەزنانەی کردووە، بەڵێ بە گرنگ زانینی ڕۆڵی مەولانا خالیدی نەقشبەندیو تەرخان کردنی یەك لە دوو بەرگی بەرهەمەکە ئەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی مامۆستای خوا لێخۆشبوو هەوڵو ماندووبونێکی زۆری ئەنجام داوەو زانیاری زۆری لەم ڕووەوە دەست کەوتووە، بەرهەمەکانی مەولاناو ئەو بەرهەمانەی لە ستایشی پێگەو ڕۆڵی ئەودا نوسراون هۆکارێکی سەرەکی بوون لە تەرخانکردنی ئەو پانتاییە بەرفراوانە وەك لە بەرهەمەکەدا ئەیبینین، لەو بەرهەمانەی مەولانا نوسیونی(شەرحی مەولانا لە سەر (**إطباق الذهب**)ی زومەخشەری، **جالية الاكدار فى تقلبات الامصار، جلاء الاكدار و السيف البتار بالصلوة على النبى المختار**، نامە کوردیو عەرەبیو فارسییەکانی، دیوانی شیعری مەولانا لە ساڵی (1844) لە ئەستەمبوڵ چاپکراوە...) ، لەو بەرهەمانەی لە وەسفیدا نوسراون، لە بەر زۆرییان چەند دانەیەکیان دەنوسین (**المجد التالد على روضة مرثية مولانا خالد، سل الحسام الهندى لنصرة مولانا خالد**

PDF4Kurd

النقشبندی، النشر الوردی باخبار مولانا خالد النقشبندی الکردی، ریاض المشتاقین، الفیوضات الخالدیة)(7) ، جگە لەو بەرهەمە مێژووییانەی ئاماژەیان داوە بە پێگەو ڕۆڵی مەولانا (**الاعلام ، قاموس الاعلام، منتخبات التواریخ، معجم المولفین ، مشاهیر الشرق ، مشاهیر اکرد وکردستان**)، هەموو ئەمانە هۆکاربوون بۆ نوسینەوەو دارِشتنی ژیانو خورِەوشتی، چۆنێتی وانە وتنەوەی بە فەقێیان، ئیرشادکردنی بۆ موریدو مەنسوبەکانی .

لە ئەنجامی تەماشا کردنی بەرهەمی (یادی مەردان) ئەوەمان لـــــێ وەدیار ئەکەوێ ، سەرجەمی ئەو سالأنەی تۆمارکراون لەم بەرهەمەدا سالَی عەرەبین واتە کۆچین ، ئەمەش دەگەرِێتەوە بۆ ئەو رۆژگارەی ئەم بەرهەمەی تێدا لە دایك بووە، ناوهێنانی سالَەکانیش بە عەرەبی تەنها بۆ بە پیرۆز راگرتنی ئاینی ئیسلام بووەو بەس، ئەکرا بە شێوازێك لە شێوازەکان سالَە عەرەبیەکان لەتەك سالَە میلادیەکان بەراورد بکرانایە، دەگەلَ ئەوەی لە چەند شوێنێکدا سالَەکان کراونەتە سالَی زاینی (عیسایی) واتە (المیلادی).

3- یەکێکی دی لە تایبەتمەندیەکان لە دوای تەماشا کردنو تێرِامان لە بەرهەمەکە ئەبینین باس لە لایەنی سیاسیو ئابوریو کۆمەلأیەتی تێدا نەکراوە، بە تایبەت لایەنی سیاسی، چونکە رۆژگاری لەدایك بوونی ئەم بەرهەمە لە سەردەمی رژێمی فاشیزمی بەعسدا بووە، باسکردنی لایەنی سیاسی لە بەرهەمێکی ئاوادا ئەستەم بووە، دەگەلَ ئەوەی مامۆستای خوالێخۆشبوو ئاگاداری هەموو ئەو وەرچەرخانە سیاسیانە بووە کە لە بزوتنەوەی رزگاری خوازی گەلی کورددا رِوویانداوە ، هەر لە سەردەمی شێخ مەحمودی نەمرەوە تا دروست بوونی جمهوریەتی کوردستان لە سەر دەستی قازی موحەممەد، دواتر شۆرِشی ئەیلول لە سەر دەستی مەلا موستەفای بەرزانی، خۆی بە هەموو شێوەیەك لەم باسانە بە دوور گرتووە، بەلأم لە بەرگی دووەمی بەرهەمەکەدا لە باسی شێخ بابە رەسولَی بێدەنیدا کۆمەلَە شیعرێکی هێناوە باس لە لایەنی سیاسی ئەکات لەو سەردەمەدا، زۆر حەکیمانە ئەو شیعرانەی ئامادە کردووە، بە پێویستی ئەزانم هەندێك لەو دێرە شیعرانە بە نمونە بهێنمەوە کە شێخ بابە رەسولَ نوسیونیو مامۆستاش لە کتێبەکەیدا تۆماری کردووە :

PDF4Kurd

ناتیقەی حاڵی وەتەن دەرسی وەتەن تەقریر ئەكـــا
كاتبی دڵ حەرفەكانی یەك بە یەك تەحریر ئەكـــا
گفتو گۆیەكی خۆش و پڕ مــــەغزە دایم دێتە گوێم
وا ئـــەزانم هاتیفێكی غەیبیــە تــەفسیر ئەكـــا
پێم ئەڵێ بۆ غەم ئەخۆی سوڵتـانی سەییاسی وەتەن
هەر بە قانوونی مەحەببەت دوژمنی تەسخیر ئەكـــا
عاقیبەت میعمــاری فیكری ئیتتیفاقی قەومی كـــورد
دارولئیحسانی بیلادی كــوردەكان تەعمیر ئەكـــا
سیلسیلەی كــاكۆڵی ئاڵۆزاوی مەحبووبەی وەتـەن
وابزانە زوو بە زوو وا عاشقی خۆی زنجیر ئەكـــا
خزمەتی خاكی وەتەن فـەرزێكی عەینە بۆ هــــەموو
داخڵی ئەم حوكمەیە كێ فەرقی جوان و پیر ئەكـــا

دواتر دەڵێ:

بۆ دیفاعی زەهری ماری دوژمنی خــاكی وەتــــەن
سەر تەبیبی مەعریفەت تەرتیبی شـــەكرو شیر ئەكـــا
ڕۆژو شەو بۆ پاسی نـــامووسی وەتەن ئینسانی كورد
سنگ بە قەڵغان و سوپەر بۆ نـــووكی شیرو تیر ئەكـــا
هەر كەسێ فكـــری مەزاری بـــاوك و باپیری هەبێ
بۆ بەقای ئیعزازی خـــاكی خۆی چلۆن تەقسیر ئەكا
بۆ نیشــــــاندانی میســالی پاڵەوانی قەومـی كورد
ئاوی كــوردستانە عەكسی شێری نەڕ تەسویر ئەكا

بەم دێڕە شیعرە كۆتایی بە قەسیدەكەی هێناوە:

كەعبە كەچ نابێ بە كوردی ناوی كوردستان ئەبەم
پێی بڵێن واعیز بە توركی بۆچی من تەكفیر ئەكا

نووسینی ئەم چەند دێڕە شیعرە ئەگەڕێتەوە بۆ نزیكەی سەد ساڵ لە مەوبەر، شێخ بابە ڕەسوڵ بۆ مەلا موحەممەدی وانی نوسیوە كە لەو سەردەمەدا نەفی

PDF4Kurd

كراوە بۆ شاری وان، ویستویەتی بە نوسینی ئەم چەند دێڕە شیعرە دڵنەوایی بداتەوە، هەروەها باسی لایەنی سیاسی ئەكات لەو سەردەمەدا كە خەلیفەكانی عوسمانی تەنانەت ناو هێنانی كوردستانیان بە كوفرو لە دین دەچوون زانیوە .

لە جێیەكی دیكەدا هاتووە:

هەر كوردە عوشرەتی نەمـــا بیٚ
هەر كوردە بەزمی بیٚ ســـەدا بیٚ
پیاوێ بە ڕەواندزی ئەفـــەرموو:
(ئەم مەسەلە كو دەبیٚ وەها بیٚ)
عالـــەم لە سەعادەتا دەژی گشت
هەر كوردە حەیـــاتی لیٚ برا بیٚ
دنیا هەموو عەیش و نۆشە تەنها
هەر مەحفەڵی كوردە بیٚ سەفا بیٚ
قاننونی تەزەللومە ئەفـــــەرمویٚ:
ئەم كوردە لە ژێر ئەسارەتـا بیٚ

لە كۆتاییدا بە ئومێدەوە دەڵیٚ:

ئیمانی هەیە ئەگەر بە ئایـــەت
ئەم كوردە هەموو ئەبیٚ برا بیٚ
بورهـانی موفەككیراتی كوردی
بیٚ شوبهەیە بیٚ نەتیجە نـــابیٚ

كەسایەتیە ناوبراوەكانی بەرهەمەكە هەر یەك بە پێی تواناو بەهرەی خۆیان قســەیان لــە ســەر كــراوە، هەموشــیان پایــەی بــەرزیان هــەبوە لــە ڕووی سۆفیگەرییەوە، پێم باشە پەنجە بخەمە سەر لایەنە دیارەكانی هەندێك لەو كەسایەتیانە:

1 . مەولەوی دەگەڵ ئەوەی پایەیەكی گەورەی هەبووە لە تەسەوفدا، وەك شاعیرو كەلامی نیشان دراوە .

2 . كەسایەتی نەخوێندەواریشی تیدایە وەك (سەید شاكەرەمی تاوەگۆزی) بەلاٚم وەك موریدو مەنسوبێكی ڕێبازی نەقشبەندی ناوبراوە,

3 . (شێخ نەبیی ماویلیی ڕەواندوزی) وەك خۆشنوسێكی بە ناوبانگ ناوبراوە .

PDF4Kurd

4. (مەلا ئیبراهیمی بیارە) وەك سوارچاكێكی زانستی بەلاغە ناوبراوە.
5. (سەید حەسەنی چۆڕی) وەك مامۆستایەكی خزمەت گوزار ناو براوە .
6. (مەلا عەبدوڵڵای پەسوێ) وەك زانا بە زانستەكانی (ڕیزیات، مەنتیق، كەلام، حیكمەت..) باسكراوە.
7. (شێخ سەلیمی تەختەیی) وەك زانا بە زانستی عەروز ناوبراوە.
8. (شێخ بابە ڕەسوڵی بێدەنی) وەك شاعیرێكی بیرو هەست ناسكو كوردپەروەر ناوبراوە .
9. هەندێكیشیان وەك مەلاو كەسایەتی كۆمەڵایەتی ناوبراون .

دووەم: تایبەتمەندی بەرهەمی (یادی مەردان) لە ڕوی فیكرییەوە

ا. لە ڕوی زانستی كەلامەوە :

گەر بەراوردێك لە نێوان بەرهەمی (یادی مەردان)و بەرهەمە مێژووییەكانی دیكە بكەین، ئەبینین بەشێكی زۆری بەرهەمە مێژووییەكان گرنگییان داوەتە هەموو ئەو كەسایەتیە جۆر بە جۆرانەی لە مەیدانی زانستە ئیسلامیەكاندا ڕۆڵیان هەبووە، بە تایبەتی لە زانستی كەلامی ئیسلامیدا (8)، زانستی كەلامی ئیسلامی باس لە چەسپاندنی بیرو باوەڕی ئایینی ئەكاو بەرپەرچی گومانەكان ئەداتەوە بە بەڵگەی ئەقڵی، هەروەها باسیان لە هەموو ئەو ڕێبازانە كردووە كە كەسایەتیەكان شانازییان پێوە كردوە و هەوڵی سەرخستنیان داوە، بەڵام لە بەرهەمی (یادی مەردان)دا تەنها پەنجە بۆ لای ئەو كەسایەتیانە درێژ كراوە كە سەر بە گرووپی ئیسلامی ئەشعەرین، ئەشعەرییەكان شوێنكەوتووانی ئەبولحەسەنی ئەشعەریین (9)، واتە ئەو (33) زاتەی لە بەرهەمەكەدا ناویان براوە سەرجەمیان لەم گرووپە كەلامییەن، هیچ یەكێك لەو كەسایەتیە ناوبراوانە شوێنكەوتەی گرووپێكی ئیسلامی تر نەبوون، لەو گرووپە ئیسلامیانە (موعتەزیلە*،مورجیئە* ، جەبرییە* ماتریدییە*) . كورد لە كۆنەوە تا ئێستا خۆیان بە شافیعی مەزەب زانیوە، واتە شوێنكەوتەی ئیمامی شافیعین، زانایانی كوردیش هەمیشە پێ داگرییان لە سەر چەمكی تەقلید كردوە خۆیان لە تەلفیق و بێ مەزەبیەت پاراستووە، بەڵام لە بەر كارئاسانی جار جارە پەنایان بۆ

PDF4Kurd

مەزەبەکانی تر بردووە، گەر مەلایانە قسە بکەین هەموویان ئەشعەری بوون بە عەقیدەو شافیعی بوون بە مەزەب، بە پێچەوانەوە بەرهەمە مێژووییەکانی دی ئەم ڕیتمەیان ڕەچاو نەکردوە، وەلێکان ئاماژەیان داوەتە کەسایەتیە دیارەکانی سەرجەم گرووپە ئیسلامیەکان، بەڵام ڕەچاو نەکردنی لەم بەرهەمەدا خۆی لە خۆیدا تایبەتمەندییەکی گەورەیە، مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس بەم شێوازە نوسینە خەسلەتێکی بەرزی نوسینی نیشانی خوێندەوارانی کورد داوە.

ب. لە ڕوی سۆفیگەرییەوە:

سۆفیزم کاریگەری گەورەی هەبووە لە سەر ئەدەب و کلتورو فەرهەنگی کوردی، چونکە هەر لە ڕێگەی سۆفیزمەوە چەندین زاراوە خۆیان ئاخنیە ناو فەرهەنگی کوردییەوە، بونە هۆی دەوڵەمەند بوونی ئەدەبی کوردی، سۆفیزم بەو پێیەی ئەچێتە خانەی فەلسەفەی کرداری (الفلسفە العملیە)، هەروەها فەلسەفەیەکی ئەخلاقیشە، پێوەستە بە ناخ و کرداری شوێنکەوتوانییەوە، تەسەوف مانای گرتنەبەری ڕێگای ڕاست و دروستە، مانای خاوێن بوونەوەی دڵ و دەروونەکانە لە پێناو ڕەزامەندی خوادا، مانای گەڕان بە دوای خودو کردنەوەی گرێ کوێرەکانی بەردەم گەیشتنە بە خودا.

خوێنەر لە کاتی تەماشاکردنی بەرهەمی (یادی مەردان)دا وا هەست ئەکات لە ناو ڕێبازی نەقشبەندیدا دەژی، ئەمەش خۆی لەخۆیدا تایبەتمەندییەکی ناوازەیە، وەك سەرچاوەیەکی ڕوون ئەتوانی زانیاری لێ وەدەست بخەی، گەورەییشی لەوەدایە لە بەرگی یەکەمی بەرهەمەکەدا باسێك بە ناوی (تەریقەتی نەقشبەندی) (11) تۆمار کراوە ، کۆمەڵێك زانیاری زۆر بە نرخی تێدا باس کراوە، گرنگی دراوەتە ئادابی مورید، هەروەها پێوەندی مورید بە مورشیدەکەی، بەم بۆنەیەوە باسێکی تایبەتی بۆ تەرخان کراوە، دواتر پەنجە بۆ لای سرووتە ئایینیەکانی ڕێبازی نەقشبەندی درێژ کراوە، پڕاو پڕە لە زانیاری دەربارەی شێوەو شێوازی خەتم لای باوەڕیارانی ئەم ڕێبازە، مەبەست لەو زانیاریانەی باسمان کرد ئەوەیە ئەم بەرهەمە نوسراوەیەکی تایبەتە بە ڕێبازی نەقشبەندی، مەبەستیش لە نوسینی نرخ و بەها دان بووە بەم ڕێبازە، بەم شێوەیەش ئەچێتە خانەی داهێنانەوە، ئەوەی جێی سەرنجە پێش مەولانا

PDF4Kurd

خالیدی نەقشبەندی کەسایەتی وەك(بابە تاهیری هەمەدانی، جەزیری ، ئەحمەدی خانی ، فەقێ تەیران) سۆفی بوون ، بە بەڵگەی شیعرەکانیان ،بەلاّم لە چوارچێوەی ڕێبازێکی سۆفیزمی دیاری کراودا نەبوون، بەڵکو تەنها کاریگەری تەسەوفیان بە سەرەوە هەبووە، توانیویانە زۆر لە چەمکە سۆفیگەریەکان بهێننە ناو شیعری کوردییەوە، بەڵێ ناوبراوانی بەرهەمی (یادی مەردان) سۆفی مەشرەب بوون، لەلایەنی شیعریشەوە زۆربەی شیعرەکانیان باس لە بنەماکانی تەسەوف و پێوەندی نێوان موریدو مورشید کراوە، تایبەتمەندیشی لێرەکانەوە دەرئەکەوێت .

گەر کاریگەری تەسەوف نەبوایە ئەدەبی سۆفیگەری کوردی زۆر لە ئێستا دەست کورتترو داماوتر ئەبوو، یەکەم پەخشانی کوردی بە دەستی مەولانا نوسراوە، ئەوەتا مەولەوی لە پێشەکی (عەقیدەی مرچیە) دا دەڵێ بە پێی فەرمانی شێخ عەبدورڕەحمان کوڕی شێخ عوسمانی سیڕاجوددین ئەم بەرهەمە شیعرییەم هۆنیوەتەوە، ئەمەش دەقی وەرگێردراوی ئەو نوسراوەیە کە مەولەوی نوسیویەتیەوە بە زمانی فارسی (عەقیدەی مەولەوی نوسرایەوە بە دەستی کەسێکی دووچاری ئازارو مەینەت، بە پێی ئەمری (ابوالوفا) (11) ، هەروەها بەرهەمی (الفچیلە) بە پێی فەرمانی شێخ بەهائوددین هۆنراوەتەوە، ئەوەتا دەڵێ:

أمـــرنی بنظمها وحــــــــالی
تعللت من حسن الامتثـــــــال (12)

بە ڕاستی خزمەتێکی گەورەو مەزنی پێشکەش بە ئەدەبی کوردی کردووە، یەکێکی دی لە بەرهەمەکانی مەولەوی نامیلکەیەکە دەربارەی دروستی ڕابیتە لە ڕێبازی نەقشبەندیدا بە زمانی فارسی ،هەروەها شیعرەکانی شێخ عومەری زیائوددین بەڵگەیەکی زیندووی ترن، لە شیعرەکانیاندا چەندین زاراوەی جیا جیایان هێناوەتە نێو ئەدەبی کوردییەوە:

فەقیهی مەدرەسەی تەوحیدم ئیمرۆ
فەریدی دائیرەی تەفریدم ئیمــــرۆ
ڕەزا نابم کە ئەغیار بێنە مەجلیس
کە چەوگانی قەزای تەبعیدم ئیمرۆ

PDF4Kurd

نی یە بۆ ئەو نیشانە تا بناســـرێ
بە خۆی من دافیعی تەردیدم ئیمڕۆ
لە تەنزیها نی یە هیچکەس ڕەفیقم
چرای کاروانی ڕێی تەجرید ئیمڕۆ (13)

گەر بە وردی لە بەرهەمی (یادی مەردان) بڕوانین ئەبینین چەندین نامەی جۆر بەجۆری تێدایە دەربارەی ڕێبازی نەقشبەندی، بە تایبەت پێوەندی نێوان مورید و مورشید، لەوانە نامەکانی مەولانا لە بەرگی یەکەمی بەرهەمەکەدا (**العقد الجوهری ، آداب الذکر للمریدین ،تبیان المراقبات ،سلسلة رجال الطریقة النقشبندیة**) (لا454،438 ،459،458) لە بەرگی دووەمدا چەندین نامەی هاوشێوەی تێدایە لەوانە (وەسیەتەکانی شێخ عوسمان سیراجدین بۆ مورید و مەنسوبەکانی) (لا56 تا73)، هەروەها (3) نامیلکەی شێخ عومەری زیائوددین بە زمانی فارسی (لا212)، هەموو ئەو نامانەی لە بەرهەمەکەدا هاتوون بەڵگەن بۆ نەقشیبوونی ڕێبازی نەقشبەندی لە بەرهەمەکەدا، چونکە نامەکان باس لە پێوەندی ڕۆحی دەکەن لە نێوان مورشید لەگەڵ مورید و مەنسوبەکانی .

سێیەم : تایبەتمەندی بەرهەمی (یادی مەردان) لە ڕووی ئەدەبییەوە

بە خوێندنەوەی بەرهەمی (یادی مەردان) خوێنەر ئەگاتە ئەو ڕاستییەی کە لایەنی ئەدەبی بەرهەمەکەی تەنیوە، مامۆستاش بەو پێیەی باڵادەست بووە لەم لایەنەوە توانیویەتی بە شێوەیەکی پڕ بایەخ ئەم لایەنە بڕازێنێتەوە، جیاوازی بەرهەمەکەش لەگەڵ بەرهەمە مێژووییەکان لێرەدایە، دەگەڵ ئەوەی ئەم بەرهەمە لەچاو بەرهەمە مێژووییەکانی دیکەدا بچوکەو کەسایەتی کەمی لە خۆ گرتووە بە شێوەیەکی بەرچاو گرنگی دراوەتە ئەم لایەنە، ئەتوانم بڵێم لە هەندێك بەرهەمی مێژویی زیاتر لایەنی شیعری تێدا بە هەند وەرگیراوە، لە هەردوو بەرگەکەدا زیاتر لە (4000) دێڕە شیعر هاتووە، دەگەڵ تۆمارکردنیاندا مامۆستای خوالێخۆشبو ڕەچاوی زانستی عەروزی کردوە، کەواتە ئەرکی مامۆستا هەر تۆمارکردن نەبووە، بەڵکو مامۆستا توانایەکی بەرزی هەبووە لەم زانستەداو بەرهەمێکی گرنگی لەم پێناوەدا پێشکەش بە قوتابخانەی کوردی کردووە بە

PDF4Kurd

ناوی (بەدیع و عەروزی نامی)، پێم باشە بۆ پشت ڕاستکردنەوەی قسەکانمان چەند دێڕە شیعرێك بەزانستی عەروز بپێوین :

اغريتني ،	**اخزيتني**	**والان قد**	**انميتني**
0//0/0/	0//0/0/	0//0/0/	0//0/0/
مستفعلن	**مستفعلن**	**مستفعلن**	**مستفعلن** (14)

ئەم دێڕە شیعرە لە بەحری ڕەجەزە جۆرەکەشی (الرجز المجزوء الصحيح)ە.

لە شیعرەکانی شێخ سەلیمی تەختەیی دێڕە شیعرێك وەرئەگرین :

هو مرشد باوانه ومحدد لزمانه ، قمر على فلك العلا (15)

وا پێویس ئەکا بە شێوازی عەروزی بینوسینەوەو بەم شێوەیە :

هو مرشدن	**باوانهى**	**ومحدددن**	**لزمانهى ،**	**قمرن علل**	**فلكل علا**
0//0/ //	0//0///	0//0///	0//0///	0// 0///	0// 0///

ئەم دێڕە شیعرە لە بەحری کامیلە لە جۆری (الكامل الصحيح) .

سەرەنجام ئەگەینە ئەو دەرەنجامەی کە هەموو ئەو هۆنراوانەی لە بەرهەمەکەدا هاتوون بە بەحرەکانی زانستی عەروز هەڵکێشراون و بە شێوازێکی زانستی بەرز شیعرەکان کراونەتە سەر کاغەز.

لایەنێکی تری ئەم بەرهەمە ئەو نامانەیە کەلە لایەن کەسایەتیەکانەوە نێردراون بۆ هاوەڵ و دۆست و مورید و مەنسوبەکانیان، ئەمەش ئەچێتە خانەی بە ئەرشیف کردنی ئەو نامانەوە بۆ پاراستنیان لە فەوتان، کەواتە مامۆستای خوالێخۆشبو وەك ئەرشیفیستێك ڕۆڵی بینیوە، سەرجەم ئەو نامانەی لە بەرهەمەکەدا هاتوون نێزیکەی سێسەدو هەشتاو سێ نامەیە، تەنها مەبەست لە نوسینەوەیان پاراستنیان بووە لە فەوتان.

تێبینی: ئەم لێکۆڵینەوەیە لە میهرەجانی مەلا عەبدولکەریمی موددەڕیسدا لە شارۆچکەی کەلار پێشکەش کراوە.

سەرچاوەو پەراوێزەکان :

1. **هەمان سەرچاوە ،بەرگی یەکەم ، لاپەڕە** 4 .
2. **هەمان سەرچاوەی پێشو،لاپەڕە** 4 .

PDF4Kurd

3. هەمان سەرچاوەی پێشوو، لاپەڕە 5.
4. هەمان سەرچاوەی پێشو ، لاپەڕە 5 .
5. عقیدەی مرضیە :سید عەبدولڕەحیمی مەولەوی ،شەرح و لێکدانەوەی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس ، بەغداد ،1988م ،لاپەڕە65 .
6. البدایة والنهایة :ابن الکثیر ،الطبعة الاولی ، القاهرة مکتبة الصفا ،31/14 .
7. یادی مەردان :بەرگی یەکەم ،لاپەڕە 73،72،71 .
8. زانستی کەلامی ئیسلامی: زانستێکی ئیسلامی سەربەخۆیەو باس لە زاتو سیفەتەکانی خودا ئەکات، ئەم زانستە چەندین ناوی لێنراوە لەوانە (الفقه الاکبر ،علم النچر والاستدلال ،علم اصول الدین ، علم التوحید والصفات).
9. ئەبواحەسەنی ئەشعەری (330،260)ك دامەزرێنەری ئەم گرووپەیە ، لە گرنگترین کتێبەکانی (مقالات الاسلامیین ،اللمع فی الرد علی اهل الزیغ والبدع).
*موعتەزیلە : دامزرێنەری ئەم گرووپە ناوی وسڵی کوڕی عەتایە (80-131)کۆچی ،گروپێکی ئیسلامی ئەقڵگەرابوون، ئەقڵ و مەنتیقیان کردبوە سەرچاوەی بیرکردنەوەیان ، سەرچاوەکانی بیرو باوەڕ بە لایانەوە پێنجە (التوحید ، العدل ، الوعد والوعید ،المنزله بین المنزلتین ،الامر بالمعروف والنهی عن المنکر)
10. یادی مەردان: بەرگی یەکەم ،لاپەڕە 129.
*مورجیئە: دامەزرێنەری ئەم گرووپە سیاسییە ناوی موحەممەدی کوڕی حەسەنی حەنەفییە ، لە سەردەمی خۆیاندا لەلایەن خەلیفەکانی ئەمەوییەوەڕەواجیان پێدرا چونکە دەستەڵاتیان لەو سەردەمەدا بە شەرعی ئەزانی .
*جەبرییە: بەو گرووپە ئیسلامییە دەوترێت کە بڕوایان وابوو مرۆڤ ئیرادەی نییە، و بینینی خوا لە رۆژی دواییدا ڕەت دەکەنەوە لە گرنگترین باوەڕیارانی ئەم ڕێبازە (جەعدی کوڕی درهەم - جەهمی کوڕی سەفوان .
*ماتوریدیە: گروپێکی کەلامی ئیسلامی بوون ، دامەزرێنەری ئەم گرووپە ئەبو مەنسوری تاتوریدیە، لە گەلێك ناوچەی جیهاندا باوڕیاریان هەیە بە تایبەت (پاکستان، هندستان ، بەنگلادیش ،چین) لە ڕووی مەزهەبییەوە حەنەفی مەزهەبن .
11. عەقیدەی مرضیە: لاپەڕە.
12. هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 19.
13. یادی مەردان :بەرگی دووەم، لاپەڕە 168.
14. یادی مەردان :بەرگی یەکەم، 637.
15. هەمان سەرچاوە، لاپەڕە 543.

گۆڤاری نەوشەفەق/ ژمارە 38
مایسی 2006

PDF4Kurd

ئەحمەد هەردی و
کتێبی (العروض في الشعر الکردي)

چەند سەرنجێکی عەروزیانەیە دەربارەی کتێبی
(العروض في الشعر الکردي) ئەحمەد هەردی شاعیر

PDF4Kurd

(عەروزی خەلیلی کوڕی ئەحمەدی فەراهیدی قورس و گران و سەختە، سا لێکۆڵەر بەوهاسانییە لێی حاڵی نابێو، بە ئاسانی ناگاتە حەقیقەتی عەروزی، بۆیە کەمترین کەس توخنی دەکەوێت).

د.ئیبراهیم سامەڕایی:

پێشەکی کتێبی (موازین الشعر العربی) 1967

(1)

زانستی عەروز بە سروشت یەکێکە لەو زانستە قورس و گران و ئاڵۆزو پڕ کون و کەلەبەرانەی کە کەمترین لێکۆڵەر خۆی لەقەرەی دەداو دەرەقەتی دێ، هەتا بڵێی زانستێکی قوڵو بێبنە، پێویستیی بەحەواس و حەوسەڵەیەکی زۆرە، نەفەسی دوورو درێژو ئەمسەرو ئەوسەرو تێفکرینی زۆری دەوێ، خۆخەریککردن پێوەی ماندویی و بێتاقەتی زۆر زۆر هەڵدەگرێو لەهەمان کاتیشدا پێویستی بە هەوڵو کۆششی بێوچان هەیە، کەم تازۆرێك مایەی ئێش و ئازارە، خوێنەری دەقە شیعرییەکان والێ دەکا بەڕاست و دروستی و وەك خۆی بیخوێننەوەو بەدوور بن لە هەڵە، لە سوودەکانی فێر بوونی ئەم زانستە زانین و جیاکردنەوەی کێشە شیعرییەکانە لەیەکتر، شاعیرانی کلاسیکمان بەچاکی و بەباشی وردودرشتی ئەم زانستەیان زانیوەو توانیویانە لەسەر هەریەکێك لەو بەحرە عەروزییانە شیعر دابڕێژن، چونکە زۆربەی هەرە زۆریان مەلا بوونەو پەروەردەی دەستی مەلا بوونەو شارەزایی تەواویان لە نەحوو سەرف و بەلاغەو عەروزدا هەبووە، سەرباری هەموو ئەمانەش زەوقێکی پان وبەرینی شیعرییان هەبووەو کلتورو ئایینی ئیسلام کاریگەری لەسەدداسەدی هەبووەو لەبەر دڵساف و پیرۆزی بەدایم پابەند بوونە بە عەروزی عەرەبی، زۆرێك لە ڕەخنەگران تێڕوانینیان بەرامبەر بە ئەدەب بەگشتی و شیعر بە تایبەتی گۆڕاوەو ڕایان وایە تووشی مەرگ هاتوون و نووزەیان تێدا نەماوە، بەندەش لە لە کوردستانی نوێی ژمارە 540 دا زۆر بە ڕوونی باسم لە مەرگی ئەدەب کردووەو بەکوردی و بەکرمانجی نووسیومە لەبەریەك هەڵوەشانی ئەدەب لە ئاخروئۆخری سەدەی بیستەمدا بەشێکە لەو شۆڕشە ڕۆشنبیرییە تەکنۆلۆجییەی کەزۆر بە خێرایی ڕۆشنبیری چاپکراوی گۆڕییە ڕۆشنبیریی ئەلەکترۆنی، جەماوەریش ئەم

PDF4Kurd

سەرچاوەیەی ئێستای پێ قبوڵە، ئیدی ئەدەب لەزەتی سروشتیو تایبەتی خۆی لەدەست دەدا، کێشەی سەرەکی ئەدەب تەنها لە تەماشاکردنی تەلەفیزیۆنو کۆمیوتەرو ئینتەرنێتدا نییە، بەڵکو جیهانیەتی تەکنۆلۆجیاو ناجیهانیەتی ئەدەبە، مامۆستا ئەحمەد هەردی ڕەحمەتی لەو پەڕی ئیمان بوونیی بەشیعر کتێبی (**العروض في الشعر الكردي**) نووسیوەو زەمەنی ئێستای بە زەمەنی شیعر زانیوە، ڕەخنەگری میسری دکتۆر موحوممەد عەبدولموتەلیب پێیوایە تائێستاش لە زەمەنی شیعرداینو هونەری شیعرییەت بوون لە تەك گشت گۆڕانکارییەکاندا بووە هەر لە قۆناغی سەرەتایی، کشتوکاڵی، پیشەسازی، تاوەکو قۆناغی تەکنۆلۆجیا هەنگاوی هەڵناوەو خۆڕێکخەر بووە، چونکە شیعر تاقە گوزارشتکەری سروشتی مرۆڤەو پێوەندی ڕاستەوخۆی بە مرۆڤەوە هەیەو هەتا مرۆڤ بمێنێ شیعریش دەمێنێ، سیفەتی نەمریی (**الخلود**) دەداتە پاڵ، هەروەها پێی وایە شیعر لە کۆنو ئێستادا دیوانی عەرەبەو واتە هێشتا لە زەمەنی شیعرداین و مەرگ یەخەی نەگرتووە.

بێگومان هەر زانستێ بگری زاراوەگەلێکی تایبەت بەخۆی هەیە، واپێویست دەکا پێشوەخت هەموو ئەو زاراوانە بەباشی بناسرێن ئەوکات زۆر بە هاسانی ئەتوانیت لەدەرگای بدەییو شارەزایی تێدا پەیدا بکەی، زانستی عەروزیش بەو پێیەی گۆڕینو گۆڕانکاری ئێکجار زۆری تێدایە پێش هەموو شتێك ئەبێ زاراوەکانی بەباشی بناسی، سا ئەوکات زۆر بە هاسانیو بێ هیچ نارەحەتییەك ئەتوانی شیعرو قەسیدەکان بەم زانستە هەڵبکێشیو شیعرە ڕاستو دروستەکان لە شیعرە لەنگو نادروستەکان جیابکەیتەوە، کتێبی (**العروض في الشعر الكردي**) مامۆستا ئەحمەد هەردی کتێبێکی پڕقەدرو بەهایەو بە شێوەیەکی زانستییانەو عەروزییانە گوزارشتی لەم زانستە پڕ پێچو پەنایە کردووە، توانیویەتی تایبەتمەندی بداتە ئەم زانستەو لە عەروزی عەرەبی جیا بکاتەوە، بەڵام ئەم کارەی هەردی بەمانای ئەوە نایەت زانستی عەروز زانستێکی عەرەبی نەبێ، یاخود بڵێین شیعری کلاسیکی کوردی نەچۆتە ژێر کاریگەری عەروزی عەرەبی، بەڵکو کاریگەریی تەواوی هەبووە، لەهەمان کاتیشدا کەوتۆتە ژێر کاریگەری عەروزی فارسیش، ئیدی لێرەکانەوە توانیویەتی کاریگەری عەروزی عەرەبی لە

PDF4Kurd

سەر شیعری کوردی بدۆزێتەوەو خاڵە جیاوازو هاوبەشو لێکچووەکانی روون بکاتەوەو ڕاڤەی بکا.

یەکەمینجار خەلیلی کوڕی ئەحمەدی فەراهیدی (100-175ھ) دەرکی بەم زانستە کردووەو چەندین کتێبی بەقیمەتی پێشکەش کردووە لەوانە(**کتاب العروض - كتاب النغم - كتاب الايقاع – كتاب النقط والشكل**)، سەربارى ئەم کتێبە نایابانەش فەرهەنگێکی ناوازەو نازداری هەیە بە نێوی (**کتاب العين**) کە بایەخێکی گەورەی زمانەوانی هەیە، پاڵنەری سەرەکیش بۆ دانانی ئەم زانستە دوورکەوتنەوەی شاعیران بوو لە یاساکانی شیعر وتن، لە کتێبی (**التوشيح الوافي والترشيح الشافي في شرح التاليف الكافي في علمي العروض والقوافي**)ی ئیبن حەجەری عەسقەلانیدا هاتووە پاڵنەری سەرەکی بۆ داهێنانی ئەم زانستە دەگەڕێتەوە بۆ سەفەرێکی خەلیل کاتێك بەبیابانێکی وشكو برینگدا دەڕوا پیاوێکی دیوە ئەم ڕستەیەی بە منداڵەکەی دووبارە کردۆتەوە (نعم لا نعم لالا نعم لا نعم لالا) یەکسەری پرسیاری لێکردووە ئەویش لە وەڵامدا وتوویەتی لەباپیرانمانەوە وەك تەریکە بۆمان ماوەتەوە، خەلیل توانی ئیستیقرای شیعری عەرەبی بکاو پازدە بەحری لێ هەڵهێنجاو دواتر ئەخفەش بەحرێکی دیکەی دۆزییەوە ئەویش بەحری موتەدارەکە، بەڕای (**ستانسلاس جويار**)ی ڕۆژهەڵاتناسی فەرەنسی (.. دوور نییە خەلیل خۆی بەحرەکانی (**المضارع، المقتضب**)ی دانابێ وەك ئەوەی فرایتاج تێبینی کردووە..) چونکە لەو شانزە بەحرە تەنهاو تەنها سیازدەیان لە شیعری کۆندا بەکارهاتوون، دیسانەوە بەڵگەی هێناوەتەوە بۆ ئەو بازنە عەروزییانەی بەحرەکانیان لەخۆ گرتووەو پێی وایە بازنەی چوارەم کۆمەڵگەلێك تەفعیلەو بەحری هەڵە لەخۆ دەگرێ، بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە کتێبی (**نظرية جديدة في العروض العربي: ستانسلاس جويار، ت.منجي الكعبي**، 1996.)، بەهەر حاڵ مامۆستای زانا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس لە کتێبی (بەدیع و عەروزی نامی/ لا 77)دا بە شێوەیەکی ڕێکوپێك هەر شانزەیانی لە چەند دێڕە شیعرێکدا ڕیزبەند کردووە:

PDF4Kurd

(بسيط)، (تقارب)، (خفيف) و (رجـــز)
(رمل) و (سريع) ئەی برای نەبـــــــەز
(طويل) و (مديد)، (مجتث)، (مضــارع)
ئاگا لێ بوونیان کـــارێکە نافیـــــــع
لەپاش ئەمـــــــانە جا (مقتضـــــــب)ە
ئەمیش بــــەحرێکی شیعری عەرەبـــە
ئـــــــەمجار (منسرح) جا (متـــدارك)
(کـــامـل) و (وافر)، (هـزج)ی نـــاسك

بـەڵێ یـەکێکی تـر لـەو هەوڵـە دلخۆشـکەرانەی کـەدراون لـە پێنـاو عـەروزی کوردیـدا بەشـی یەکـەمی کتـێبی (عـەرووزی کـوردی)ی مامۆسـتا نـووری فـارس حەمەخانە لە دوتوێی 440 لاپـەڕەدا، یەکێکە لـە چاپکراوەکانی دەزگای ئاراس لـــە ســـاڵی 2004، زانایانـــەو باڵایانـــە لـــە وردو درشـــتی زانســـتی عـــەروزی کۆڵیوەتەوەو بە ڕای من باشترینی ئەو کتێبانەیە کە دەربارەی عەروزی کوردی نووسـراون، بەشـبەحاڵی خـۆم چـەندجار بـەدەمیی بەمامۆسـتام ڕاگەیانـدووە ئـەو کتێبـە بەعـەرەبی بکـاو تـاوەکو دەنگۆیـەکی زۆرتـرو زیـاتری هـەبێو ڕاکـەی بەپەسـەند زانیـوە، نامـەوێ لێرەکانـدا هـیچ بڵـێمو ڕاکـەم پشتڕاسـت بکەمـەوە بـەو هیوایەی بەم زووانە خوێندنەوەیەکی تێرو تەسەل لەبارەیەوە بەئەنجام بگەیەنم.

(2)

هەردی و کتێبی (العروض في الشعر الكردي)

شـاعیرانو ڕەخنـەگرانی کـۆن کـۆن کـێشو سـەروایان (**الـوزن والقافيـة**) بـە دوو ڕەگـەزو بـەهای سـەرەکی هـەر دەقێکـی شـیعرییان دانـاوە، بەتایبـەت کـێش ڕۆڵـی سەرەکی لە ئەفراندنو جوانیو ڕازاندنەوەی شیعردا بینیوە، (**صابي**) ڕەخنـەگری گەورەی عەرەب ڕای وایە عەرەب لەکۆندا جیاوازی شیعرو پەخشـانیان بـە کـێش و سەروا کردووەو بەڵام لە ئێستادا لە ڕێگەی ڕوونیو ناڕوونییـەوە جیـاوازی لـە نێوانیاندا دەکرێ، شیعری بەرز ئەو شیعرەیە ناڕوونییـەکی داهێنانـە لـەخۆبگرێ نەك ناڕوونییەکی پووچ و بـەتاڵ و هیچ لەبارانەبووی بێسـەروبەر وەك ئـەوەی لـە

PDF4Kurd

شیعری ئێستای کوردیدا هەیەو بۆتە دیاردە، بۆیە تاوەکو ئەوڕۆکە خوێنەری دەقە شیعرییەکان شیعری کلاسیکیان پێ بەرزترو نایابترە، لێرەکانەوە شیعری کۆن لە ڕووی یاسای شیعری، حەقیقەت، فەزیلەت، لەلوتکەدایە، بەڵێ کتێبی(**العروض في الشعر الكردي**) مامۆستا ئەحمەد هەردی ڕەحمەتی و شارەزا دایناوەو یەکێکە لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری کوردستان، چاپی یەکەمەو ساڵی 2004 لە هەولێر چاپ بلاۆکراوەتەوە لە دوتوێی 218 لاپەڕەدا، بەیەکێ لەو کتێبە عەروزییە ناوازو پڕ سوودانە دادەنرێ کەلە بواری زانستی عەروزدا نووسراوەو لێکۆڵینەوەی تێدا ئەنجام دراوە، بیست دانە ساڵی ڕەبەق ئەرك و ماندوویەتی دەگەڵدا کێشاوە سەرەڕای دەردی سەریو لەشبەباریو کاری سیاسی، لێکۆڵەری کورد ناتوانێ لەبواری عەروزدا توێژینەوە ئەنجام بدا بە بێ گەڕانەوە بۆ ئەم سەرچاوە عەروزییە، بەوپێیەی هەردی شاعیرێکی هەست ناسك و دڵشکاوو بەسەلیقەبووە زۆر بەباشی و سەرکەتووانە ئەم کارە قورسەی ئەنجامداوەو مێشکی دەگەڵدا خەریك کردووە، دەگەڵ ئەمەشدا خاڵی لاوازی تێدایە کەنەدەبوو ڕووی بدایە چ لە ڕووی زمانەوانییەوە، وە چ لە ڕووی عەروزیی و هونەری قەقتیع کردنی عەروزییەوە، دوایی دێمە سەر هەر یەکێ لەو خاڵانەو بەکورتی ڕوونی دەکەمەوە، ئەك کتێبە پێکهاتووە لە پێشەکییەکی دوورو درێژ، چوار فەسڵی سەرەکی لە خۆ گرتووە:

1. عەروز لە شیعری عەرەبیدا (**العروض في الشعر الكردى**).
2. بازنەکان دەکات لە شیعری کوردیدا (**الدوائر في الشعر الكردى**).
3. دەریا بنچینەییەکانو نابنچینەییەکان (**البحور الاصلية والفرعية**).
4. لە فەسڵی چوارەمدا باس لە بنەماکانی تەقتیعو ئەو حاڵەتانە دەکات کە لە شیعری کوردیدا دروستن (**مبادئ التقطيع أو الجوازات الشعرية في الشعر الكردى**).

بەپێویستی دەزانم بەکورتی ئاماژە بدەمە ئەو ڕوونکردنەوەیەی هەردی کەلە سەرەتای لێکۆڵینەوەکەیدا باسی دەکا (لەسەرەتای لێکۆڵینەوەمدا لەمەڕ ئەم زانستە، لەنیەتمدا هەبوو نمونە بۆ هەر یەکێ لەو کێشانە بهێنمەوە کەلە شیعری کوردیدا بەرجەستە بووە، ئەمەش کارێکی فرە قورس بوو، دەگەڵ ئەوەی ئەبوو ئەم لێکۆڵینەوەیە لە کۆتایی هەشتاکاندا بکەوتایەتە بەردەست سەرەڕای تەواوبوونی بەلاّم پێویستی بە ڕێك وپێککردن هەبوو، بەلاّم بارودۆخی سیاسی

PDF4Kurd

وایخواست لە ساڵی 1988 پەیوەندی بکەم بە شۆڕشی کوردییەوە، بۆیە ئاوا دواکەوت.. ئەم لێکۆڵینەوەیە یەکەمین لێکۆڵینەوەیە دەربارەی زانستی عەروزو یاساکانی لە شیعری کوردیدا، بیست دانە ساڵی ڕەبەق بەم شێوەیەو بەدەردی سەری عەودالی کۆکردنەوی کەرەستە بووم تابە جوانی و زانستیانە ئەم باسە بخەمە پێشچاو، لەکاتێکدا خۆم خەریك کردبوو بە نووسینی ئەم لێکۆڵینەوەیە شیعرم دەنووسی بەبێ ئاگاداربوونم لەم زانستە، تاقە حەقیقەت ئەوەیە زانستی عەروز کە (خلیل) دایناوە چاوگەیەکی سەرەکی گەلانی ئیسلام و گەلی کوردبووە کەیاسای بۆئەو کێشانە دۆزیوەتەوە..)، بەڵێ دواتر باس لەوە دەکا کە چەند قەسیدەیەکی هەڵبژاردەی شاعیرانی کوردی بە پێوەرە عەروزییەکان هەڵکێشاوەو لەئەنجامدا نەگەیشتۆتە پێناسی هەندێکیان، (**الزحاف والعلة**) گۆڕان و گۆڕین لەدەقە شیعرییەکاندا کێشی تازە دێننە کایەوەو میللەتان هەریەك بۆخۆیان چمکێکی عەروزیی لێ دەگرن و دەیکەنە زانستێکی تایبەت بەخۆیان، لەشیعری کوردیشدا ئەملاولاو پینەوپەڕۆی زۆری تێدایەو جۆرێ لە زەرورەی شیعری دەخولقێنێ، جارجارەش دەقە شیعرییەکە قەشەنگ و جوان و ڕازاوەتر دەکا، ئیستیقراکردن و گەڕانی ورد ئەحمەد هەردی هەڵپێچاوە بۆ تێفکرینی زیاترو سەرەنجام بۆی دەرکەوتووە کە سیفەتی عەروزیانەیان هەیەو لە عەروزی عەرەبیدا بوونیان نییە، دواتر دەپرسێ ئایا ئەم کێشە عەروزیانە لەشیعری کوردیدا هاوشێوەی کێشەکانی شیعری عەرەبییە؟ ئەگەر هاوشێوە بێ ئەی ئەم کێشانە لەکوێوە هاتوون؟ سەرەنجام گەیشتۆتە ئەو ڕاستییەی کەشاعیرانی کلاسیك وەك چۆن کەوتونەتە ژێر کاریگەری عەروزی عەرەبی بە هەمان شێوەش کەوتوونەتە ژێر کاریگەری عەروزی فارسی، بەڵگەشمان بوونی چەندین قەسیدەیەکە بە زمانی فارسی و کوردی، گومان لەوەدا نییە گۆرانی شاعیر پێش هەردی کەوتووەو لە سیمینارێکیدا کەلە ساڵی 1961دا لە زانکۆی بەغدا پێشکەشی کردووە لە ژمارە 19ی ژینی 1971 بلاوکراوەتەوە دەڵێ :(..شاعیرانی کۆنمان چەند بەحرێکیان لە کێشی فارسییەوە وەرگرتووە)، ئەم ڕایەی گۆران ڕێخۆشکەر بووە بۆ موتالآ کردنی عەروزی فارسی، لەو پێناوەشدا تەماشای باشترین کتێبەکانی عەروزی فارسی کردووە لەوانە (**تحقيق انتقادى در عروض فارسي**- د.پەروێز ناتل خانلەری-، فرصت شیرازی، **المعجم في معايير اشعار**

PDF4Kurd

العجم)، بەخوێندنەوەیان گەیشتۆتە ئەو ڕاستییەی کە شاعیرانی کورد لە ڕێگەی ئـەدەبی فارسـییەوە چـەندین کێشـی عـەرزییان ئاخنیوەتـە نێـو شـیعرەکانیان، ڕێگـای بـەکارهێنانی شـیعری فارسیشـیان لـە گـۆڕان و گـۆڕین (**الزحـاف والعلـة**) وەگرتـووەو سـوودیان لێبینیـوە، دواتـر وەك ئەمانـەتی زانسـتی‌و ئـەخلاقی دێتـە سەر باسی عەروززانانی پێشینی وەك گۆران، شێخ نووری، عـەلادین سـەجادی‌و بـاس لـە کارەکانیـان دەکـاو هـەر یـەکێ لەوانـە وەك سەرچـاوەیەکی گرنگـی لێکۆڵینەوەکەی حساوی بۆ کردوون.

وەك لەسەرەوە ئاماژەم پێدا عەروزی خـەلیل هـەوێنی گشت عـەروزی گـەلانی مسـوڵمانە، لەهـەمان کاتدا بەشـی خۆیـان لێچڕیوەو جۆرێ لـە سەربەخۆییشـیان پێداوە، بەڵام گرنگ ئەوەیە عەروزی خـەلیل چاوگەی ڕوون‌و ڕەسـەنی گشـتیانە، فارسەکان لە کاتێکدا بـەکاریان هێنـاوە جۆرێ لـە خەسڵەت‌و تایبەتمەندییان بۆ زیاد کردووەو هۆکەشیان گەڕاندۆتـەوە بـۆ سروشـتی زمـانی فارسـی، ئیدی ئەمە ئـەوە ناگەیـەنێ تـۆ ئـیش لەسـەر تێکـدان سەرلێشـێواندن بکـەیی‌و سەرچـاوە ڕەسەنەکە پشتگوێ بخەی، مامۆستا ئەحمەد هەردی زۆرترو زیاتر کەوتۆتـە ژێـر کاریگـەری عـەروزی فارسـی نـەك عـەروزی خـەلیل، من وای لێتێدەگـەم شـارەزایی تـەواوی لەسـەر عـەروزی خـەلیل نـەبووە ئـەگین کارەکـانی بـەو شـێوە بەئـەنجام نەدەگەیانـد، لەکاتێکـدا شـاعیرانی کـورد ئەوەنـدەی کاریگـەری عەروزەکـەی خەلیلیان لەسەرە کاریگەری عەروزی فارسییان لەسەر نییە، سا بەکورتی باس لە خاڵە لاوازەکانی ئەم لێکۆڵینەوەیە دەکەین:

1. لـە ڕووی زمانەوانییـەوە ئـەم کتێبـە بەوپێیـەی بـە عـەرەبی نووسـراوە پـڕە لـە ڕسـتەی هـەڵیت‌و پڵیـت‌و لاوازو ڕەکیـك کـە بـە حسـاو بـەڕێز (شـاهۆ سـەعید) پێداچوونەوەی زمانـەوانی بـۆ کـردووە، دەبو زۆر بەهێزتر دابڕێژرایە، زیـاتر لـە نووسـینی نێـو ڕۆژنامـە دەکا نـەوەك نووسـینی زانسـتی‌و ئـەکادیمی، هەڵـەیەکی ئێکجار زۆری تێدایە بەتایبـەت لـە ڕووی نـەحویی‌و تەرکیبـەی ڕستەکانەوە، بۆ ئـەم مەبەسـتە لیسـتێکم ئامـادەکردووە دەیـەها هەڵـەی لـەخۆگرتووەو هـەر کـات پێویسـت بکـا هەڵـەکان‌و وەڵامـە ڕاستەکانیان دەخەمـە ڕوو، نـەدەبوو ئـەو هەڵانـە بەهیچ شێوەیەك ڕووبدەن چونکە ئەو کتێبە خەڵکانی شارەزاو پسپۆڕو عەروززان تەماشای دەکەن‌و بوونی ئەو هەڵە زۆروزەوەندانە حەیبەیەکی گەورەیە، نەچووە

PDF4Kurd

بچیٚ دەکریٚ لیژنەیەك یاخود کەسیٚکی بەسەلیقە لە زمانی عەرەبیدا ئەرکیان پیٚبسپیٚردریٚو جاریٚکی دی پیٚیدا بچنەوە.

2. عەروز لە شیعری کوردیو عەرەبیدا خاڵی هاوبەشو جیاوازیان هەیە، بۆیە کاتیٚ شاعیریٚکی کورد قەسیدەیەکی نووسیوە ئەو پیٚیانەی (**تفعیلات**) لەسەرەتاوە بەکاریهیٚناوە تاکۆتایی هەمان پیٚ (**تفعلة**) بووە، و هەر گۆڕانیٚکیش بگری کیٚش دیٚنیٚتە بوونو جیاوازی ئالیٚرەدا ڕوودەدا، لەم فەسڵەدا باس لە بەشەکانی کیٚشی شیعری عەرەبیو نووسینی عەروزیی و بڕگەو بازنەو دەریاکانی ئەم زانستە کراوە، ئەوەی جیٚی داخە خویٚندەواری کورد هیچ فیٚرنابیٚ بەو زانیارییانەی هەردی داویەتی دەربارەی عەروزی عەرەبی، چونکە گویٚی بە لایەنی پراکتیکی نەداوە، وە لایەنی پراکتیکیش بنەمای فیٚربوونی عەروزە، لە بواری نووسینو ڕیٚنووسی عەروزیدا یاسایەکمان هەیە دەڵیٚت (**ماینطق یکتب وما لا ینطق لا یکتب**) واتە ئەوەی بەدەمی دەوتریٚ دەنووسریٚ، ئەوەی ناوتریٚ نانووسریٚ، ئەم جۆرە نووسینە وردترین هەنگاوەکانی فیٚربوونن، تەنهاوتەنها یەك شیٚوازی بەکار هیٚناوە، بۆ نمونە (قریبٌ) بە نووسینە عەروزییەکی (قریبن/ ب−−)، دەگەڵ ئەوەی چەندین شیٚوازی دیکەی هاسانو سوك هەنە، بۆ نمونە (رسولٌ) بە شیٚوازەکانی دیکە دەبیٚتە (رسولن: ب − −، //ه/ه، 221، نعم لا)، مەنزورم ئەوەیە زیاتر ئاوڕی لە لەلایەنی هونەری بکردایەوە، دکتۆر عومەر خەلوف لە کتیٚبەکەیدا بە نیٚوی (**العروض العربي: تحديد و تجريد و تجديد**) ڕاشکاوانە بەپیٚویستی دەزانیٚ لیٚکۆڵەر لەم بوارەدا زیاتر بایەخ بە لایەنی هونەریو جۆری نووسینە عەروزییەکە بدا.

3. دەبوو باشتر لە چەمکە عەروزییەکانی وەك گۆڕانو گۆڕین (**الزحاف والعلة**) بدوایەو بایەخی زیاتری پیٚبدایە، چونکە ژمارەیان زۆر لەوە زیاترە کە مامۆستا ئاماژەی پیٚداوەو گۆڕنکارییەکانی شیعریش ئەم دوو چەمکە فەراهەمی دیٚنن، سەرباری ئەمانەش بەشیٚوەیەکی سەربەخۆ باسی لە (**الظرورات- الظرائر الشعرية**) نەکردووەو دەگەڵ ئەمەشدا باسیٚکی زۆر گرنگو پڕ لوغزنو لە شیعری کوردیشدا پانتاییەکی بەرچاویان داگیر کردووە.

4. گەر بە وردی سەرنجو تیٚبینی لەم کتیٚبە بدەی لایەنی پراکتیکی تیٚدا فەرامۆش کراوەو ئەرکی خویٚنەری کوردی قورسو گرانتر کردووە بەوەی

PDF4Kurd

یەکسەری شیعرەکانی بە تەقتیع کراوی پیشانداوە، لە پێشدا دەقە شیعرییەکانی وەك خۆی نەنووسیوە بە پێچەوانەی کتێبە عەروزییەکانی دیکە.

5. لە عەروزەکەی خەلیلدا بازنە عەروزییەکان(**الدوائر العروضية**) پێنجن ئەوانیش بازنەی(**المختلف، المؤتلف، المجتلب، المشتبة، المتفق**) ، بةلاَم ئةوةی جيَي داخة كشيَنراونء كراونةتة نؤ بازنةء بريتين لة بازنةكانی (**المجتلب، المجتلبة الزائدة المزاحفة، المشتبه المسدسة، تحتوى علي 16 مقطعا ثمانية مقاطع منها قصيرة وثمانية مقاطع متوسطة، المشتبه المزاحفة، المتفق، المختلف، الرجز المخبون، المؤتلف**)، هۆکاری ئەم کارەش کاریگەری عەروزی فارسییەو مەنزووریش لەم کارە فارساندنە نەوەك کارئاسانکردن، لامسەرلایی چوّتە ژێر ئەم کاریگەرییەو نەگەڕاوەتەوە سەر ئەسڵە عەرەبییەکە کەزۆر زانستیترە، دیسانەوە ئەرکی خوێنەری قورس گرانتر کردووەو جۆرێ سەرئێشانو سەر لێشێواندنو تەرەکردنی تێدایە، شاعیرانی کورد زیاتر لەسەر دەریای هەزەجی هەشتی شیعریان نووسیوە، باوترین کێشە لە شیعری کوردیدا، لەبەر ئەوەی بڕگەکانی زۆرو دووروودرێژو ئامانج شکێنە، بۆ نمونە بازنەی (**المجتلب**)دا کەسێ دەریا لە خۆ دەگرێ (**الهزج المثمن السالم، الرجز المثمن السالم، الرمل المثمن السالم**) لەخۆوە بێ هیچ بنەمایەك دەریایەکی تری هەڵهێنجاوە (**مفعولات مفعولات مفعولات**) و نمونەشی بۆ نەهێناوەتەوە واتە لە شیعری کوردیدا بوونی نییە.

6. سەروا (**القافية**) یەکێکە لەباسە زیندوو گرنگەکانی نێو زانستی عەروزو زۆربەی هەرە زۆری زانایانی عەروز بایەخی تایبەتییان پێداوەو بە شێوەیەکی سەربەخۆ باسیان لێوە کردووە، سەروا هاوشێوەی کێشەو پێکەوە گرێدراونو باسێکی فراوانو فرە لقو پۆپە، دیسانەوە سەروا بەو پیتە یان بڕگە مۆسیقییە دەوترێ کەلە کۆتایی هەر قەسیدەیەکدا دووبارە دەبێتەوە بەبێ هیچ گۆڕانێ، بەهەر حاڵ ئەمە باسێکی دیکەیە، هەردی بەهیچ شێوەیەك ئاماژەی نەداوەتە ئەم باسە لە کاتێکدا قورساییەکی گەورەی هەیەو پێوەندی ڕاستەوخۆی بە کێشناسییەوە هەیە، دەکرا بە شێوەیەکی کورتو پوخت باسی لێوە بکردایە، هیچ نەبوایە بۆ بەرچاو ڕوونی خوێنەر باسێکی لەبارەوە پێشکەش بکردایە.

ڕۆژنامەی هاوڵاتی/ ژمارە (346-348)
2007/8/15، 2007/8/22

PDF4Kurd

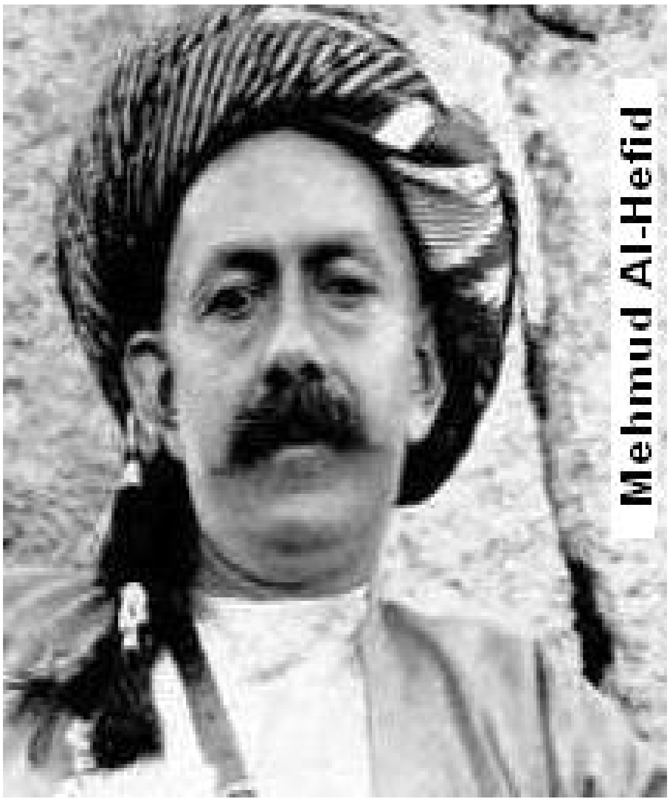

نوربەخشی
شیعرەکانی شێخ مەحمودی بەرزنجی

PDF4Kurd

نوربەخشـی... شـیعرەکانی مـەلیکی کوردسـتان شـێخ مـەحمودی بـەرزنجی، مامۆستا عومەر مەعروف بەرزنجی ئەركی كۆكردنەوەو ساغكردنەوەو پەراوێز بۆ نووسینی گرتۆتە ئەستۆ، چاپی یەكەمـەو سـاڵی ڕابـردوو (2006) لـە چاپخانەی شڤان- سلێمانی چاپو بڵاوكراوەتـەوە بـە تیراژی (2000) دانـە، لـە ڤێسـتیڤاڵی شێخی نەمردا خەڵاتی زێڕینی پێبەخشراوە، لێكۆڵەر دوای هەوڵو تێكۆشانێكی زۆرو بەردەوام توانیویەتی بە شێوەیەكی سەركەوتوانە، باڵایانە ئەم نووسـینە بە قەدرو بەهایـە بخاتـە پێشچاوی خوێنـەری كـورد، كـەم كـەس لـە كۆنو ئێسـتادا دەركێكـی ئـەوتۆیان بـەوە كـردووە كـە مـەلیكی كوردسـتان قـودرەتی نووسـینی شـیعری هـەبووە، تەژنـەی جیهانی ئـەدەب بـووەو لـەو پێناوەشـدا شـیعرگەلێكی زۆری هەنە، سا لەم ڕوانگەیەوە مامۆستای زێدە ئەزیزو لە دڵا شیرینمان عومـەر مەعروف بەرزنجی شەوو ڕۆژی لەیەك ناوەو ئەم بەرهەمە نازدارەی پێشـكەش بە خوێنەرانی كورد كردووە، زۆر لە مێژە ئـەم كـارە ئەدەبییـە لـە مەژگیـدا چەكەرەی كردووە تا سەرەنجام بە ئەنجام گەیشتو چاپكرا، (**انما يحيى الانسان على هذه الارض شعريا**) ئـەم گووتەیـەی هۆڵـدەرلین (holderlin) ی كردۆتـە بنـەمای كـارە زانسـتییەكەیو كـە مـرۆڤ لـە ڕێگـای تەجروبـەی شـیعرییەوە دەبێتـە سـیمبول، ڕۆشنفیكرو حەقخواز، بەڵێ حەقیقەتی شیعری مامۆستای هەڵپێچاوە تاوەكو بە شیعرەكانی مەلیك خوێنەر بگەیەنێتە كونهی ئەو حەقیقەتە مێژوویی و ئـەدەبیو مرۆڤانەیـەی ئەوسا، چـونكە مەسـەلەی وەدیـار خسـتنی حەقیقـەت جا هـەر حەقیقـەتێك بـێ ئـایینی، مێـژوویی، ئـەدەبیو سیاسـی كـەمترین كـەس توانـای بەسـەریدا دەشـكێ، هـەتا بلێـی كـارێكی قـورسو گـرانو ئـاڵۆزەو پێویسـتی بـە حەوسـەڵەو تێفكـرینو لێوردبوونـەوەو بـیری دوورو قـووڵو ئامـانج شـكێنە، سـەرەنجام حەقیقـەت غایەتـە، لـە ڕێگـای مومارەسـەكردنی حەقیقەتـەوە دەگەینـە ئەو ئامانجە، نەخاسمە حەقیقەتەكەش شیعرییەت بێ، هەنگاونان لەم پێناوەشدا مـرۆڤ بـەو نهێنییـە دەگەیـەنێ، ئـەم بەرهەمـە بەنمونـە، دكتـۆر (**خليل الموسي**) لـە لێكۆڵینەوەیەكیدا بە نێوی (**قراءة الخطاب الشعري المعاصر**) كەلە ژمارە (29)ی گۆڤاری (**عالم الفكر**)ی كوێتیدا بڵاوی كردۆتـەوە، ڕایوایە شیعر یاخود بلێین گووتاری شیعری پەیامێكی مرۆڤانەی ڕووتەو جیاوازە لە لە پەیامەكانی دیكـەی شـیعر نـەبوون، گووتـاری شـیعری فرە ڕەهەنـدو فرە مانایـە، خوێنـەر لـەكاتو

PDF4Kurd

زەمانەوە دەگەیەنێتە شوێنو مەکان، لە خوێندنەوەی سەرپێییەوە دەگەیەنێتە خوێندنەوەی دووروو قوولْ، ئالێرەدا ڕۆڵو پێگەی خوێنەری شیعر لە گووتاری شیعریدا وەدیار دەکەوێ، چونکە خوێنەر دیاریکەری ماناو ئامانجی دەقە، خوێندنەوەی شیعر وەك خۆی کارێکی هاسان نییە، بەڵکو پڕ لە هەورازو نشێوو قورسە.

شیعرەکانی شێخی نەمر پەرتەوازەنو لە ملاولا تۆمارکراونو لەبەرکراون، لێکۆڵەریش بەم شێوەیە باسی دەکا (ئەم دیوانە خنجیلانەی مەلیکی کوردستان، ئەنجامی هەولْو سۆراخو گەڕانێکی بەردەوامە، چونکە شیعرەکانی شێخی نەمر پەرەوازەنو تۆمار نەکراون... لەمێژەوە بەم کارەوە خەریکم، دەیان دەستنوسی کۆنم پشکنیوە، چەندین سۆراخم کردووە، بەلاّم مەرج نییە ئەم دیوانە سەرجەم شیعرەکانی شێخی نەمر بن، ڕەنگە هەندێکیان فەوتا بن، یان دەس ئێمە نەکەوتوون، بەلاّم لەوە دلْنیام زۆربەی شیعرەکانی لێرەدا تۆمارکراون..) هەڵبەتە مامۆستا عومەر مەعروف بەرزنجی خاوەن تەجروبەیەکی یەجگار زۆرە لە بواری نووسینو لێکۆڵینەوەی شیعریو مێژووییدا، لەساڵی (1959) ئەوکات تەمەنی پانزە ساڵان بووە یەکەمین بابەتی خۆی لە ڕۆژنامەی (پێشکەوتن)دا بلاّوکردۆتەوە، هەر لە ئاخروئۆخری ئەم ساڵەوە لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکاندا بابەتو لێکۆڵینەوەو ڕەخنە ئەدەبییەکانی بلاّوکردۆتەوە، گرنگترینیان (پێشکەوتن، ژین، هەتاو، دەنگی کورد، ڕۆژی نوێ، دەنگی کوردستان، نووسەری کورد، ڕۆژی کوردستان، برایەتی، بەیان، النور، التاخی، العراق، گولآن العربی..)، بەلْێ خاوەن قەلەمێکی شەریفو بەسەلیقەیە، دایمیش وای خواستووەو ئەخوازێت نووسراوەکانی جێی ڕەخنە بن، لەگرنگترین بەرهەمەکانی تا نهۆ:

. لێکۆڵینەوەو بیلۆگرافیای چیرۆکی کوردی (1978.

. هەڵبزرکاندن (1978.

. سەرجەمی بەرهەمەکانی مەعروف بەرزنجی شەهید (1993).

. مەحمود خانی دزلْی (2002).

ـ برایم ئەحمەد لە کارە زانستیو ئەدەبییەکانی پرۆفیسۆر دکتۆر مەعروف خەزنەداردا (2004).

PDF4Kurd

. گۆران و ئەدەبی ئینگلیزی (2006).

دەگەڵ دەیەها بابەت و لێکۆڵینەوەو ڕەخنەی ئەدەبی و وتاری سیاسی و مێژوویی، هەر یەکێکیان بگری بابەخی زانستی و مێژوویی و ئەدەبی گرنگی هەیەو هەناسەدانێکن بە کتێبخانەی کەمدەستی کوردی، لێرەکانەوە وا پێویست دەکا بچینە ناو باسەکەو لە بابەتەکانی ئەم دیوانە شیعرییە بدوێین، تا لانی کەم بەرچاو ڕوونییەك بێت بۆ خوێندەوارانی زێدە ئەزین.

مامۆستا عومەر مەعروف بەرزنجی بە پێشەکییەکی جوان و قەشەنگو پڕ بایەخ باس لە مەلیکی کوردستان دەکا و ئاوڕێکی مێژوویی کورتی لە ژیان و فەرمانڕەوایەتییەکەی داوەتەوە، لە سێ کات و شوێنی جوگرافی جیاوازدا فەرمانڕەوایەتی گرتۆتە ئەستۆ زەمەنییەتی بە قۆناغی شیعرەکانی بەخشیوەو هەر دەقە شیعرێکیش بگری هەڵقولاوی ئەو کات و زەمەنەن، وەك باوکێکی جەرگهەڵقرچاو بووە بۆ ڕۆڵەکانی میللەتەکەی، لەم پێناوەشدا چەندین جار تووشی گیران و ئەشکەنجەو نەفیکردن و حەپسکردن بۆتەوە، هەموو ئەمانەش بوونەتە هەوێنی شیعرەکانی، دواتر نووسەر باس لە بنەماڵەی شێخی نەمر دەکا و کە باوکی (شێخ سەعید) شاعیر بووەو بەرهەمی جوانی لەبەردەستدان، واتە لە بنەماڵەیەکی بە سروشت خوێندەوارو زاستخوازدا چاوی کردۆتەوە، لاکردنەوە لە شیعرو ئەدەبیاتی شێخ مەحمودی نەمر دەگەڕێتەوە بۆ نووسین و باسکردنەکانی دکتۆر مەعروف خەزنەدار لە کتێبی مێژووی ئەدەبی کوردیدا "وەك سەردارێکی تەریقەتی قادری، پەیوەندی بە شیعرو ئەدەبەوە بەهێز بووە، چونکە ئەدەبی کوردی هەناسەی بەهێزو گەرمی لە بزوتنەوەی سۆفیزم وەرگرتووە، لە حوجرەو مزگەوتەوە چێژی ئەدەبی لای شێخ مەحمود دروست بووە"، بەڵێ داننانە بەوەی کە شاعیرانی کوردزمان پەروەردەی حوجرەو دەستی مەلا بوونە، لە حوجرەدا شارەزاییەکی یەکجار زۆریان لە لە زانستە ئیسلامی و زمانەوانییەکاندا پەیدا کردووە، ئەمەش پاڵنەرێکی کارا بووە بۆ شیعر گووتن، سۆفیزمو بزووتنەوە سۆفیگەریی بۆخۆی کاریگەری بەرچاوی لە ئەدەبیاتی گەلان و بەتایبەت ئەدەبی کوردیدا دروست کردووە، سامانێکی ئەدەبی مەزن و تۆکمەیان بۆ ئەفراندووین، سۆڤ مەشرەبە شاعیرەکانی کوردزمان کاریگەری فرە بەرزیان لە کلتور و فەرهەنگی کوردی کردووە، هەر لە ڕێی سۆفیزمەوە دەیەها

PDF4Kurd

زاراوەی تەسەوفو عیرفان تێهەڵکێشی ئەدەبی کوردی بوون، سۆفیزم بەو پێیەی دەچێتەی نێو خانەی فەلسەفەی کرداری (**الفلسفة العملية**)، هەروەها فەلسەفەیەکی ئەخلاقیشە پێوەستە بەناخو کرداری باوەڕیارانو شوێنکەوتووانی، ئیدی تەسەوف لە عانی حوکمڕانی شێخی نەمردا جێی گرنگیو بایەخ بووە، تەسەوف مانای گرتنەبەری ڕێگای ڕاستو دروستە بۆ گەیشتن بە خودا، مانای خاوێن بوونەوەی دڵ و دەروونەکانە لە پێناو ڕەزامەندی خوادا، مانی گەڕانە بە دووی خودو کردنەوەی تێکڕای گرێ کوێرەکانە بۆ گەیشتن بە خودا، کورتو مەختەسەر گەر کاریگەری تەسەوف نەبوایە ئەدەبی کوردی پتر لە ئێستا داماوترو کەمدەستر دەبوو.

مەلیکی کوردستان وەك ئەوەی شوێنکەوتووی ڕێبازی قادری بووە تەسەوف جێی گرنگی پێدانی بووە، لە کاتو سەردەمی خۆیدا وەك ئەوەی تێکەڵ بووە بەکاری سیاسی زێدەتر ئاشنا بووە بە ئەدیبانو دانیشتنو کۆڕە ئەدەبییەکان، ئاشنایەتی دەگەڵ زۆری لە شاعیرانی ئەو سەردەمەدا پەیدا کردووە، لەوانە (حەمدی، ناری، بێخود، ڕەفیق حیلمی، عەلی باپیر ئاغا...)، دواتر لێکۆڵەر باس لە پەرۆشیو بەخەمی شێخی نەمر دەکا لە بواری ڕۆژنامەنووسیدا، یەکێکە لە دیارترین لایەنەکانی ژیانی سیاسی ئەو زاتە، بەدرێژایی فەرمانڕەواییەکەی توانیویەتی بەهاوکاری کۆمەڵگەلێك لە ڕووناکبیرانو شاعیران چوار ڕۆژنامە بڵاوبکەنەوە ئەوانیش (بانگی کوردستان، ڕۆژی کوردستان، بانگی هەق، ئومێدی ئیستیقلال).

شیعرو شاعیرێتی مەلیکی کوردستان

شیعرەکانی مەلیکی کوردستان وەك ژمارە زۆرنین، وەلێکان مێژوویەکی پرشنگدارو ڕەونەقداریان لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا تۆمارکردووە، عومەر مەعروف بەرزنجی بەشێوەیەکی زۆر جوانو ڕێکوپێكو بە کوردییەکی ڕەوان ڕاڤەی کردووە، لەم پێناوەشدا پەراوێزگەلێکی زۆرو زەوەندی لەسەر شیعرەکان نووسیوە، لەلایەن خۆشمەوە بە پێویستی دەزانم سەرجەمی شیعرەکان جێی سەرنجو ڕەخنەبنو ئەو سەرنجو ڕەخنانەش لە بەرچاو بگیرێن، دکتۆر مارف خەزنەدار بەم شێوەیە باس لە شیعرو شاعیرێتی شێخ مەحمود دەکا (لە ڕووی

PDF4Kurd

ڕوخسارەوە شیعری لەسەر سیستمی عەروزی داناوە، لە قافییەشدا هەمیشە لەسەر یەکێتی قافیە ڕۆیشتووە، شیعری بە ژمارەی دێڕ کورتە، لەبابەتی لیریکە، لە شیعردا قەسیدەی پێنجینی هەیە، بایەخ بە چوارینو تاك دراوە، زمانی شیعری شێخ مەحمود ئاسانە، لە سیمبۆلیزمو مانای ژێر وشە دوورە، بەرهەمێکە بۆ زۆرترین خەڵکی ناو کۆمەڵ نووسراوەتەوە)، نووسینی شیعر بە پێی پێوەرە عەرووزییەکان بەئەرکە و هاسان نییە، لە نێو هەر شانزە بەحرەکەی زانستی عەرووزدا بەتەنێ لە سەر دوو دەریا (هەزەج– ڕەمەل) شیعری گوتووە، لە زانستی عەروزدا ئەو دوو دەریایە لە شەش بەشی عەرووزی پێکدێن، دەریای هەزەج:

مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن   مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

دەریای ڕەمەل:

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن   فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن

بەحرەکانی زانستی عەروز شانزەن، شاعیرانی کلاسیکیش لە سەر پەیڕەوو ڕیتمی عەروزی خەلیلی کوڕی ئەحمەدی فەراهیدی شیعریان نووسیوە، ئەوەتا مەلا عەبدولکەرمی مودەڕیس ڕێك هەر شانزەیانی بە چەند دێڕە شیعرێکی ناسكو نازدار ڕیزبەند کردووە:

(بسیط)، (تقارب)، (خفیف) و (رجـز)
(رمل) و (سریع) ئەی برای نەبـەز
(گویل) و (مدید)، (مجتث)، (مضـارع)
ئاگا لێ بوونیان کـاریکە نافیـع
لەپاش ئەمانە جا (مقتضـب)ە
ئەمیش بەحرێکی شیعری عـەرەبـە
ئەمجار (منسرح) جـا (متـدارك)
(کامل) و (وافر)، (هـزج)ی نـاسك

PDF4Kurd

ئەگەر پرسیارگەلیٚ بهروژێن لە بارەی نووسینو داڕشتنی شیعر لە سەر هەردوو دەریای هەزەجو رەمەل لە لایەن شێخ مەحمودەوەو پەنا نەبردنی بۆ دەریاکانی دیکەی عەروزی عەرەبی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی ئەم دوو دەریایە کێشەکانیان سووكو هاسانە زوو خۆی دەدا بە دەستەوە، لە شیعرەکانیدا واقیعی تاڵو خێر لە خۆنەدیوی خۆییو گەلەکەی باسکردووە، لە رووی داڕشتنی شیعریشەوە قەوەتێکی زۆری هەبووەو خەیاڵی فرە فراوان بووە، بەکوردیو فارسی شیعری نووسیوە، دیسانەوە لە رووی تەرکیبەی شیعرییەوە پابەند بووە بە ڕێبازی کلاسیك، لە شیعرەکانیدا نازناوی (نوربەخشی) لەخۆ ناوە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ موحەممەد نوربەخشی بەرزنجە.

دڵ لە بەندی سینەدا دووبارە واوەیـــلا ئەکـــا
(نوربەخشی) ناسرەویٚ مەیلی شەڕو غەوغا ئەکا
ئینتیقامی قەومی لێقەوماو بە حــەق دوا ئەکــا
ڕۆژو شـــەو فیکرم لە دنیــادا عیــلم بەرپا ئەکا

مەلیکی کوردستان زنیاری هەبووە لە بارەی ئایین و مەزەبو بەلاغەی زمانی عەرەبی، پارچە شیعری (شەری سورداش) گەواهی ئەم ڕاستییە دەدا:

تا بە ئازادی ئەگەم کوێری ئەکەم چاوی رەقیب
شاسواری قەومی مادم میللەتێکی زۆر نەجیب
(أطلــب العلـم و التوفيـــق من رب مجيـــب)
ئایەتی (نصـــرالله)یە ...تـــا (فتح قريـــب)

بە بەڵگەی ئەم دێڕە شیعرەی کۆتایی پێدەچیٚ شیعری عەرەبی هەبووبیٚو بەر شەپۆلی فەوتان کەوتبیٚ، هەر لەم دێڕە شیعرەدا جۆریٚ لە ڕازاندنەوەی لەفزی (المحسنات اللفظیه)ی تێدایە ئەویش (الاقتباس)ە واتە لیٚ وەرگرتن، ئەوەیە لە ڕستەیەکدا یان لە سەدرو عەجزی دێڕە شیعرێکدا ئایەتێکی قورئانی پیرۆز

PDF4Kurd

یاخود حەدیسێکی پێغەمبەر (د.خ) تێهەڵکێشی شیعرەکە بکەی، واتە پەنای بردۆتە بەر ئایەتێکی سورەتی سەف (13) (وأخرى تحبونها نصر من الله و فتح قريب).

یان:

عەزیزم من نە (جـــانی)مو نە (زانی)
بەدەردی دەهر گیـرۆدەم بـــزانـــی
لە فەحوایی حەدیسی (الفتنه) نیـم
نەکـەی هەرگیـز وەك خۆتم بزانــی

لە پارچە شیعری (شکار)دا نووسیویەتی:

نەقـشـی و سـورەوەردیو چەشتـــی و قـــــادری
ئەمریان بە (فەرزی عەین) ئەزانم وەك یەك ئەدا ئەکەم

ئەم دێرە شیعرەش بەڵگەیە بۆ ئەوەی کە زانیاری هەبووە دەربارەی ڕێبازە سۆفیزمەکان، هەروەها لە ژیاننامەی ڕەمزو باوەڕیارانی ڕۆشنگەری ئەو ڕێبازانە بە ئاگا بووە، وەك نێوبردنی سورەوەردی خاوەن کتێبی (**عوارف المعارف**)، وە نێوبردنی (فەرزی عەین) دیسانەوە بەڵگەیە بۆ ئەوەی زانیاری هەبووە دەربارەی زانستی (**أصول الفقه**).

کاتێ تەماشای شیعرەکانی مەلیکی کوردستان دەکەی دەبینی وەك سیمبولو شۆڕشـگێڕو نیشـتیمانپەروەرو مشـورخۆری نەتەوەکـەی هەسـتی بـەرزی نەتەوایەتی بە ڕوونی لە شیعرەکانیدا بەرجەستە کردووە، هێرش دەکاتە سەر دوژمنکاری عەرەب بەرامبەر بە گەلی چەساوەی کورد:

گەر مانیعی حقوقی کورد بن عـــەرەب
بێشك نوێژەکانم بە کوردی قەزا ئەکەم

لە کۆتایی دیوانەکەی نوربەخشیدا پاشکۆیەکی ڕەنگینو باخچەیەك وێنەی جوانو قەشەنگو ناوازەی تێدایەو دیوانەکەی هێندەی تر ڕازاندۆتەوە، وێنەی

PDF4Kurd

مەلیکی کوردستان و کەسایەتییەکانی وەك مەحمود خانی دزلّی و مەحمود خانی کانی سانان و حەمدی شاعیرو حسێن نازم و ئیسماعیل حەقی شاوەیسی لە خۆ گرتووە، دەگەڵ وێنەی ئەو نامانەی شێخ مەحمود بۆ دۆستان و خۆشەویستانی ناردووە، بایەخێکی گرنگی مێژوویی و ئەدەبییان هەیە، لەو کەسایەتییانەی نامەی بۆ ناردوون و تۆمارکراون (مەحمود خانیدزلّی، مەحمود خانی کانی سانان، حاجی بابە شێخ، شێخ عەبدولکەریمی قادر کەرەم، حسێن نازم، ڕەفیق حیلمی، شێخ موحەممەدی خاڵ...)، لەو کەسایەتییانەی شیعری بۆ نووسیون و بەسەری کردوونەتەوە و هەست و سۆزی بۆ دەربڕیون (حوزنی، عەبدوڵلا عادیل، سەی برایمی حەفید،خەسرەوخانی دەرەویانە، وسو ئاغا، شێخ جەعفەری نۆدێ، شاکیر مجرم، ناهیدەی شێخ سەلام، ڕەشید مەستی) دەگەڵ وێنەی ئەو کتێبانەی لە سەر نەفەقەی شێخی نەمر چاپکراون و کۆتایی بە دیوانەکە هاتووە.

ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ/ ژمارە 531
2007/4/19

PDF4Kurd

حەمەکەریم عارف

قەڵەمێکی بە ئەزموون و ڕەسەنی کوردستانی

PDF4Kurd

(1)

حەمەكەریم عارف، چیرۆكنووسو نووسەرو وەرگێرو ڕەخنەگر، قەڵەمێكی دیارو نێودارو ناسراوی دونیای ڕۆشنبیریو ئەدەبی كوردییە، بەرهەمگەلێكی زۆروزەوەندو بەقەدروبەهاو سەنگین و سەلاری هەیە، لە بوارەكانی چیرۆكنووسینو نووسینو وەرگێڕاندا خەمخۆرێكی بێ وێنەو خاوەن سەلیقەیەكی زۆرو توانایەكی لەڕادەبەدەری زمانەوانی هەیە، لە پێچوپەناو كونو قوشبنەكانی زمانی كوردیدا وشەی مردووی دەرهێناوەو زیندووی كردوونەتەوەو تەڕێتی پێ بەخشیون، (هەژار)ی وشەو بووژێنەرەوەی فەرهەنگی ڕەسەنی كوردییە، بە هەڵگێڕو وەرگێڕكردنی بەرهەمەكانی دەگەیتە ئەو قەناعەتە، لە بوارەكانی دیكەی هونەری، سیاسی، مێژوویی، فەرهەنگیو كۆمەڵایەتی بەرهەمو نووسراوەی گرنگ گرنگو بەپێزی هەیە، لێوانڕێژن لە بیروبۆچوونو فیكرەو تەرحی بەرز، لە دونیای ڕۆژنامەنووسیشدا سەرنووسەری چەندین گۆڤارو بڵاوكراوەی ئەدەبی بووە لەوانە (گوڵانی العربی، نەوشەفەق، گزنگ)، لە چیرۆكنووسیندا بەتواناو فرە بەرهەمەو چەندین چیرۆكی نایابو فرەماناو فرە ڕەهەندی هەیە، چەندین چیرۆكو ڕۆمانو شاكاری گەورەی جیهانی كورداندووەو خەڵكانێكی زۆر عەودالی بەرهەمەكانین لەم ڕووە، دیسانەوە لەبارەی شیعرو شاعیری، چیرۆك و ڕۆمان نووسینو سەرنجو ڕەخنەی تایبەت بەخۆی هەیە كە دەكرێ ئیشی لەسەر بكرێو بنیاتی شیعرو چیرۆكو ڕۆمانی كوردی لەسەر بكرێ، لەم پێناوەشدا دوو كتێبی پڕبایەخی خستۆتە بەر دەست (دەربارەی شیعرو شاعیری، دەربارەی چیرۆك و ڕۆمان).

هەموو تەكنیكو ڕەگەزەكانی چیرۆكی لە چیرۆكەكانیدا تاقیكردۆتەوەو بەرجەستەی كردووە، ڕۆمانەكانی (كۆچی سوور)و نۆڤلێتی (بەیداخ)و چیرۆكی (داوەتی كۆچەرییان) ئەم ڕاستییانە دەسەلمێننو زیاترو زۆرتر قەدروبەهای دەردەخەن، لە ڕووی وەرگێڕانەوە بەدایم هەوڵی جددی داوە شاكارە جیهانییەكان بەكوردی بكاو كتێبخانەی داماوو سەرگەردانی كوردی پێ دەوڵەمەند بكات، بەجوانترین شێوەو گوزارشتو ڕێكو پێكترین شێوازی

PDF4Kurd

دیاریکردن بەرهەمەکانی پێشکەش کردووەو تینوویەتی خوێنەرانی کوردی پێ شکاندووە.

ح.ك. عارف، ساڵی 1951 لەشاری کەرکوك هاتۆتە ژیانەوە، لەساڵی 1975 کۆلێژی ئەدەبیاتی لەبەغدا تەواو کردووە، یەکەمین بەرهەمی هەڵبەستێکی شیعرییە ساڵی 1973 بلاوی کردۆتەوە بەنێوی (هەڵبەستێکی هەتیو کەوتوو)، لەساڵی 1977 وە تاوەکو ئێستا بەردەوام بێ بچڕان خەریکی نوسینو وەرگێڕانە، سەری لەنوسینو وەرگێڕاندا سپی کردووە، خاوەنی زیاتر لە (75) بەرهەمی ئەدەبی، سیاسی، کۆمەڵایەتیو فەرهەنگییە، زۆرێکی بەرهەمەکانی وەرگێڕانن، خزمەتێکی بێ وێنەی پێشکەش بەکتێبخانەی کوردی کردووە، بەپێویستی دەزانم ئاماژە بدەمە هەندێ لەو بەرهەمانە (مەسەلەی کورد لەعێراق- کورد گەلی لەخشتەبراوی غەدر لێکراو- کورد لەئەنسکۆپیدیای ئیسلامدا، کورد لەسەدەی نۆزدەو بیست دا، مێژووی رەگو رەچەڵەکی کورد- تیرۆژ (کۆ چیرۆك)- کۆچی سوور (چیرۆك)- بەیداخ (چیرۆك- جێ پێ (چیرۆك)- داوەتی کۆچەریان (کۆ چیرۆك)- نینا(ڕۆمان)- نامۆ(ڕۆمان- ڕێبەر(ڕۆمان)- شکست (ڕۆمان)- هاوماڵەکان (ڕۆمان)- بێناسنامەکان (ڕۆمان)- دووره وولات (ڕۆمان)- ئازادی یامەرگ (ڕۆمان)- دادپەروەران (شانۆنامە)- بەدحاڵی بوون (شانۆنامە)- منداڵە دارینە (چیرۆك بۆ منداڵان)- شوانە بچکۆلەکە (چیرۆکێکی چینییە بۆ منداڵان)- دەربارەی شیعرو شاعیری (لێکۆڵینەوە)- دەربارەی چیرۆك و ڕۆمان (لێکۆڵینەوە)، خافروخ لەشیعر دەدوێ- ڕیالیزمو دژە ریالیزم لەئەدەبیاتدا- ڕێبازە هونەرییەکانی جیهان، قوتابخانە ئەدەبییەکان، مەرگی نووسەرو چەند باسێکی دیکەی ئەدەبیو ڕۆشنبیری، یەڵماز گۆنەی، سادقی هیدایەت نمونەی مەرگی نووسەر،...هتد، لەتەك چەندین بەرهەمی ناوازەو نازداری دیکە، ئەمساڵیش فەرهەنگێکی گەورەی بەنێوی (گۆڤەندو زنار)ەوە پێشکەش بەکتێبخانەی کوردی کردووە، لەزۆربەی زۆری ڕۆژنامەو گۆڤارەکاندا بەرهەمو بلاوکراوەی هەیەو ئێستاش سەرنووسەری گۆڤاری (گزنگ)ە لە شاری کەرکوك.

PDF4Kurd

(2)

حەمەکەریم عارف... خاوەنی ڕا و بیرو بۆچوون و تەرحی تایبەتە دەربارەی ئەدەب بەگشتی و ئەدەبی کوردی بەتایبەتی، ڕایوایە لە ناو لێشاوی نووسینی دوای ڕاپەڕیندا نووسینی ڕەسەن و خۆڕسك کەمترین کات دەرکەوتووەو جگە لەوەی نووسینی دوای ڕاپەڕین کەمترین پرسیاری خوڵقاندووە، بێگومان نەبوونی ڕەخنەو پرسیار واقیع و بزووتنەوەی ئەدەبی و ڕۆشنبیری بەپاشدا دەهێنێتەوە، دیارە لەوکاتەوە گۆڕانێکی زۆر هاتۆتە کایەوە بەتایبەت گۆڕانی تەکنۆلۆجی، تاڕادەیەك سووکە وەرچەرخانێك لە بواری ڕۆشنبیریدا دروست بووەو واقیعی نووسین و نووسینکاری بەرەو ئایندەیەکی گەش بردووەو لە هەمان کاتیشدا بێسەروبەری و زۆروبۆری باڵی بەسەر ئەم واقیعەدا کێشاوە، چونکە هەر قۆناغێکی مێژوویی بگری پێویستی بە تازەگەری و نوێگەری هەیە لە گشت بوارەکاندا سیاسی، ئابووری، ڕۆشنبیری...، هەڵسوڕێنەران و بەدەستەوەگرانی ئەم تازەگەری و نوێکارییە دەبێ زادەی ئەو واقیعە بن و کۆمەڵ لە مەترسییەکانی ئاگادار بکەنەوە نەبادا لەچاڵێکەوە بکەونە بیرێکی قووڵ، بێسەروبەری و لامسەرلایی لە بواری نووسین و وەرگێڕاندا گەورەترین و خەتەرترین مەترسییە بۆ سەر کۆمەڵ و نەوە یەك لەدوا یەکەکان، زمانی نووسینی سەقەت ویەقەت و لاوازو وەرگێڕانی خراپ و نامەفهوم ڕەکیك لە سیما دیارەکانی واقیعی نووسینی ئەوڕۆکەن، گەر بێتو بەم شێوە بڕوات بینای ئایندەی لەسەر بکرێ ئەوا خەتەرێکی گەورەیە لەبەردەم ئایندەماندا.

لە ئێستادا واقیعی نووسین و نووسینکاری پێویستی بە کورتبڕی و دیقەت و ئامانج پێکانە بە شێوەیەکی وردو لە ئەنجامی تێڕوانین و لێوردبوونەوەی چڕوپڕەوە، وە هەروەها پێویستی بە پشت بەستنە بە مەنتیق و واقیعەوە، گومانیش لەوەدا نییە بابەت ئوسلوبی نووسەر دیاریدەکات و ئاراستەی دەکات، نووسینی ئێستای کوردی لەم خەسڵەت و سیمایانەوە دوورن، بۆیە بەقۆناغێکی مەترسیداردا تێپەڕ دەبین و پێویستیمان بە چەندین ڕەخنەگر هەیە تا واقیعی نووسینمان بخەنەوە سەر ڕاستەڕێ، بەمانایەکی دیکە نووسین لەزەتی سروشتی

PDF4Kurd

لەدەستداوە، لەکاتێکدا نووسەرو خوێنەر لە نێو دونیای نووسینو تێگەیشتندا تێکەڵ بەیەکترنو هەر یەك لەلای خۆیەوە هەوڵی گەیشتن بە حەقیقەت دەدات، هەر کاتێکیش نووسین لەزەتی لەدەستدا خوێنەر دەتۆرێنیو لە خوێندنەوەی دەخاو زەوقی شیرینی ڕۆشنبیری لێتاڵ دەکات، بەڕاستی گرنگە خەڵکانێکی ڕەخنەگر لێیان بێنە دەستو شڕوشیتاڵی ئەو نووسینە بێ لەزەتانە دەربهێننو حەیایان بۆ نەهێڵنەوە، وا لەخاوەکانیان بکەن سەریان پێ شۆڕ بکەنو دزیو فیزییەکانیان وەدەرخەن ، چونکە دزیو دزیکاری باڵی بەسەر نووسینی کوردیدا کێشاوەو هەر یەك بە جۆرێك خەریکە، هەموو ئەم سیفەتانەش بەدەرن لە ئەخلاقیاتی نووسینو بە جۆرێك لە جۆرەکان بێئەخلاقیین، بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە دیمانەیەکی بەندە لەتەك مامۆستا حەمەکەریم عارف لە ژمارە 37 ی گۆڤاری (نووسەری نوێ).

خوێندنەوەی ورد ڕەخنە دەخوڵقێنێو تاموبۆیەکی دیکە بەسەر نووسینو پرۆسەی نووسیندا دێنێ، نەبوونی ڕەخنە دەرگا ئاوەڵا دەکات بۆ هاتنەپێشەوەی خەڵکانی لاموبالاتو هیچ لەبارا نەبوو، خەڵکانێك کە لە قەدرو بەهای نووسین کەمدەکەنەوە خۆیان دەکەنە خائینی دەرەجە یەك، زەرووڕەتی ڕەخنە ئالێرەدا وەدیار دەکەوێت، خوێندنەوەی هەر خوێنەرێك خۆی لە خۆیدا بە سەر سێ قۆناغی سەرەکیدا دابەش دەبێ، قۆناغی یەکەم: خوێندنەوەی سەتحیو سادەو ساکار، دووەم: خوێندنەوەی قووڵ و قاڵبوونەوە بەهەر دەقێکدا جا ئەو دەقە دەقێکی ئەدەبی یان فەلسەفی یان فیکری یان هەر دەقێکی دیکە بێ، سێیەم: خوێندنەوە بەچاوێکی ڕەخنەگرانەوە، خوێندنەوەیەك ئەمسەرو ئەوسەری دەق لە خۆ بگرێو لە کونو قوشبنی دەقەکە حاڵی ببێ، تا ئێستا خوێنەری ئێمە لە قۆناغی یەکەمدایەو گیری خواردووەو چەقیوە، ئەم سیفەتەش کاریگەری خراپ لەسەر پرۆسەی نووسین دروست دەکاو بەرەو ئاقارێکی خراپ ڕەوانەی دەکات، گرنگە لا لەمەسەلەی ڕەخنەو ڕەخنەکاری بکرێتەوەو بایەخی زۆرترو زیاتری پێبدرێ، چونکە خوێنەری ڕاستەقینە دایمەن بەدووی کاری ئەدەبی سەرکەوتوودا دەگەڕێو لەهەمان کاتیشدا زیندوویەتی بەدەقەکانی دەبەخشێ، بەداخەوە خوێنەری ئێمە لە ئاستێکی زۆر نزمدایەو لە حەقیقەتی

PDF4Kurd

خوێندنەوەوە زۆر زۆر دوورە، بە ڕای حەمەکەریم عارف (... خوێنەری بە ئاگا بە ئاسانی تەسلیمی دەق یان هەر نووسینێکی دیکە نابیٚ، بەڵکو بە کلیلی تێگەیشتن، قفڵی دەق دەکاتەوەو موناقەشەی جددی دەقەکە یان نووسینەکە دەکات، پاش گوێگرتنو پرسیار کردن، پاش وەرگرتنی وەڵام ئەوجا هەڵوێستی ڕەفز یان قبوڵ هەڵدەبژێری)، واتە خوێنەری ڕاستەقینەو جددی پاش خوێندنەوەی سەتحییانەو شکڵییانە یەکسەری ئیمان بە حەقیقەتی دەق ناهێنیٚ، بەڵکو دوای ئیستیقراکردنو حاڵیبوونی ئەو هەقە بە خۆی دەدات کە ئەو دەقە نەمرە یان نا، زیندووە یان نا، بەڵیٚ خوێنەری کوردی دەبیٚ بگاتە ئاستی خەیاڵی بڵاوو دوورو قووڵو مەنتیقیانەو لە حەقیقەتی دەقەکان وەك خۆی تێبگاو بە شوێن دەقەکاندا بڕوا تا ئەو کاتەی لەزەتی حەقیقی لێدەبینیٚ.

(3)

" شیعر بە گوێرەی سروشتی هونەریانەی خۆی دەبیٚ هەندیٚ ئاڵۆزو تا ڕادەیەك تەمومژاوی بیٚ، بەڵام ئاڵۆزیو تەمو مژاوییەکی ناسكو هونەریانە، هەڵبەتە ئەم ئاڵۆزییە وێڕای تەبیعەتی هونەریانەی خودی شیعر دەگەڕێتەوە بۆ ئەو کەرەستە زمانەوانییەی کە پێکیدێنیٚو بۆ ئەو سەرچاوەی هەستە دەروونییەی کە لێوەی هەڵدەقوڵێت... شیعر هەرگیز نایەتە دابڕان لە بیرو فیکر، بیری شاعیریش لە ژینگەو سەردەمی خۆیدایە، ئەگەر ژینگەو سەردەمەکە سادەو ساکاربیٚ ئەوا ڕەنگدانەوە شیعرییەکە سادەو ساکار دەبێت، خۆ ئەگەر ژینگەو سەردەمەکە ئاڵۆز بیٚ، تەژی نیگەرانی فیکری بیٚو یەکپارچە ناسەقامگیری دەروونیو ڕۆحی بیٚ ئەوا ڕەنگدانەوە شیعرییەکە ئاڵۆزو تەمومژاویو قورس دەبیٚ... ئەفسانە وەکو مەوداو سەرچاوەیەکی ئەبستمۆلۆژی ڕۆشنبیری هۆیەکە لە هۆیەکانی ئاڵۆزاندنی شیعری نویٚ... شیعر ئەمڕۆکە لەوە دەرچووە ڕێژنە هەستێکی خۆبەخۆبیٚ بەداوی جوانترین وشەدا بێتە خواریٚو لەبارترین ڕستە بکات بە نیشتمانو ئاوەدانی بکاتەوەو سەروەری شیعری پێببەخشێت، شیعری ئەمڕۆکە ئەوە دەڵێت کە ناگوترێت.. فاکتەرێکی دیکەی ئاڵۆزاندنی شیعری نویٚ دوورکەوتنەوەیە لە هەر ڕوونکردنەوەو شرۆڤەو گوتنێکی ڕاستەوخۆ چونکە شیعر ڕووت دەکاتەوەو لە شیعرییەتی دەخات.. "

PDF4Kurd

حەمەکەریم عارف

کتێبی (دەربارەی شیعرو شاعیری) یەکێکە لەبەرهەمە نازدارو سەنگینەکانی حەمە کەریم عارف، لێکۆڵینەوەیەکی شیعری و بابەتێکی رەخنەیی و تەرحێکی گرنگ و پڕ بایەخە دەربارەی شیعرییەت بوونی دەقەکانی شیعری نوێ، سەنگی مەحەکە بۆ جیاکردنەوەی شیعری ڕەسەن و زیندوو نەمر لە شیعری نارەسەن و خراپ و مردوو، ئەم کتێبە لە دوو بەشی سەرەکی پێکهاتووە، یەکەمیان نووسینی لێکۆڵەر خۆیەتی، دووەمیان لێکۆڵینەوەیەکی ڕەزای بەراهەنییەو لێکۆڵەر کوردانددوویەتی، چاپی یەکەمەو ئەمساڵ (2007) لە دوتوێی 80 لاپەڕەدا چاپ و بلاو کراوەتەوە بە ژمارە سپاردنی 319 ی وەزارەتی ڕۆشنبیری.

سەرنجدان و ردبوونەوەو تێرامان لە هەر دەقێکی شیعری چەندین خەسڵەتی شیعریانە بۆ خوێنەر وەدیار دەخات، بەتایبەت ئەو دەقە مۆرکی تازەگەری و نوێگەری تێدا نەخشێنرا بێ، خوێنەر زۆر بە زویی دەتوانێ هەڵیبسەنگێنێ و بە دەقێکی نەمرو زیندوو حوکمی بەسەردا بدات، بەتەبیعەتی حاڵ شیعر هەڵگری خەسڵەت و سیمای بەرز بەرزەو ڕەنگدانەوەی واقیعو ڕۆژگارە، ئەمە حەقیقەتەو نکوڵی لێناکرێ، شیعرو گوتاری شیعری مێژوویەکی فرە دێرینیان هەیەو پەیوەستن بە ژیاری مرۆڤایەتییەوەو لە گشت قۆناغەکاندا وەك گوتارێکی کاریگەر خۆی نیشانداوەو خۆی سەلماندووە، کەواتە شیعر پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە سروشت و تەبیعەتی مرۆڤەوە هەیەو هەتا مرۆڤ بمێنێ شیعریش هەر دەمێنێ.

هەر دەقێکی شیعری بگری خاڵ نییە لە هونەر، خاڵی نییە لە هەستی مرۆڤانە، خاڵی نییە لە ئاڵۆزی و نادیاری، واتە لایەنی هونەری ڕەگەزێکی سەرەکی دارشتنی هەر دەقێکەو دەبێ ئیعتیباری بۆ دابنرێ، شیعری ئێستای کوردی- ناڵێین هەموویان- بەدەوری تاقە شتێکدا خولدەخۆن، زەمەنیان یەك زەمەنە، گەر کۆیان بکەیتەوە یەك شت دەڵێن، جوگرافیایان یەك جوگرافیای تەسك و بێ مانایە، لەتەك ئەوەی جوگرافیای ئینسانی بە شێوەیەکی گشتی کاریگەرە لە نەمربوونی هەر دەقێکدا، دەبینین شیعری شاعیرانی کلاسیك لە ڕووی دەلالەت، حیکمەت، فەزیلەت، حەقیقەت لە ئاستێکی بالآدان و شیعرەکانیان جێی مشت و

PDF4Kurd

مرو لێکدانەوە لێوردبوونەوەی دووروو قوولْن، شیعری نوێ هێندە ئاڵۆزکاوەو بەملیەکدا چووە لێحاڵیبوونی قورسو گرانو زەحمەتە، ئەم باسە بێنەو بەرەیەکی زۆری تێدایە، حەمەکەریم عارف پێیوایە (... تای تەرازوو بەلای ئاڵۆزیدا قورسە، چونکە تەبیعەتی شیعر جۆرێك لە ئاڵۆزی تێدایە کەلە هونەرییەتی شیعرەکە نایەتە دابڕان، بۆیە زۆر کەس پێیان وایە شیعری چاك ئەوەیە کە بڕێك ئاڵۆز بێو بە ئاسانی خۆی بەدەستەوە نەدات، تا درەنگتر خۆی بەدەستەوە بدات سیحرو ئەفسوسی پتر دەبێت، تا پتر روونو ئاسان بێ زیاتر لە هونەرییەت دەکەوێتو دەبێ بە شتێکی سواوی بازاڕیو بێ تامو لەزەت...)، گومانیش لەوەدا نییە مەعریفە خۆی بۆ خۆی کاریگەری تەواو لە سەر زیاترو زۆرتر ئاڵۆزبوونو سەختبوونی دەقە شیعرییەکان دەکاو ئەرکی خوێنەر قورسو گران دەکات، جاوەرە ئەو شیعرە فەلسەفاوی بێ، ڕۆمان یاکبسۆن ڕایوایە (ناڕوونی و ئاڵۆزی لە شیعری نوێدا تایبەتمەندی هەرە سەرەکی دەقی نوێیەو پێش هەر شتێکی دیکە سیفەتێکی نێوخۆییە)، هەر ئەمەشە وایکردووە شیعری نوێ لوغزاویو مەتەڵاوی بێ و لە ڕووی دەلالەتو مەفهومەوەو درەنگ خۆی بدا بەدەستەوە.

شیعری فەلسەفی بە سروشت ئاڵۆزکاوو تەمومژاوییو ناڕوونو بەیەکدا چووە، هەموو ئەم سیفەتانەش بایەخ و خەسڵەتی بەرز بە دەقە شیعرییەکان دەبەخشن، مەژگی خوێنەر دەهێننو دەبەن، وای لێدەکەن زیاتر خەیاڵو هەستو هۆش وگرنگی بداتە ئەو دەقانە، فەلسەفە پەیوەستە بەمرۆڤەوەو وەڵامی هەموو ئەو پرسیارانە دەداتەوە کەلە قالو بەلاوە مرۆڤ خەونی پێوە دیوەو دەیبینێ، فیکرە فەلسەفییەکانیش کاتێك ئاوێزانی ئەدەب دەبن زاتییەتی مرۆڤ دەگێرنەوە بۆ سروشتە خواییەکەیو بەهێزی دەکەن، یەکێکی ترە لە سەرچاوەکانی ئاڵۆزبوونی دەقەشیعرییەکان.

یەکێکی تر لە سەرچاوەکانی زیاتر ئاڵۆزکاندنی دەقە شیعرییەکان چەمکەکانی تەسەوفو مەسەلە ڕۆحییو غەیبییەکانە، سۆفیزم بەندە بە ناخو کرداری باوەڕیارانو شوێنکەوتووانی، تەسەوف مانای گرتنەبەری ڕێگای ڕاستو دروستو بێ پێچوپەنایە بۆ گەیشتن بەخوداو شتە بەرپێوارەکان،

PDF4Kurd

کردنەوەی گرێ کوێرەکانە لە نێوان ئەو شتانەی هەستی پێدەکرێو ئەوانەی هەستیان پێناکرێ، قاڵبوونەوەو قووڵبوونەوەو گەڕانەوەیە بۆ خود، کەواتە تەسەوف یەکێکی دیکەیە لەو هۆکارانەی کار لەسەر ئاڵۆزتربوونو ناڕوون بوونی دەقی شیعری دەکاتو ئەرکی خوێنەر قورستر دەکاتو پێویستی بە شرۆڤەکردنو لێکدانەوەی باتینیو ڕۆحی دەبێ .

شاعیرە نوێخوازەکان لە گشت قۆناغو گۆڕانکارییەکاندا سیمبولو پێشەوا بوونەو خەباتی ئایدۆلۆژیانەو شۆڕشگێڕانەیان ئەنجامداوە لە پێناو بیروباوەڕو هەست بەرزی نەتەوایەتیو بەرزکردنەوەو زیندووکردنەوەو غیرەتدان بە گیانو خەباتو شۆڕشی ڕزگاریخوازان، هەموو ئەم هەوڵانەش پەیوەستو بەندبوونە بە کۆمەڵەوە، لەم ڕێیەوە شیعر ڕەنگدانەوەی ڕۆژگارو واقیعەو چەندە واقیع سیحراویو ئاڵۆزکاوو بەیەکداچووبێ بێ هێندەش دەقە شیعرییەکان سیحراویتروو ئاڵۆزکاوتر دەبن، سەرەنجام واپێویست دەکا شیعری نوێ بە ئەقڵییەتێکی تازەو مۆدێرنانەوە لێی بڕوانرێ و لێکدانەوەی بۆ ئەنجام بدرێ، بەهاو نرخی شیعریش لەوەدایە خوێندنەوەی تێرو تەسەل و چڕوپڕی لەبارەوە ئەنجام بدرێ تا بە زیندوویەتیو تەڕێتی بمێنێتەوە.

سەرچاوە:

1. **الحداثة في حركة الشعر العربي المعاصر: د.خليل الموسى، الطبعة الاولى، مطبعة الجمهورية**، 1991.

2. **في نقد الشعر العربي المعاصر-دراسة جمالية-: د. رمضان الصباغ، الطبعة الاولى، دار الوفاء**، 1998.

ڕۆژنامەی هاوڵاتی ژمارە 379
2007/12/12

PDF4Kurd

- 4 –

هەڤپەیڤینێك دەربارەی نووسین و وەرگێڕانی دوای ڕاپەڕین

ب.م. تەها: دیارە لە دوای ڕاپەڕینەوە کوردستان شێوە وەرچەرخانێکی بە خۆوە دیوە لە زۆر بواردا، بەتایبەت بواری ڕۆشنبیری، نووسین لەم کات و ساتەدا چۆن هەڵدەسەنگێنی؟ خاڵە بەهێزو لاوازەکانی لە کوێدا دەبینیتەوە؟

ح. ك. عارف: ڕاستە کوردستان لەدوای ڕاپەڕینەوە (1991) هەندێ سووکە وەرچەرخانی بەخۆوە دیوەو زۆر بواریشی گرتۆتەوە.. هەڵبەتە هیچ وەرچەرخانێك لەفاکتەرە بابەتی و خودییەکانی سەردەمی خۆی بەدەرنابێ و لاوازی و بەهێزی ئەو فاکتەرانە چەندیەتی و چۆنیەتی وەرچەرخانەکەدا ڕەنگ دەداتەوە، بێگومان هەر گۆڕانکارییەکی گەورە، بەحوکمی ئەوەی گۆڕان لەکەمترین حاڵەتدا دەکاتە شکاندنی کۆمەڵێك قاڵب و چوارچێوەو بەزاندنی زۆر سنووری کۆمەڵایەتی و ئابووری و ڕۆشنبیری، واتە جۆرە ئامادە سازییەکە بۆ گوێزانەوەی کۆمەڵ بەهەموو لق و پۆپ و بوارێکی مادی و مەعنەوییەوە لەقۆناغێکی مێژووییەوە بۆ قۆناغێکی مێژوویی پێشکەوتووترو جیاوازتر، دیارە لەم حاڵەتەدا جۆرە ئەنارشیزمێك هەموو بوارەکان دەگرێتەوە، ڕەنگە ئەمە لەقۆناغی یەکەمی پرۆسەی گۆڕانکارییەکەدا ئاسایی بێ و پاساوو پاکانەی خۆیشی هەبێ، بەڵام بەردەوام بوونی ئەم ئەنارشیزمە زۆر مەترسیدارەو نیشانەیەکی زەقە بۆ لەبارچوون و پاشەکشەی ئەو قۆناغە ڕەخساوەی کە بەگۆڕانکاری ئاوسە.

هەڵبەتە هەر قۆناغێکی مێژوویی پێداویستی و داخوازی تازەی خۆی هەیە، دەنگ و سیما و نوێنەرانی تایبەتی خۆی بەرهەم دێنێ و لەهەموو بوارەکانی ژیاندا بەدەر دەکەون و هەوڵ دەدەن ڕەسەنایەتی خۆیان لەبواری پراکتیکیدا تاقی بکەنەوەو دیاردەو ڕووداوە تازەکان بەکەرەستەی تازە مالیجە بکەن..

جا بالێرەوە بێینە سەر نوسین و دنیای نوسین، ئەمیش لەکاریگەری وەرچەرخانەکە بەدەر نەبوو، هەڵبەتە پێویستە نوسین فاکتەرێکی هەرە گرنگی ناو پرۆسەی گۆڕین و گۆڕان بێ. بەهەرحاڵ نوسین و کاری ڕۆشنبیری لەهەموو کات و سات و قۆناغ و سەردەمێکدا مەسئولیەتێکی گەورەیە، هەر کە نووسەر ڕێی

PDF4Kurd

بەخۆیدا بەرهەمەکەی لەنێو خەڵکیدا بڵاو بکاتەوەو هەر بەوەندەوە نەوەستا کەبەرهەمەکەی تەنیا بۆ خۆیو بۆ سەرگەرمی خۆی تەرخان بکات، ئیدی دەکەوێتە ژێر باری ئەو مەسئولیەتە گەورەیەوە، بۆیە دەبێ لەسەر شوێنەوارو کاریگەری بەرهەمەکەی بەسەر کۆمەڵەوە موحاسەبە بکرێ.

زۆربەی نوسەرو رۆشنبیران لەوەدا یەك دەگرنەوە کەبابەتی هەرە سەرەکیو کاری رۆشنبیری مرۆڤو ئازادی مرۆڤە، ئیدی جۆری چارەسەرو مامەڵە لەگەڵ ئەم بابەتانەدا لەنوسەرێکەوە بۆ نووسەرێك دەگۆڕێ.. کەواتە سارتەر گوتەنی: (نوسین رێگەیەکە لەرێگەکانی تێکۆشانی ئازادی هەرکاتێ گرتتە بەر- بتەوێو نەتەوێ- مولتەزیمیو دەبێ مولتەزیم بی) ئیلتیزامیش دڵسۆزیو وەفادارییە دەرهەق بەئامانجێك، ئامانجی کاری رۆشنبیریش مرۆڤو ئازادی مرۆڤە.

جوانترین ئیلتیزام ئەوەیە لەناخی خاوەنەکەیەوەو بەشێوەیەکی ئارەزوومەندانەو مرۆڤانەی خۆڕسك هەڵقوڵابێ، دزێوترین ئیلتیزامیش ئەوەیە لەدەرێ راسپێنرابێو بەخوتو خۆڕایی تەلبەندی هەمەجۆری عەنتیکەی لەدەوری نوسەر کێشابێو بەملاو بەولادا ئاڕاستەی بکات، قەڵەمی ئاڕاستەکراو هەمیشە لەقەڵەمی بەکرێگیراو خەتەر ترە، چونکە ئەگەر تاسەریش نەتوانێ، ئەوا بۆ ماوەیەك دەبێتە دێوجامەی راوە جەماوەرو تەفرەدانی خەڵکانی سادە..

نوسینو کاری رۆشنبیری لەکەشو هەوای ئازادا دەڕسکێو ئازادی لەرۆحی مرۆڤدا بێدار دەکاتەوەو ئیدی مرۆڤ دەکەوێتە سەر راستە رێگەی بیرکردنەوەو بەئاسانی چەواشەو دەستەخەڕۆ ناکرێت، کەواتە نوسین چرایەکە رێگەی بیرو بیرکردنەوە رۆشن دەکاتەوەو نابێ ئەشکەوتێك بێ کۆمەڵێك دەنگی ناڕەسەن عەکس بکاتەوە.. هەڵبەتە گەلێك لەنوسەرو شارەزایانی بواری نوسینو کاری رۆشنبیری پێیان وایە نوسین هۆیەك نییە بۆ گوزارشت کردنو دەربڕین بەڵکو هۆی هەرە کاراو کاریگەری گەڕانو پشکنینو کەشف کردنو رۆچوونە بەناخی دیاردەو رووداوەکاندا.

یانی نوسین نابێ لەرەخنە بەدەربێ.. کەواتە نوسین دەبێ راستگۆیانە بێو حورمەتی زمان بگرێ کەبنەمای هەرە سەرەکی نوسینەو، بەناچاریو بەتۆبزی شتی لێ بار نەکاتو نەیهێنێتە گۆ.

PDF4Kurd

هەڵبەتە نوڤالیس گوتەنی هەر کەسێك حورمەتی زمان پێشێل بکاتو ناچاری بکات بەنابەدڵیو ناچاری شتێك بڵێ، ئەوا زمان تۆڵەی خۆی لێدەکاتەوەو دوچاری گەوجە گەوجێژی دەکات.. هەڵبەتە لێرەدا مەبەستم ئەوەیە کەزۆربەی نوسینی نوسەرانی پاش راپەرین لەڕووی زمانەوە مایەی گلەییەکی زۆریو زمانی سەقەت بووە بەدیاردەیەکی زەقو پێویستە بخرێتە بەر باسو لێکۆڵینەوەی زانستیانەو چارەسەرێکی بۆ بدۆزرێتەوە.

بێ چەندو چوون مرۆڤایەتی قەرزاریاری وشەیە، وشەش ئەو داهێنراوە هەرە مەزنەیە کەگەورەترین وەرچەرخانی لەژیانی مرۆڤدا تۆمار کردوو، لەهەموو بوونەوەرانی ئەم گەردوونەی جیاکردەوە، وشە بوو بەهەوێنی (بوون)و بناغەی شاکارە فیکریو حسییەکانی بنیادەم. هەڵبەتە وشەو بایەخو چەمکی وشە لەبوارێکی ژیانەوە بۆ بوارێکی دی دەگۆڕێ. بۆ نموونە وشە لەدنیای ئەدەبیاتدا هێندە سەرەکیە دەکرێ بگوترێ: نوسین بەتایبەتی ئەدەبیات دەکاتە بەکارهێنانێکی ئەفسوناوی وشە... بەداخەوە زۆر نوسینی ئێمە لەو رووەوە تەواو شێواوو کاریگەرییەکی رۆشنبیری ئەوتۆیان بەسەر جەماوەری خوێنەرەوە نییەو بێ ناسنامەیەو لەنێوان لاسایی کردنەوەی کاڵو کرچو رەسەنایەتیدا لەموڵەقدان.

دیارە خراپترین نوسین، یان یەکێك لەئافەتەکانی نوسین ئەوەیە کەهیچ دەنگدانەوەیەکی نەبێ، خەڵکانێك نەوروژێنێ چ بەقەبوول کردنی چ بەرەفز کردنی، ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کەئەو کارە رۆشنبیرییەمان ئەدەبی گوتاری نییە، یان گوتاری زۆر لاوازی هەیەو بستێك لەخاوەنەکەی دوور ناکەوێتەوە، واتە ئاوێتەی ژیان نابێ خۆی بۆ گەشاندنەوەی ژیان تەرخان نەکردووەو دوورە لەگیرو گرفتەکانی ژیانو ناوێرێ خۆی لەقەرەی ئەو گیروگرفتو نهێنیانە بداتو ئیدی نوسینەکە خودی خۆی پێ نایەتە دیو لەبار دەچێ.

هەڵبەتە یەکێك لەخەسڵەتەکانی نوسینی رەسەن روانینی ئەقڵیو میتۆدی رەخنەییە، واتە جیهانبینی ئەقڵانیو میتۆدی رەخنەیی کۆڵەکەی نوسینی رەسەنن، ئەقڵو رەخنە لێکدی نایەنە دابڕان، کەئەقڵ هەبوو دەبێ رەخنە هەبێ، غیابی رەخنەکە لەئەقڵو بیرکردنەوەوە هەڵدەقوڵێ، نیشانەی لاوازیو سستی

PDF4Kurd

ئەقڵە، ئەقڵ دەبێ رەخنەیی بێو هەر ئەقڵێك بەروانینێکی نارەخنەییەوە خۆی لەگرفتەکانی فیکرو بارودۆخی کۆمەڵو خەڵکی بدات، خیانەت لەتەبیعەتی خۆی دەکاتو خۆی لەئەنجامدانی ئەرکەکانی دەدزێتەوە، چونکە خەسڵەتی بنەڕەتی ئەقڵ، خەسڵەتێکی شۆڕشگێڕانەیەو کار بۆ بەزاندنی شتە باوەکان دەکات، بۆیە رەخنە بالاترین وارە کەفیکر خۆی تێدا بنوێنێ، خۆی تێدا تەحقیق بکات.. کەواتە نوسینی رەسەن دەبێ دەسەلات، هەر دەسەلاتێك بێ سەغڵەتو تەنگەتاو بکات.

کەمەخابن ئەمە لەناو لێشاوی نوسینی دوای راپەڕیندا بەکەمی دەبینرێ. ئەمە جگە لەوەی لەزۆربەی نوسینی پاش راپەڕیندا پرسیاریان هەر نییە، یان زۆر کزە.. کەدیارە پرسیار کز بوو نوسین لەچوارچێوەی ئینشاکارییەکی نامەفهوم تێناپەڕێو گوتاری چالاكو کاریگەری نابێو، نابێ بەچراو لەوە تێناپەڕێ کەدەنگدانەوەیەکی کزی تەمەن کورتی کۆمەڵگەیەکی نووستوو بێ.. چونکە پرسیاری بەجێو ماقوول لەناو مێژووی فیکردا لەوەڵامەکەی کاریگەرتر دەبێ، پرسیاری بەجێو دروست خۆی لەخۆیدا نوقڵانەو بانگەوازی دەستپێکی رابوونێکی هزرییە، ئیدی ئەو رابوونە گەورەو بەر بڵاوبێ یان بچووكو سنووردار بێ.. پرسیار وەڵامو وەڵامانی لێدەکەوێتەوە، ئیدی وەڵامی جیاوازین یان چوونیەك، بەڵام وەڵامەکان یان کۆی وەڵامەکان بەکۆکیو بەناکۆکییانەوە مادامێکی بەدەوری یەك تەوەردا دەسوڕێنەوە، جۆرە رابوونێکی رۆشنبیریو یکری چیدەکەنو گەر بگوترێ هەر قۆناغێکی تازەی رۆشنبیری هزری زادەی پرسیارو پرسیارێن تازەو بەجێیەو هەر پرسیاریش ئەقڵ دەمەزەرد دەکاتەوەو لەتەمەڵی دەخەلەسێنێ. ناکاتە زێدەڕۆیی.

بۆیە ئەگەر بتەوێ بۆ خەسڵەتی تازەی هەر قۆناغێك بگەڕێی، دەبێ پرسیارە ریشەییەکانی ئەو قۆناغە بخوێنیتەوە، کەمەخابن لای ئێمە هێشتا بەتەواوی نەخەملیوەو لەرەشبینیشەوە وانالێم، چونکە من قەناعەتم نە بەنەزۆکی میللەت هەیەو نە بەنەزۆکی هیچ قۆناغێكو ئەم قۆناغەش دەنگو رەنگ نوێنەری خۆی بەرهەم دێنێو رۆژگاریش رەسەنو نارەسەن لەبێژنگ دەدات.

PDF4Kurd

– ب.م تەها: نووسین دەبێت لەزەتی خۆی لێ وەربگیرێ ئەوسا نووسینە، بەو پێیەی بەشێکە لە مەعریفە، لەزەتی عەقڵیش مەعریفەیە، غەزالی واتەنی(لذة العقل المعرفة كلما كانت المعرفة اكبر كانت اللذة اكبر)، بێ گومان بەرهەمی عەقڵیش فیکرە، رای بەڕێزت چییە؟

ح.ك. عارف: هەر گوتارێك بگری خەڵكێك یان خەڵكانێك دەدوێنێ، هەر كارێكی رۆشنبیری كەمەبەستم نوسینە بەلای كەمەوە دوو لایەنی سەرەكی هەیە، یەكەمیان نوسەرەو دووەمیان ئەو جەماوەرەیە كەگوتارەكەی، واتە نوسینەكەی ئاڕاستە دەكرێت.. كەواتە لێرەدا هاوكێشەیەكو لایەنەكانی هاوكێشەیەك دروست دەبێ، نوسەر، پەیام، وەرگر. جابۆیە نوسەر لەسەرێتی لەئاستێكی هەرە بەرزدا پەیام یان گوتارەكەی بگەیەنێ، لێرەدا چۆنیەتیو ئاستی گوتارەكە، هاوسەنگی هاوكێشەكە رادەگرێ لەزەتەكە، یانی لەزەتە ئەپستمۆلۆجییەكە ئاسانتر دەگەیەنێ. جانوسەر لەبەرئەوە نوسەر نییە كەلێبڕاوە هەندێ شتی دیاری كراو بڵێ، بەڵكو لەبەرئەوەیە كەلێبڕاوە بەشێوازێكی تایبەتی بیڵێو گومانیش لەوەدا نییە كەشێواز بەها بەپەخشان دەبێتو نووسەر دەزانێ كەووشە كارو كردەوەیە، ووشە كەشف كردنە، كەشفیش گۆڕینە، جائەركی نووسەر لەچوارچێوەی ئەو زنجیرە كارو كارلێكەدا ئەوەیە بەجۆرێ كاربكات كەكەس نەتوانێ ئەم جیهانە فەرامۆش بكاتو خۆی لەمەسئولیەت بدزێتەوە.

هەڵبەتە نووسەرو خوێنەرو بابەت لەم پرۆسەی نوسینەدا بەجۆرێ ئاوێتە دەبنو دەكەونە كارلێكەوە، مەگەر هەر لەزەتە ئەپستمۆلۆژییەكە یەكیان بخات.. نووسەر بەڕاستگۆییو لەزەتەوە ووشە بەكاردێنێ، ئەو وشانەی لەسەرەتاوە هەڵیاندەبژێرێ، لەهەوەڵەوە بابەت نین، بەڵكو جۆرە ناونانێكە لەبابەتان.. بەرەبەرە لەسیاقی سەرلەبەری پرۆسەی نوسیندا دەبن بەدەلالەت، دەلالەت لەشتێكی دیاری كراو، دەلالەت لەچەمكێكی دیاری كراو، پاشان دەبێ بەهەلوێستی فیكریو كەشفو گۆڕینی بەدوادا دێ.. ئەمەش خۆی لەخۆیدا دەكاتە بەرهەم هێنانی مێژوو دەكاتە خۆگێڕانەوەو خۆسەلماندن لەناو ئەو بوارەدا كەتیایدا دەژینو بەشداری لەبەرهەم هێنانو دروست كردنی دەكەین..

PDF4Kurd

ـ بەهەرحاڵ ئەمە هەندێ لایەنی ئەو لەزەتە ئەبستمۆلۆجییەیە کە لەنوسینی ڕەسەنو ڕیشەییدا هەیە.

– ب.م. تەها: نوسینێك نەتوانێت شۆڕشێکی فیکری دروست بکا یاخود بڵێین وەك پەیامێکی مرۆڤانە خۆی نەنوێنێو نەتوانێ ژیاری ڕۆشنبیریو ئینسانی بەرجەستە بکا، بزوێنەری واقع نەبێ، ئەبێ چ جۆرە نووسێنێك بێ!، واتە دەبێ نووسین هەڵقوڵاوی کەشو هەوایەکی لێوانرێژبێ لە بەهاکانی مرۆڤبوونو پێوەست بێ بە بەها شارستانییەکان، نووسین پەیامو عیشقو لەزەتە، بەهەرحاڵ لە واقیعی ئێستای نووسیندا وا دەبینم گرنگ نەبێ چی بنوسی بەڵکو گرنگ ئەوەیە بنوسی، ئەی بەڕێزت پێت وانییە؟

ح. ك. عارف: نوسینی ڕەسەن خۆی لەخۆیدا پرۆسەیەکی شۆڕشگێڕانەو هەر نوسینێك بگرێ ئاوسە بەهزرو بیر هزرو بیر وەختێ بلاودەبێتەوەو تەشەنە دەکات کەزانستیانەو مەنتیقی بێ، پابەندی ڕوانینو جیهانبینی ئەقڵیو مینۆدی ڕەخنەیی بێ، وەرگش، ئیدی هەر کەسو گروپو چینێك بێ تاڕادەیەکی باش هۆشیار بێو بایەخی ئەو نوسینە بزانێو کاریگەرییەکەی لەسەر ڕزگاری خۆیو پەرەسەندنی کۆمەڵەکەی بخوێنێتەوەو لەدوا ئەنجامدا ببێ بەفاکتەرێك لەفاکتەرەکانی گۆڕین بەئاڕاستە ئیجابییەکاندا.

هەڵبەتە ئەوەی سەردەمێکی فیکری دەکات بەیەك سەردەم، یەکێتی یان نزیکی پرسیارەکانە، نەك چوونیەکی وەڵامی هزرڤانان. هەر نووسینێك بەپرسیاری زۆر جدیو ڕیشەیی ئاوس نەبێو وەرگر عەوداڵو تامەزرۆی وەڵامان نەکات ناتوانێ شۆڕشگێڕانە بێ، بۆیە چی نووسینو ئاستی نووسین زۆر گرنگەو تەنیا لەو حاڵەتەدا کاریگەری ڕۆشنبیریو فیکری خۆی دەبێت.. دەنا وانەبووایە ئەو لێشاوە نووسینەی ئەمڕۆ لەبازاڕی نووسینی کوردیدا دەبینرێ، دەبووایە کاریگەرییەکەی زۆر بەزەقی لەوارەکانی ژیانی کوردەواریدا ڕەنگی بدایەتەوەو ئەم پاشا گەردانییە بەم جۆرە بەردەوام نەدەبوو، ڕاستە لێرەو لەوێ، لەتوێی کتێبانو بلاڤۆکاندا هەندێ بریسکەی پەراگەندە دەبینرێ، بەڵام گرنگ ئەوەیە بکرێن بەچرا.. فیکر بەدیالۆگ دەوڵەمەند دەبێ، ئەهلی فیکرو ڕۆشنبیری لەلای ئێمە زۆر دوورن لەیەکترەوەو کەس دەفتەری کەس ناخوێنێتەوە، هاوبەشی

PDF4Kurd

کردن لەبەرهەم هێنانی فیکریدا نییە، دیالۆگ قاتییە.. فیکر دەنگدانەوەی نییە، رەنگدانەوەی نییە، بێدەنگی کوشتویەتی.. پێویستە دەنگ چ بەرەفزو چ بەقەبوولّ هەبێ،چونکە ئەو رەفزو قبوولّە سەرچاوەی گەشەکردنو پەرەسەندنە.. دیارە ئەم پەراگەندەییە هەرگیز نایەلّێ کەشو هەوایەکی فیکریو رۆشنبیری هاوبەشی ئەوتۆ دروست ببێ کەسیمای مەلّبەندێك یان قۆناغێك یان سەردەمێکی فیکریو رۆشنبیری دیاری کراوی پێوە بێ..

– ب. م. تەها: بەلای بەرێزتەوە خوێنەری کورد لە چ ئاستێکدایە؟ لە کاتێکدا خوێنەر دیاریکەری ماناو رەهەندی دەقەکانە، خوێنەری جیددی دوای نووسەرو نووسینی باشدەکەوێ بەشکەم بەرهەمی مەعریفی زۆرترو زیاتری پێببەخشێو بیخاتە نێو دونیای مەعریفەو جوولّە بداتە ئەقلّی، وەلێکان لای ئێمە خوێنەر لە ئاستێکی زۆر ساردو سەتحیدایەو هیچ قەوەتێکی ئەوتۆی تێدا نییە بگاتە نێوەرۆكو مەبەستی نووسراوەکان، ئیدی خوێنەری راستەقینە ئەرکی زۆر زیاترە لە نووسەر بەو پێیەی رەگەزی یەکەمە لە بواری خوێندنەوەدا، ئەلیوتی شاعیر لە یەکێك لە وتەکانیدا دەلّێت (خوێنەر بەهەمان ئەندازەی خودی شاعیر مانای شیعرێك دیاری دەکات)، لێرەکانەوە وا پێویست دەکا دان بەو راستییەدا بنێین کە خوێنەری کورد لە مێژەوە تاوەکو ئێستا هەمیشە لە مەرگدا بووە و نووسەریش نیوە مەرگ، ئایا ئەمە کارەسات نییە؟

ح.ك. عارف: خوێنەر وەکو نەوعییەت دەتوانێ رۆلّی یەکجار کاریگەر لەگەشەکردنو نەشونمای رۆشنبیریو ئەدەبیدا ببینێ، هەر دەقێك یان نوسینێك بەندە بەخوێنەرەکەیەوە، واتە نوسین بەخوێنەر تەواو دەبێت. وەکو چۆن پەیام دەبێ پەیامبەری هەبێ، بەهەمان شێوەش دەبێ وەرگری هەبێ، واتە قەدری دەقێك، بەهای دەقێك لەرێگەی خوێنەرەوە، بەهۆی خوێنەرەوە دەردەکەوێو بەرجەستە دەبێ.. بەهەرحالّ خوێنەری جددی چی وای لەرەخنەگر کەمتر نییە، چونکە خوێنەری چاكو جددی هەرگیز ئەوە لەنووسەر قبولّ ناکات، بەرهەمی بێ پێزی دوور لەدیدو بۆچوونی مێژوویی نوێخواز، دور لەجیهانبینییەکی قوولّ دەربارەی، بەلای کەمەوە، ئەو بابەتەی مامەلّەی لەگەلّدا دەکات، پێشکەش بکاتو کاتی بەفیرۆ بدات.

PDF4Kurd

خوێنەری هۆشیار، بایەخی کاری ئەدەبی و رۆشنبیری و هزری هەر لەوەدا نابینێ کەچەند زانیاری تازەی پێ دەبەخشێت، چونکە رەنگە نووسینێك زانیاری یەجگار ووردی دەربارەی ژیان تێدابێ، وەکو رواڵەت وێنەیەکی دەقاو دەقی ژیان بێ و نووسەرەکەشی زۆری پێوە بنازێ.. بەلاّم خوێنەری ووریا و بەئاگا قەناعەت بەمە ناکات، چونکە ئەو هەستەی کاری هونەری و دەقی ئەدەبی نەقڵی دەکاو لای خوێنەر دەیهاروژێنێ، زۆر جیاوازە لەو هەستانەی کەژیانی ئاسایی رۆژانە دەیوروژێنێ.

ئەگەر هەستە ئەدەبی و هونەرییەکە، گەلەك بالاّتر نەبێ ئەوا لای خوێنەری ووریا ناچێتە خانەی هونەرەوە، بەڵکو دەکاتە جوینەوەو کاوێژ کردنەوەیەکی بێهودەی ژیان. خوێنەری بەئاگا لای عەیانە داهێنەر لەهەر بوارێك دابێ، فیکری، ئەدەب، هونەر، رۆشنبیری، تەنیا کەرەستە خاوەکان لەژیانەوە وەردەگرێ. تاوتوێیەکی ووردی دەکات، هەڵیدەسەنگێنێ و پاشان (گوشراوێکی) تازەی ناسك و جوانی لێ دروست دەکاو دەخوڵقێنێ، رەگەزەکانی کەرەستە خاوەکان بەجۆرێ لێکدی دەداو مونتاژی دەکاو دەیکات بەیەکەیەکی یەك پارچە کەهەرگیز لەرەگەزەکانی جارانی ناچێت.. واتە خوێنەری بەئاگا بەئاسانی تەسلیمی دەق یان هەر نووسینێکی دیکە نابێ، بەڵکو بەکلیلی تێگەیشتن، قفڵی دەق دەکاتەوەو موناقەشەی جددی دەقەکە یان نووسینەکە دەکات، پاش گوێگرتن و پرسیار کردن، پاش وەرگرتنی وەلاّم ئەوجا هەڵوێستی رەفز یان قبولّ هەڵدەبژێرێ.

بەلاّم سەبارەت بەئەدەب و بەنوسینی کوردی وێڕای ئەوەی خوێنەری جددی و بەئاگا زۆر کەمە، دەبێ ئاورێك لەو حەقیقەتە بدەینەوە کەدەقی کوردی لەئاستەنگدایەو هەندێ جار وادێتە بەرچاو کە لەکوێرە کۆلاّنێکدا گیرۆدە بووە، هەڵبەتە ئاستەنگەکەش پتر ئاستەنگ و قاتی هۆشیاری نووسەرانە، قاتی و ئاستەنگی جیهانبینی و زمانە لای زۆربەیان، غیابی جیهانبینی ئەقڵی و میتۆدی رەخنەیی، کزی خوێندنەوەی فیکری و فەلسەفی و هونەرییە.

دیارە غیابی مەعناو چەمکی قوولّ و خەیاڵی ناسك و.. ئاشکراشە هەر دەقێك داهێنەرانە مامەڵە لەگەلّ رەگەزەکانی خۆیدا نەکات زۆر بڕ ناکات و تەمەنی لەو

PDF4Kurd

چەند ساتانە تێناپەڕێ کەخوێنەرێکی تەمەڵ بۆ بێتاقەتی دەخوێنێتەوە. بەهەرحاڵ هیچ گوتارێکو فیکری، ڕۆشنبیری، هونەری لەدەرێی خوێنەردا ناژی.. خوێنەری ئێمە زۆربەی کات ناهۆشیارو تەمەڵ بووە.

- ب.م. تەها: نووسەر کاتێ سەرقاڵی هەر بەرهەمێ دەبێ ئەوکاتە خاوەنی نووسینەکەیەتی کە لە ژێر دەستیدایە، دوای بڵاوبوونەوەی خوێنەر خاوەنیەتی، ئەتوانیت پێوەندی نێوان نووسەرو خوێنەرمان بۆ باس بکەیت، لەکاتێکدا نووسەرو خوێنەر دوو کاراکتەری بەقەوەتن بۆ دۆزینەوەی حەقیقەتەکانی نووسین، واتە وەك دووکاراکتەر یارمەتی پرۆسەی خوێندنەوە دەدەنو بەسەرکەوتنی دەگەیەنن؟

ح.ك. عارف: بێگومان پەیوەندییەکی ئۆرگانی لەنێوان نووسەر، نوسین، ڕەخنەگر یان خوێنەردا هەیەو هەموو ئەو لایەنانە لەحاڵی کارلێکدانو هەر لایەنەو نەخشو دەوری خۆی لەپێکهاتەی بەرهەمەکەدا هەیەو بەزمانی تازەی ڕەخنەیی دەبێ بگوترێ کەهەر یەکێك لەو لایەنانە تاڕادەیەك دەور لەنووسینو زیندوو ڕاگرتنو خوڵقاندنی نووسین یان دەقدا دەبینێ.

جالەم پرسیارەداو لەپرسیاری پێشووتریشتاندا مەسەلەی مەرگی نووسەر هاتۆتە گۆڕێ. ئەمە زاراوەیەکی ڕەخنەیی تازەیەو دەگەڕێتەوە بۆ بونیاد گەراو بونیاد شکێنەکانو، ئەوە ناونیشانی نوسینێکی ڕۆلان بارتە.. هەر ئەو مانایە دەگرێتەوە کەئێوە لەپرسیارەکەدا خستووتانەتە ڕوو، بۆیە بۆ دەقێکی نووسراو نووسەرەکە گرنگ نییە، هەر کێیەك دەبێ بابێ، شەکپیە خاوەنی ئەو کەلەپورە شانۆییە بێ کە بەناوی ئەوەوەیە یان کەسێکی دی، یان خاوەنی هەر نەبێ گرنگ نییە، گرنگ بەرهەمەکەیە کەپەیوەندی تەواو لەگەڵ خوێنەردا پەیدا دەکاتو بوونی بەندە دەبێ بەخوێنەرەوەو ڕەنگە لەئاکامدا پێویست بەڕەخنەگریش نەمێنێو ئەویش وەکو نوسەر بچێتە خانەی مەرگەوە، هەڵبەتە لێرەدا مردنەکە مردنی مەعنەوییەو دەرهەق بەدەقی نووسینەکەیە.. بەهەرحاڵ لەمیتۆدی بونیاد گەریو هەڵوەشانەوە گەریدا بایەخو گرنگی نووسەرو هاندەرەکانی نووسەر بەڕادەیەك لەتۆژینەوەی بەرهەمێکدا کەم دەبێتەوە دەگاتە ڕادەی سڕینەوەو نەمانو بەمەش دەگوترێ (مەرگی نووسەر).

PDF4Kurd

وەکو گوتمان ئەوە ناوی گوتارێکی رۆلان پارتە دەربارەی ئەو مەسەلەیە.. واتە هەر کەپرۆسەی نووسین دەست پێدەکاتو نووسەر تەواو دەبێ ئیدی پەیوەندی نوسەرو خوێنەر دەپچڕێ. رەنگە ئەمە لەکۆنیشا بەشێوەی دیکە هەبوو بێ، بۆ نموونە ئەو حیکایەتو نەقڵو ئەفسانانەی لەکۆڕو مەجلیساندا هاتوونەتە گێڕانەوە، خاوەنیان نەبووە، گوتیار (راوی) دەوری خاوەنی ئەو بەرهەمانەی گێڕاوەو گوێگری کردووە بەشەریکی خوڵقاندنی ئەو بەرهەمانە.. هەڵبەتە نوسین، بەتایبەتی دەقی هونەری سەرچاوەی جیاوازی هەیەو هەموو ئەم جۆگەلە جیاوازانە لیەك رووباردا دەگیرسێنەوە کەئەویش خوێنرە خوێنەر.. بەهەرحاڵ یەکێتی نووسین بەتایبەتی دەق لەدەست پێکدا نییە، بەڵکو لەئەنجامو ئاکامدایە. یانی یەکێتی بەرهەمێك لەخوێنەردا بەرجەستە دەبێ نەك لەنووسەردا.. جابۆ ئەوەی ئایندەی نووسین دروست ببێ پێویستە ئەفسانەی نووسەر سەرنگوون بکرێو، بەبەهای مەرگی نووسەر، خوێنەر لەدایك ببێ. بەهەرحاڵ ئەمانە روانگەو بۆچوونو یاسای بنجبڕو پیرۆز نین. ئەم بۆچوونانە زیاتر هی سەرەتاکانی سەدەی بیستەمەو لەئاخرو ئۆخری سەدەی نێو براوداو لەهەرەتی برەوەی بونیاد گەریو بونیاد شکێنیدا گەییووەتە لوتکەی خۆیو رەواجی پەیدا کردووە.. دیارە ئەمەش پایەندی پرۆسەی گۆڕانەو هەر بەو دەقەوەو تاسەر نامێنێ.

بەم پێیەو لەبەر رۆشنایی بۆچوونەکانی رۆلان پارتدا ئەوە ساغ دەبێتەوە تارۆشنبیریو چالاکیە هزریو هونەرییەکان لەکۆمەڵگەدا بەرینترو گشتی تر بێ، واتا دیموکراتیکتر بێ، رۆڵی رێژەیی وەرگر (خوێنەر) لەپێکهێنانو پێناسەی چالاکییە هزریو هونەرییەکاندا زیاتر دەبێو دەوری نووسەر کەمتر دەبێ.

بەهەرحاڵ کەنووسین بەووشە سپێردرا، ووشە لەناو پێکهاتەی نووسیندا بوو بەتانوپۆی زمانو خوێنەر پەی بەڕەمزو رازی برد، ئیدی دەستکراوە تر دەبێ لەچۆنیەتی مامەڵە کردن لەگەڵ دەقەکەداو پێویستی بەنووسەر نامێنێو نەمانی نووسەریش رەنگە نەمانی رەخنەگری بەدواداد بێو ئیدی هەم دەسەڵاتی نووسەرو هەم دەسەڵاتی رەخنەگر هەرەس دێننو خوێنەری جددی لەدایك دەبێو بەخۆی هەموو بۆشاییەکان پڕ دەکاتەوەو بایەخی نووسینەکە دیاری

PDF4Kurd

دەکات.. جالەم قۆناغەدا پێم وایە رەخنەگریش، هەڵبەتە بەمانا ئیستیعمارییەکە، دەمرێ و کەس پێویستی پێی نامێنێ.

– ب.م. تەها: نووسین بە مانا گشتییەکەی هەڵگری کۆمەڵێك ئەخلاقیاتە، واتە نووسینێك نییە بەدەربێ لە ئەخلاق، سەرپاکی بوارەکانی دیکەش پێوەستن بە ئەخلاقەوە، بۆیە وا پێویست دەکا نووسەر پابەند بێ بە رێساکانی نووسینەوە تاوەکو مەهامە راستەقینەکانی نووسین بەرجەستە بکا، واتە دەبێ بەجۆرێ لەجۆرەکان پێوەست بێ بەو رێسایانەوە، ئەخلاقیاتی نووسین وەك چی؟

ح.ك. عارف: نووسین شێوەیەکە لەشێوەکانی ئازادیخوازی و مرۆڤپەروەری هەر کەدەستت دایێ ئیدی بتەوێ و نەتەوێ دەبێ مولتەزیم بی. واتە یەکێك لەئەخلاقیاتی نووسین پابەندییە بەمرۆڤ و ئازادی مرۆڤەوە، چونکە ئەم گەردوونە لەمرۆڤدا بەرجەستە دەبێ و لەدەرێی مرۆڤدا هیچ حەقیقەتێك بوونی نییە و هیچ شتێك بایەخی نییە.. یەکێك لەئەخلاقیاتەکانی دیکەی نووسین بریتییە لەنەدۆڕانی ئەنجامدا لەخوێنەرداو بەخوێنەر بەرجەستە دەبێ و لەخوێنەردا بەردەوامی پەیدا دەکات، بۆیە نووسەر دەبێ ئەو خاڵە دەرك بکات و راستگۆیانە و دوور لەهەر ریا و ریاکارییەك خوێنەر بکات بەشەریکی پێکهێنانی نووسینەکەی و متمانەی خوێنەر نەدۆڕێنێ.. کاری نووسین، قاڵب شکێنی و شۆڕشگێڕانە، واتە شۆڕش لەدەروون و سایکۆلۆژیەتی خوێنەردا بەرپا بکات و ئەقڵی بوروژێنێ و لەزەتێکی ئەقڵی گەورە، واتە لەزەتێکی ئەبستمۆلۆژی پێ ببەخشێ و تاك لەدرێژایی زەمەندا هەست بەبوونی خۆی بکات و هەرگیز بەوە قابیل نەبێ دیکتاتۆریەت ببێ بەشتێکی هەمیشەیی و جیهانگیر، بۆیە نوسین موغامەرەی مان و نەمانە، موغامەرەی پاراستنی ئابڕووی ئینسانە، نووسەر دەبێ بەتەواوەتی پابەندی بێ و بەیەکێك لەئەخلاقیاتی نووسینی بزانێ.. بەهەرحاڵ..

– ب.م. تەها: بیریارو زاناو نووسەری گەورە (مەسعود موحەممەد) لە یەکێك لە وتەکانیدا دەڵێت (گرتنی قەڵەمی نووسەرێك لە بڕینی زمانی باشترە)، واتە نووسەری خاوەن هەڵوێست و داهێنان، واتە نووسەرێ سیمبول و پێشەنگ بێ و

PDF4Kurd

ئـازادی مەبەسـت بـۆ و کۆمەڵگـە لـە مەترسـییەکانی دواکـەوتوویی و دەردە کۆمەلایـەتی و سیاسییەکان وە ئاگا بهێنێ، نووسینەکانی بە جۆرێ بن وەعی ڕۆشنبیری و ئینسانی بخولقێنن، بەڕێزت چۆن لەم وتەیە دەڕوانیت؟

ح.ك. عارف: (گرتنی قەڵەمی نووسەرێك لەبڕینی زمانی باشترە).

هەرچەندە پێم وایە ئەو ڕستەیە لەسیاقی خۆی و لەمەتنی خۆی دابڕێنراوەو بەم ڕووتی و قووتییە وەکو پێویست چەمك و مانای خۆی ناگەیەنێ، بەڵام گومان لـەوەدا نییـە ئـەم ڕسـتەیە زادەی هامـاجێکی دکتاتۆریـەت زەدەیـەو جـۆرە تاریخیەتێکی لەخۆگرتووەو ڕەمزیەتی پەیدا کردووە.. بەشێوەیەکی گشتی دادو بێدادە لەدەست ستەمو زۆرداری و نەبوونی ئازادی کەبۆ نووسەر لـەئاوو هـەوا فەرزترە. هەڵبەتە من پێم وایە نەگرتنی قەڵەمی نووسەرو نەبڕینی زمانی هیچیان نەڕەوان و نەباشن، بەلام لەکەشوهەوای دکتاتۆریەتدا، کەمرۆڤ ناچاری بەراورد یـان هەڵبـژاردن بکـرێ، ئـەوا پـێم وایـە چاری ناچارە دەبـێ بـەراورد بکـا یـان هەڵبژاردنەکـەی بـەتۆبزی لـەنێوان خـراپ و خـراپتردا بـێ، دیـارە لـەو حاڵەتـەدا خراپەکە هەڵدەبژێردرێ و پێشی دەگوترێ هەڵبـژاردن!! بۆیـە لـەو جـۆرە کەش و هەواو هامەجەدا، نووسین دەبێ بەجۆرێك لەموغامەرە، موغامەرەی مان و نەمان، موغامەرەی پاراستنی ئابڕووی ئینسان، واتە دەبێ بەخەباتێکی شارستانیانەو هیچ خەباتێکیش بێ بایەخ نابێ.

بێگومان ووشە لەدوای پەیامبەران هی نووسەرانەو نووسەران بۆشایی ئەوان پـڕ دەکەنـەوەو ئـەرکی هـەرە سـەرەکی نووسـەر مـرۆڤ و ئازادی مرۆڤـە.. کەئەمـە ئەکرێ نووسەر بێ، دەبێ بێ هیچ ترس و دوو دڵییەك ئازادی بێ قەیدو شـەرت و ئـازادی موتلـەقی بـدرێتێ، چـونکە پیشـەی نووسـەری خـۆی لەخۆیـدا جـۆرە عیبادەتێکـەو ڕاسـتگۆیانەو دوور لەهـەر دووڕووییـەك لەپەرسـتگەی ئەفراندنـدا دێتـە ئەنجامـدان و هەوڵدانـە بـۆ وەدەسـت هێنـانی جـۆرە نەمرییـەك. نووسـین خۆراکی ئەقڵ و ڕۆحە، هزر دەخەمڵێنێ، سۆزی مرۆڤایەتی جۆش دەدا، خـودو ئاسـتی خـود بـەرز دەکاتـەوە، زەوق دەپـاڵێوێ و مشـتوماڵی دەدا، دیـارە ئـەم کەڵکەڵـەی وەدەسـت هێنـانی نەمرییـە، لەچوارچێوەی تاقە کـەس و تـاك تـاکی کۆمەڵدا نامێنێ و کۆمەڵگەش دەگرێتەوە. چونکە نووسینی ڕەسەن و دوور ڕێگە

PDF4Kurd

بۆ ئاوێتەبوونی خودی پاکیزەو پاڵێوراو لەگەڵ کۆمەڵدا خۆش دەکات. دیارە پێچەوانەش پێچەوانەیە.. لەسایەی سیستەمی پۆلیسیو سەرکوتکەردا کەشوهەوای سامناك دەخوڵقێو بەرەبەرە خەڵکەکە خووی پێوە دەگرێو لەسەری رادێو هەموو قسەکردنو ئازادی دەربڕینێك دەبێ بەبڤەو قسەش کەقافی هاتو نەکرا، زەین کوێر دەبێ. نووسەریش لەکەشو هەوای ئاوا خنکێنەردا زەینی قەڵەمەکەی کوێر دەبێ، چونکە چەند یاخیش بێ، ئەوا هەندێ درەنگتر لەگەڵ بارودۆخەکەدا رادێ. کەراشهات یادەبێ بکەوێتە سازشو تەسلیم بوون، یادەبێ قوڕو قەپی لێبکاتو زمانی خۆی کۆتو زنجیر بکات. هەردوو هەڵوێستەکە زۆر خراپنو دوژمنی قەڵەمو داهێنانو نوسینن...

جا پێم وایە وتەکەی مامۆستا مەسعود محەمەدی رەحمەتی بانگەوازێکی بێ چەندو چوونە بۆ ئازادی، لەکەشو هەوایەکی خنکێنەردا، پەیڤی خۆی گوتووە. بۆیە نووسەری رەسەنو خاوەن گوتاری مرۆڤانی لەسەرێتی لەهەر کەشو هەوایەکدا بێو بەهەر شێوەو شێوازێك بێ ئاوێکی وەها برێژن کەدەسەلات پێیان نەوێرێو هەمیشە وەها سەیر بکرێن کە لەسەرووی دەسەڵاتەوەنو لەوێندەرەوە بەردەوام بن لەسەر شۆڕشگێڕاندنی هەموو لایەنەکانی ژیانو مەحەبەت بکەن بەئایینی سەر لەبەری مرۆڤایەتی.

ب. م. تەها: رای بەڕێزت چییە بەرامبەر بەو قەڵەم ڕەشانەی کە بە قەڵەمەکانیان ئاگری شەڕی ناوخۆیان تاوداو و بوونە ئاگر خۆشکەری ئەو شەڕە براکوژی و کوردکوژییە، کۆمەڵی کوردییان لە ڕووی کۆمەڵایەتی و سیاسیو ڕۆشنبیرییەوە تووشی هەزار دەردو ئافەتان کرد، تا ئەمڕۆکەش کۆمەڵی کوردی وەدەست ئەم دەردانەوە دەناڵێنێو تاکی کوردییان تووشی دەیان گرێی کۆمەڵایەتی خراپ کردەوە؟

ح. ك. عارف: خەڵکانێکی زۆر لەئەهلی قەڵەمو ووشە پێیان وایە نووسین هۆیەك نییە لەهۆیەکانی گوزارشت کردنو بەیان، بەڵکو ئامرازی هەرە کاراو کاریگەری گەڕانو پشکنینو کەشفکردنو رۆچوونە بەناخی دیاردەو رووداو شتەکاندا، بەمرۆڤانی کردنێکی هەرەجوانی شتەکانە. کەواتە نوسین دەبێ زۆر راستگۆیانە بێ، حورمەتی زمان بگرێ کەبنەمای هەرە سەرەکی نووسینەو

PDF4Kurd

بەتۆبزی و ناچاری شتی لێبار نەکات و نەیهێنێتە گۆ، چونکە ئەو کەسەی حورمەتی زمان نەگری و ناچاری بکات بەنەبەدڵی شتێك بڵێ، ئەوا تووشی گەوجە گەوجێکی زۆر دەبێ و وردە وردە دەکەوێتە سازش لەگەڵ دەسەڵاتداو بەرەبەرە تەسلیم دەبێ و بەخۆی فەرمانی لەسێدارەدانی نووسەرایەتی خۆی مۆر دەکات و ناسنامەی (نۆسەر)ی هەڵدەگرێ. جائەو (قەڵەم ڕەشانە)ی کەئێوە باسیان دەکەن خەڵکانێکن هەموو پێوەرە مرۆڤانی و ئەخلاقییەکانیان بەزاندووەو بوون بەکەسێکی دیکتاتۆر سازو شەریکی هەر هەموو ئەو تاوانانەن کە لەشەڕی ناوخۆدا ئەنجامدراون.

دیارە دیکتاتۆرساز زۆر تاوانبارترو خەتابارترە لەخودی دیکتاتۆر.. چونکە ئەوانە دەبن بەخەڵکێکی درۆزنی ڕەمۆزنی زمان لووسی عەوام خەڵەتێنی، ڕیبابێژی هەرزەوێژی خوازەلۆکی پولەکی چاوچنۆکی وێڵی دەربێی مێژوو.. هەقە ئەوانە بەبەڵگەی دروست و بنجبڕەوە لەقاو بدرێن و . ئەلبێر کامۆ قسەیەکی جوانی هەیە کەدەڵێ لەدنیادا هیچ ئابڕووچوونێك لەوە گەورەتر نییە کەمرۆڤێ بدینی مامەڵەیەکی نامرۆڤانەی لەگەڵدا بکرێ.

جاوەرە تۆ نووسەربەو کار بۆ ئابڕوو بردنی هاوڵاتی و هاونەژادی خۆت بکەی، فەتوای کوشتن و بڕین و ورە هەندەکردن و دەربەدەر کردنی بدەی و دیکتاتۆرانی لێ هانبدەی.. دەبێ ئەمە چ ڕیسوایی و ئابڕووچوونێك بێ خودایە!!

ب. م. تەها: بەڕێزت زیاتر مەیلت بەلای وەرکێڕاندایە ، ئەمەش لە بەرهەمەکانتدا بە ڕوونی ڕەنگیداوەتەوە، هۆکارەکەی بۆچی دەگەڕێتەوە؟

ح. ك. عارف: گومان لەوەدا نییە کەپەیوەندی نێوان میللەتان بەجۆرێ فراوان بووەو بەڕادەیەك تێکرژاوە، هەموو میللەتان خەریکە دەبن بەشەریك لەبەرهەمهێنانی هزرو فەلسەفەو هونەرو ڕۆشنبیری و ژیارو شارستانیەتدا، هەر ئەم دیاردەو ڕووداوانەو لق و پۆپی ئەو دیاردەو ڕووداوانە کردوویانەتە کارێك کەوەرگێڕان و پرۆسەی وەرگێڕان ببێ بەکارێکی زۆر پێویست و دەبێ لەزانکۆکانی کوردستاندا کۆلێژی تایبەتی بۆ بکرێتەوەو بەشێوەیەکی ئەکادیمیانە بخوێنرێ.. چونکە هیچ میللەتێك ئەمڕۆکەو لەم ڕۆژگارە جەنجاڵەدا ناتوانێ بەتەنێ هەموو بوارەکانی ڕۆشنبیری و ژیاری و شارستانیەت بەرهەم

PDF4Kurd

بهێنێ، بۆیە وەرگێڕان بووە بەکارێکی هەرە پێویستو فاکتەرێکی هەرە گرنگی پەرەپێدانی پەیوەندی رۆشنبیری، کۆمەڵایەتیو سیاسیو ئابووری میللەتان پێکدێنێ، بەهەرحاڵ کتێبخانەی نیشتیمانیو نەتەوەیی هیچ میللەتێك، ناتوانێ بەبێ وەرگێڕان دەوڵەمەند ببێو رەونەق پەیدا بکات.

رەنگە ئەو خاڵانەی بەخێرایی ئاماژەم پێکردن هاندەرێك بووبن کە تاڕادەیەك بایەخ بەکاری وەرگێڕان داوە. هەڵبەتە بەرنامەداری لەوەرگێڕاندا کارێکی گەلێك پێویستەو دەبێ لەو بەرهەمو کارە فەلسەفیو هزریو هونەریو زانستیانەوە دەست پێ بکرێ کە لەگەڵ باری واقیعی کۆمەڵایەتیو مێژوویی ئەو قۆناغەدا کەمیللەتی تێدایە بگونجێو خێرایی بەرەوتی گەشەسەندنو بەرەو کامڵ چوونو پێگەیشتنی ئەو قۆناغە کۆمەڵایەتیو مێژووییە ببەخشێتو ئەمە خۆی لەخۆیدا جۆرە کارلێکێکی رۆشنبیریو شارستانی چێدەکات. بۆیە پێویستە پرۆسەی وەرگێڕان کەبریتییە لەگوێزانەوەی شێوەی ئەزموونی گەلان بۆ یەکتری لەچوارچێوەی جۆرە بەرنامەیەکی رێكو پێکدا ئەنجام بدرێ: روو لەوەرگێڕانی ئەو کتێبو شاکارانە بکرێ کەبایەخی رۆشنبیری پێشڕەوانەیان هەیەو دەبنە بەشدارییەك لەکاروانی بەرەو پێشبردنی ژیارو شارستانیەتی مرۆڤایەتی.

ب.م. تەها: بەڕێزت بەو پێیەی ئەزموونێکی ئێکجار زۆرت هەیە لە بوارەکانی وەرگێڕاندا، خەسڵەتەکانی وەرگێڕی سەرکەوتوو کامانەن؟

ح.ك. عارف: دیارە وەرگێڕی چاك پێویستە بەلای کەمەوە کۆمەڵێك خەسڵەتی تێدابێ، کەرەنگە بەشێوەیەکی گشتی لەم خاڵانەدا چڕ بکرێنەوە. وەرگێڕ دەبێ کەسێکی بەهرەداری ئەوتۆ بێ، کەتواناو بەهرەکانی لەئاستی تواناو بەهرەکانی خودی نووسەری بەرهەمە ئەسڵییەکەدا بێ، واتە بەم پێیە وەرگێڕ دەبێ بەخۆیشی نووسەر بێو نووسەرێکی چاك بێ تابتوانێ بەرهەمێکی چاك وەربگێڕێو نووسەرانە بتوانێ ژیانو جووڵە وەبەر ئەو بەرهەمەدا بکات کەوەری دەگێڕێت.. دیارە تواناو بەهرەی وەرگێڕ پتر لەوەرگێڕانی گەورەدا دەردەکەوێ، ئاشکراشە کەکاری گەورە هیمەتی گەورەی دەوێ.. وەرگێڕ دەبێ کەسێکی زمانزان بێ، تایبەتمەندییەکانی زمان هەڵبێنێ، کەلتوور دۆست بێ، وردو تیژو سەرنجو زیرەكو بەزەوقو خۆش سەلیقە بێ، ویژدانی کاری هەبێ، پشوو

PDF4Kurd

درێژو پرسا بێ، هەمیشە فەرهەنگی لەبەردەستدا بێو لەبچوکترین دوودڵیو گوماندا بگەڕێتەوە سەری.. وەرگێڕان مەسئولیەتێکی گەورەیە، جۆرە کەشفێکی داهێنەرانەیە، وەرگێڕان کارێکی یەجگار قورسەو وەرگێڕ نەلەبەر بێتاقەتی پەنای وەبەر دەباتو نەلەبەر ئەوەیە کەخۆی ناتوانێ بنووسێت. وەرگێڕ نابێ دەست بداتە وەرگێڕانی کارێك کەدەرەقەتی نەیات، چونکە لەحاڵی وادا زۆر گەورە نووسەر دەبنە قوربانی وەرگێڕ.. وەرگێڕی سەرکەوتوو دەبێ خوێنەرێکی زۆر جدی بێو جیهانبینییەکی رەخنەیی هەبێو بەتەواوەتی چەمكو رۆحی نووسینە ئەسڵییەکە بگوازێتەوە، ریتمو ئاهەنگی نووسەر بپارێزێو تایبەتمەندییەکانی زمانی دەقەکە کەشف بکاتو رەمزو ڕاکان بپارێزێ.. زەمەنو کاتی ئەو فرمانانەی بەکار هاتوون سەدی سەد بپارێزێ، چونکە کەزەمەنەکە شێوا، ئیدی دەقەکە تەواو دەشێوێو لەسکەی زەمەنی خۆی دەردەچێت.

وەرگێڕی سەرکەوتوو، دەبێ بونیادی ڕستەکانی نووسەر، بەتایبەتی ڕستە لێکدراوو ئاڵۆزەکان بپارێزێ.. خاڵبەندی، بەشێکە لەپێکهاتەو بونیادی دەقو شێوازی هەر نووسەرێك، واتە بەشێکە لەقوڵایی دەق، بۆیە وەرگێڕی چاك دەبێ زۆر بەجددی رەچاوی بکات، دەنا ئاهەنگو چەمكو مانای دەقە ئەسڵییەکە دەشێوێ.. لەوەرگێڕاندا، وەرگێڕ نابێ بێت بەرگێکی خۆماڵی ئەوتۆ بەبەر دەقە وەرگێڕاوەکەدا بکات کەخوێنەر بڵێ لەتۆ وایە لەبنەڕەتدا بەکوردی نووسراوە، واتە کوردادنی نیشانەی سەرکەوتنی وەرگێڕان نییە، چونکە دابو نەریتو تایبەتمەندیو رەنگو بۆی ئەو ژینگەیەی کەکارە وەرگێڕدراوەکەی تیادا بەرهەم هاتووە، نیشانەی ئەمانەتداری وەرگێڕە، کەیەکێکە لەخەسڵەتەکانی وەرگێڕی سەرکەوتوو ئیدی نازانم.

ب.م. تەها: شارستانیەتی ئەورووپا لە پێش بەرقەرار بوونی لە گشت بوارەکاندا سیاسی، ئابوری، ڕۆشنبیری،.. بزوتنەوەو قوتابخانەگەلێکیان پێك هێنا بۆ وەرگێڕانی کتێبە ویٚنانیو ئیسلامییەکان، لەم ڕووەوە تەعزیز کردنی ماددیو مەعنەوی نووسەرانو وەرگێڕەکانیان کردە پیشەی خۆیان لە پێناو دروست بوونی بزوتنەوەیەکی ڕۆشنبیری و بە مەرکەزبوونی، لە سەردەمی

PDF4Kurd

عەبباسییەکانیشدا بەهەمان شێوە، ئیدی لێرەکانەوە وەرگێڕان پردی پێوەندی ڕۆشنبیری نێو میللەتانە، لەم ڕوانگەیەوە ئاستی وەرگێڕان لە کوردستان چۆن هەڵدەسەنگێنی، لەم پێناوەدا چ بکرێت باشە؟

ح.ك. عارف: ببورە ئەگەر لەوەڵامی ئەم پرسیارەدا هەندێ درێژدادڕی بکەم، چونکە پرسیارەکە ئەوە هەڵدەگرێ. بەهەرحاڵ ئەگەر بگوترێ مرۆڤ بەوشەوە مرۆڤایەتی پەیداکردووە ڕەنگە نەبێتە زێدەڕۆیی. هەموو دەزانین وشە خۆی لەخۆیدا جفرەو ڕەمزە، مرۆڤ خۆی و دەستکەوتەکانی خۆی پێ دەگێڕێتەوەو تۆمار دەکات.

مرۆڤ بەر لەووشەو بەر لەبەکارهێنانی ووشە بوونەوەرێکی بێدەنگ بووە.. پاشان لەڕێگەی ووشەوە زمانی کراوەتەوەو نوتقی پەیدا کردووە، ئەمەش وەرچەرخانێکی یەجگار مەزن بووە.. هەر ووشەیەك بگری ئاوسە بەهزر، هزریش دەلالەت لەشتێك یان کۆمەڵێك شت ئەکات.. واتە هزر لەبنەڕەتدا پرۆسەیەکی ڕەمزی و ڕەمز ئامێزی گەورەیەو دەلالەتی دوورو وردی خۆی هەیەو لەو ڕێگەیەوە مرۆڤ گۆڕاوەو مرۆڤایەتی پەیدا کردووە. ئیدی مرۆڤ بەرەبەرە هەموو چالاکییە فەلسەفی و هزری و زانستی و هونەری و ڕۆشنبیرییەکانی خۆی بەووشە سپاردووەو خۆی و ڕابووردوی خۆی تۆمار کردووە، لەنزیکەوە ئێستای گێڕاوەتەوەو نەخشەی ئایندەی داڕشتووە..

بەهەرحاڵ وەرگێڕان شەرعیەتی خۆی لەپێداویستییە مرۆڤایەتییەکانەوە وەرگرتووەو هیچ میللەتێك ناتوانێ فەرامۆشی بکات. ئەگەر فەلسەفەو هزرو هونەرو ڕۆشنبیری و زانست لەچوارچێوەی یەك زماندا قەتیس بمێنێ هەرگیز مەدای ڕاستەقینەی خۆی وەرناگرێت، چونکە گوتاری چالاکییە هەمەجۆرەکانی مرۆڤ، گوتارێکی دوورو بوردی هەموو تیرەی بەشەر دەدوێنێ.

لەڕێگەی وەرگێڕانەوە بوردی ئاسایی خۆی وەردەگرێت و دەبێ بەموڵکی خەڵکانێکی دیکەو بەپێی پێویستی مامەڵەی لەتەکدا دەکەن، لێی وەردەگرن، دەستکاری دەکەن، دەیگۆڕن و بەم جۆرە سەر لەبەری تیرەی بەشەر ڕاستەوخۆو ناڕاستەوخۆ دەبن بەشەریکی بەرهەمهێنانی ژیارو شارستانیەتی مرۆڤایەتی،

PDF4Kurd

شارستانیەت لەڕێگەی وەرگێڕانەوە لەشوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە دەچێتو بەرەبەرە هەموو دنیا دەگرێتەوە..

جا بەمەدا بۆمان بەدیار دەکەوێ کەوەرگێڕان خۆی لەخۆیدا داهێنانێکی گەورەیەو تەعاروفێکی شارستانیانەی میللەتانە لەگەڵ یەکتردا، فاکتەرێکی گرنگی پەرەپێدانی پەیوەندی ڕۆشنبیریو هزریو هونەریو زانستیو کۆمەڵایەتیو سیاسی میللەتان پێکدێنێو شەرعیەتی خۆی لەزەروورەتە مرۆڤایەتییەکانەوە وەردەگرێو هیچ میللەتێك ناتوانێ دەستبەرداری بێ. جا با بێینە سەر وەرگێڕان لەلای خۆمانو چەند سەرنجێکی خێرای بدەین.

*گومانی تیدا نییە کەکتێبخانەی کوردی، یەکێکە لەکتێبخانە هەژارەکانو بەو حاڵەشەوە دەبینی ئاستی هۆشیاری خەڵکی کورد تاکو ئێستاش هێندە نزمە کەکاری وەرگێڕان بەکارێکی کەمو سووك تەماشا دەکەن.

ڕەنگە زۆر کەس– هەڵبەتە لەڕووی نەفامییەوە– نامیلکەیەکی ناشیعری کاڵو کرچی پێ پەسەندتر بێ لەوەرگێڕانی شاکارێکی هزری یان فەلسەفی یان هونەری یان زانستی جیهانی!!

*بێ بەرنامەیی لەوەرگێڕاندا زاڵە، دیارە ئەمە زۆر مەترسیدارە، چونکە لەم ڕۆژگارەی ئێمەدا هیچ شتێك بەبێ بەرنامە نابێ، گەر بگوترێ هیچ شتێك لەدەرێی بەرنامەو بەرنامەداریدا وجودی نابێ، زێدەڕۆیی نییە. بۆیە بەرنامەداری بۆ کاری وەرگێڕان گەلەك پێویستەو دەبێ لەو بەرهەمە فەلسەفیو کارە هونەریو زانستیانەوە دەست پێبکرێ کەخێرایی بەرەوتی براڤی کەلتوریمان دەداتو دەوڵەمەندی دەکات. بۆیە پێویستە بەپێی بەرنامەیەکی ڕێكو پێك ڕۆشنبیریو ئینسانیو فەلسەفیو هزریو هونەریو زانستیو ژیانی تۆمارکراوی میللەتان بۆ زمانەکەی خۆمان نەقڵ بکەین، تا لەلایەکەوە زمانەکەمان دەوڵەمەند بکەینو سەدان زاراوەو ووشەی هاوچەرخ بڕژێتە ناو زمانەکەمانەوەو ببێ بەزمانی بەرهەمهێنانو بەخششی ڕۆشنبیریو زانستیو هونەریو لەلایەکی ترەوە بیرو بیرکردنەوەی خۆمان بەئەزموونی پێشکەوتووانەی میللەتانی موتوربە بکەین.

PDF4Kurd

*دیارە ئەم نەفەس کورتی و بیرکردنەوە سەقەتە داخراوە وای لێکردووین بەزۆری پەلاماری شیعرۆکەیەک یاکورتە چیرۆکێک گووتارۆکەیەک یانووسینێکی سەرڤەی نەرمە قووت بدەین و خێراو بەکاڵوکرچی تەرجومەی بکەین و لەم بلاڤۆک و لەو رۆژنامەو غەزەتەدا بیان کەین بەئاردی نێو دڕکان و چ کاریگەرییەکی رۆشنبیری و ئەدەبی و هونەرییان لێنەکەوێتەوە.
هەڵبەتە ئەم جۆرە پاشاگەردانییە خزمەتێکی ئەوتۆ بەکتێبخانەی کوردی ناکات، چونکە چ کرانەوەیەک بەسەر ئەدەبیات و رۆشنبیری میللەتاندا، بۆ هونەرو رۆشنبیری کوردی دەستەبەر ناکات و چ هەناسەیەکی تازەی بەبەردا ناکات و نابێتە هۆی تەقاندنەوەی سەرچاوە خۆماڵییەکانی داهێنان.
*وەرگێڕانی شاکارەکانی جیهان یەکێکە لەئەرکەکانی وەرگێڕ، مەخابن ئەم کارە تائێستا لەلای ئێمە نەکراوە و شاکارە رۆشنبیری و فیکرییەکانی جیهانمان بەجەماوەری خوێنەری کورد نەناساندووە و نەمانتوانیوە بەئەمانەت و وەفادارییەوە وەریان بگێڕین و بیان خەینە بەردەست خوازیارانی رۆشنبیری..
بۆیە پێویستە تازووە ڕوو لەوەرگێڕانی ئەو کتێب و شاکارانە بکرێ کەبایەخی رۆشنبیری پێشرەوانەیان هەیە و دەبنە بەشدارییەک لەکاروانی پێشڤەبردنی ژیارو شارستانیەتی مرۆڤایەتی.
وازهێنان لەوەرگێڕانی پەراگەندەو بەرهەمی کەم بایەخ و نیمچە مردوو..
رەچاوکردنی پسپۆڕی و حەزو زەوق لەوەرگێڕاندا، واتە هەر بابەتێک پێویستە خەڵکی پسپۆڕو شارەزای خۆی وەری بگێڕێ، پزیشک نەچێ بەلای بابەتی ئەندازەوە، ئەدیب نەچێ بەلای بابەتی تەکنیکییەوە، چونکە ئەمە جگە لە سەقەت بوونی بابەتەکە پاشاگەردانی و کێشەی دژواری زمانەوانیشی لێدەکەوێتەوە.
پێویستە ڕێز لەکاری وەرگێڕ بگیرێ و وەرگێڕەکان لەسەر زاراوە هەمە پەسەندو زانستی و چەسپاوەکان بگرن. دەرگا فەرمییە رۆشنبیرییەکان وەرگێڕە بەتواناکان بەسەر بکەنەوە، دەستیان بگرن، هانیان بدەن کەشاکاری هونەری و رۆشنبیری و زانستی بەزمانی پاراوو ڕەوان وەربگێڕن، چونکە بەم کارە هەم توانا و بەهرەی خوێنەرو نووسەر دەخەملێ و هەم بەهرەو سەلیقەی بەراوردو

PDF4Kurd

جیاکردنەوەی بەرهەمی رەسەن لەبەرهەمی نارەسەنو بازاری دەرسکێ. ئەمە لەدوا ئەنجامدا خزمەتێکی فرە بەنووسینی خۆماڵیش دەکات. چونکە ئەو کاتە نووسەر ناچارە حورمەتی خۆی بگرێو ناوێرێ بەرهەمی کاڵو کرچ رەنگماڵ بکاتو بەنرخی شاکاری هونەری رەسەن بەخوێنەری بفرۆشێت..

هەروەها پێویستە گۆڤارو خانەی تایبەتی بەوەرگێران دابمەزرێو بدرێتە دەست خەڵکانی شایستەو کارامەو ئەهلی مەیدانەکە.. نەك بدرێ بەخزمو کەسوکاری ئەم مەنسوولو ئەو مەسئولی ئاخر زەمان.. هەروەها لەزانکۆکانی کوردستاندا، کۆلێژی تایبەتی بەوەرگێران بکرێتەوەو بەشێوەیەکی ئەکادیمیانە بخوێنرێ، چونکە بەراستی ژمارە کادیرانی بواری وەرگێران زۆر کەمنو زۆرجار گومان لەتواناو دەسەڵاتی وەرگێرییان دەکرێو زۆربەی کات لەهەڵبژاردنی بابەتدا ناسەرکەوتوون، بەرهەمی کاڵو کرچ بەزمانی سەقەتو نامەفهووم دەخەنە بازارەوە.. ئەمە جگە لەوەی کەوارە زانستو فیکریو فەلسەفییەکان بەتەواوەتی فەرامۆش کراونو کەم کەس خۆی لێدەدا.. خۆ مۆسیقاو سینەما هەر باس مەکە.. ژارۆ کتێبخانەی کوردی.

بەڵێ واری وەرگێران پاشاگەردانییەکی زۆری پێوە دیارەو دوور لەهەموو نەخشەو بەرنامەو پلانێكو بەپێی خاوسی بەناو کەوتووین، رەنگە هەژاری کتێبخانەی کوردیو خەمساردی پسپۆران فاکتەرێکی بنەرەتی ئەم پاشاگەردانییە بێ... هەڵبەتە لەئەنجامی ئەم پاشاگەردانییەداو بەهۆی بێ توانایی گەلێك لەوەرگێرەکانمانو بەحوکمی نەزانینی تەواوی هەردوو زمانی ئەسڵیو وەرگێراوەو دووچاری بەدوەرگێران بووینو ئەم دیاردەیەش روو لەزیادییەو خەریکە هەرەشە لەشێواندنو سەقەت کردنی زمانەکەمان دەکات. بەلێشاو رستەو دەستەواژەو رستەبەندی هەڵەو بێ بنجو بناوانی زانستیو دوور لەتەبیعەتی زمانی کوردیو سەرباری ئەمەش نامەفهووم واخەریکە زمانی کوردی بەرەو هەڵدێری وێرانکردن دەبات.

ئەم دیاردەی بەدوەرگێرانو شێوانی زمانە زۆر بەزەقی لەکتێبی قوتابخانەکاندا بەدی دەکرێت، چونکە بەدڵنیاییەوە دەیڵێم ئەو کتێبانە بەقۆنتەرات دراونەتە وەرگێرانو ئەو بەدوەرگێرانەش رێژەی دەرچوونی قوتابیانی تەواو کەم

PDF4Kurd

کردۆتەوەو.. ئەمە جگە لەوەی ئەو زمانە سەقەتەی ناو قوتابخانەکان تەشەنەی کردووە بۆ ناو کەناڵە هەمە جۆرەکانی ڕاگەیاندن (نووسراو، بینراو،و بیستراو). هەڵبەتە گەر کار وابڕوات ئەوا چەند ساڵێکی دی کوردینووسو کوردیزان دەچنە قاتیو مەگەر بەچراوە بۆیان بگەڕێی.

هەڵبەتە خەتەری گەورەی شێوانی زمان لەوەرگرتنی ووشەی بێگانەدا نییە، بەڵکو لەوەرگرتنی ئەو دارشتنو ڕستەبەندییە ناکوردیانەدا کەهەندێ وەرگێڕ لەبەر نابەلەدیو تەمەڵی خۆی خێرا وەری دەگرێو.. ئیدی بەرەبەرە ئەم زمانە سەقەتە دەبێ بەزمانی باوو وەرگێڕانی پچڕ پچڕو نیوەچڵ کار دەکاتە سەر زمانی نەوە تازەکانو پاشان کار دەکاتە سەر زمانی نووسینو ئەدەبیاتی تازەو نەوەکانی دی کەچاویان بەبەرهەمی تەرجەمەکراوی پڕ لەهەڵەو بیسەرو بەردەکەوێ واهەست دەکەن کەئالۆزیو پچڕپچڕی بابەتەکە بۆ خۆی جۆرە شێوازێکی نوێیە.. جا لەبەرئەوەی نەوەی تازە هیچ پشتیوانییەکی ڕۆشنبیریو سەرچاوەیەکی دیکەی فیکریو فەلسەفی تری نییە، بۆیە خێرا دەکەونە لاسایی کردنەوەی ئەو زمانە سەقەتەو گوایە ڕۆشنبیری سەردەمی خۆیانی پێ بەرهەم دێنن.. بۆیە سەیر دەکەی گەلێك لەو خوێنەوارانەی کەپەیوەندی هەرە سەرەکیان لەگەڵ ڕۆشنبیری جیهانیدا، لەڕێگەی ئەو وەرگێڕانە سەقەتو شێواوانەوەیە، بێ ئەوەی تاقە یەك زمانی زیندووی جیهانی یان ناوچەیی بزانن، وەکو دەم سپیو نوێنەری ڕۆشنبیری خۆ لەقەرەی مالیجەو چارەسەری گەورەترینو گەرمترین کێشەی ڕۆژی ئەم دنیایە دەدەن بێ ئەوەی پشت بەتاقە سەرچاوەیەك دەرەجەیەك ببەستن، دێن سەرچاوە دەرەجە چوارو پێنجە لەبنەڕەتدا شێواوەکان کاوێژ دەکەنەوەو دەیتەقێننەوەو خەڵکەکە بێ چ قێز کردنەوەیەك هەڵیدەگرنەوەو تارادەیەکی زۆریش پێی قایلنو بانگەشەی هزرڤانیو پیتوڵیش بۆ ئەو جۆرە کەسانە دەکەنو ئیدی لەچەندین لاوە دەهۆڵو زوڕنایان بۆ لێدەدەن.

گەر هەندێ وورد سەرنجی دنیای ئەدەبیاتی ئەمڕۆمان بدەین، گەلەك نموونەو دەقی ئەدەبی، بەتایبەتی شیعری زادەو لەدایك بوونی ئەم حاڵەتە بەدی دەکەین.. ڕاستە زمان دیاردەیەکی کۆمەڵایەتییەو بەپێی قۆناغو پێداویستی

PDF4Kurd

کۆمەڵ دەگۆڕێو تازە دەبێتەوە، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە کەبنەما سەرەکییەکانی نەمێننو هەڵوەشێنەوە. لەکۆتاییدا پێویستە ئەوە بگوترێ کەئێمە کەوتوینەتە سەردەمێکی فرە خێراو خۆشبەزەوەو تەکنولۆژیا میللەتانی تەواو لێکدی نزیك کردۆتەوە.. مرۆڤایەتی پێویستە بەشداری بەرهەمهێنانی ژیارو شارستانیەتی کەونی بکات، ئەگەر هەر بەم خەم ساردییە بمێنینەوەو بەتەما بین لەگەڵ ڕێزماندا بۆ ئەدیبانی ڕەسەن کاریگەر- بەپشتیوانی نامیلکەی شیعر کاڵو کرچو کۆمەڵە پیرۆکی پەرپووتو بێ ڕەونەقو کەم نموودەوە ببین بەخودانی کتێبخانەی دەوڵەمەند، ئەوا کاتێ بەخۆ دەزانین لەهەموو جەژنان بووینو دەستمان لەبنی هەمبانەوە دەرچووە بۆیە دووپاتی دەکەمەوە بەبێ وەرگێڕانی بەرنامەدارو بەردەوام نابین بەخاوەنی کتێبخانەی دەوڵەمەندو نەوەیەکیش پشت بەوەرگێڕانی نادروستو بێ سەروبەر ببەستێ هەرگیز ناتوانێ ببێ بەئاڵا هەڵگری بزاڤی ڕۆشنبیری ئاییندە.

ب.م. تەها: لەو بەرهەمانەی تاوەکو ئێستا کوردانددووتن لەڕووی فیکرییەوە بەکام نووسەریان کاریگەر بووی؟

ح.ك. عارف: بەرهەمم زۆرە پتر لەهەفتا کتێبە، وەرگێڕان بەشێکی زۆری ئەو بەرهەمانەی پێکهێناوە، زۆربەی زۆری ئەو بەرهەمانە بەخۆمو بەدەم خوێندنەوەوە بۆ وەرگێڕانم هەڵبژاردوونو هەستم کردووە بۆشاییەك لەکتێبخانەی کوردیدا پڕ دەکەنەو.. یەکێك لەو نووسەرانەی کە لەڕووی فیکرییەوە خۆشم ویستووە، د. فوئاد زەکەریای هزرڤانی عەرەبەو لەخزمێکی خۆم خۆشتر دەوێ.. بەداهەوە تەنیا یەك کتێبی ئەو نووسەرە هێژایەم کردووە بەکوردی (گوزارشتی مۆشیقا) ئەم کتێبەم لەهەشتاکاندا، لەچیاو بەدەم پێشمەرگایەتییەوە کرد بەکوردیو ئەوسا لەژمارە (یەکی) گۆڤاری کەلتووردا بڵاومان کردەوە. ئێستاش، لەساڵی 2006دا لەلایەن یانەی قەڵەمەوە وەکو کتێب چاپو بڵاوکراوەتەوە.

گۆڤاری کەلتوور، یەکێك بوو لەگۆڤارە زۆر چاکەکان، تەنیا چوار ژمارەمان لێدەرکرد. کاك محەمەد موکری سەرنووسەرو بەندە سکرتێری نووسینی بووم. هەر ژمارەیەکی پتر لە دە کتێبی نایابو هەڵبژاردەی لەخۆ گرتووە.

PDF4Kurd

هەقە ئەو ژمارانە وەکو خۆیان چاپ بکرێنەوەو بەنوسخەی زۆر بڵاو بکرێنەوە.. کێ ئەمە بکات؟! خەمخۆرانی رۆشنبیری..

ب.م. تەها: ئەمساڵ فەرهەنگێکی گەورەو نازدارت بەناوی (گۆڤەندو زنار) پێشکەش بە قوتابخانەی کوردی کرد، بەرگی یەکەمی چاپکراوەو دووەمیش لە ژێر چاپدایە، لە ڕووی فەرهەنگنوسییەوە تایبەتمەندییەکانی ئەم بەرهەمە لە کوێدایە؟

ح.ک. عارف: (گۆڤەندو زنار) لەبواری کاری فەرهەنگنووسی کوردیدا، هەوڵێکە لەنێو هەوڵەکانی تری ئەو بوارەدا، ئەگەر لەهەوڵەکانی پێش خۆی سەرکەوتووتر نەبێ، ئەوا هەرگیز کەمتر نییە.

بیرۆکەی ئەم فەرهەنگە لەئەنجامی کاری وەرگێڕانەوە لەلام دروست بوو.. چونکە کاری وەرگێڕان بەبێ پشتیوانی فەرهەنگ نابێ و زۆر زەحمەتە.

بەهەرحاڵ فەرهەنگی (گۆڤەندو زنار) ئەو کارەیە کەتوانیومە بیکەم، ئەوە نییە کەویستوومە. من ئەوەندەم پێکراوە، باخەڵکی دیکە زیاتر بکەن. یەکێك لەتایبەتمەندییەکانی ئەم فەرهەنگە ئەوەیە کە لەبەرامبەر هەر واژەیەکی فارسیدا چەندین واژەی هاو واتای کوردی دانراوەو هەوڵێکە بۆ تۆمار کردنی زۆرترین ووشەی کوردی لەو بوارەدا، فۆنەتیکی ووشەکان بەهەردوو ڕێنووسی کوردی باوی باشوورو ڕۆژهەڵاتی کوردستانو بەڕێنووسی لاتینی کە لەنێو کوردی باکوردا بڵاوە، تۆمار کراوە، کەئەمە سنوورە ڕێنووسییە نایەکگرتووەکەی ناو کوردەواری دەبەزێنێ و کوردی هەموو پارچەکانی کوردستان سوودی لێوەر دەگرن و لەو ڕووەوە کورد یەکدەخاتەوە.. خوا یاربێ بەو زووانە بەرگی دووەمیشی بڵاو دەبێتەوە.

گۆڤاری نووسەری نوێ/ ژمارە 37
مایسی 2007

PDF4Kurd

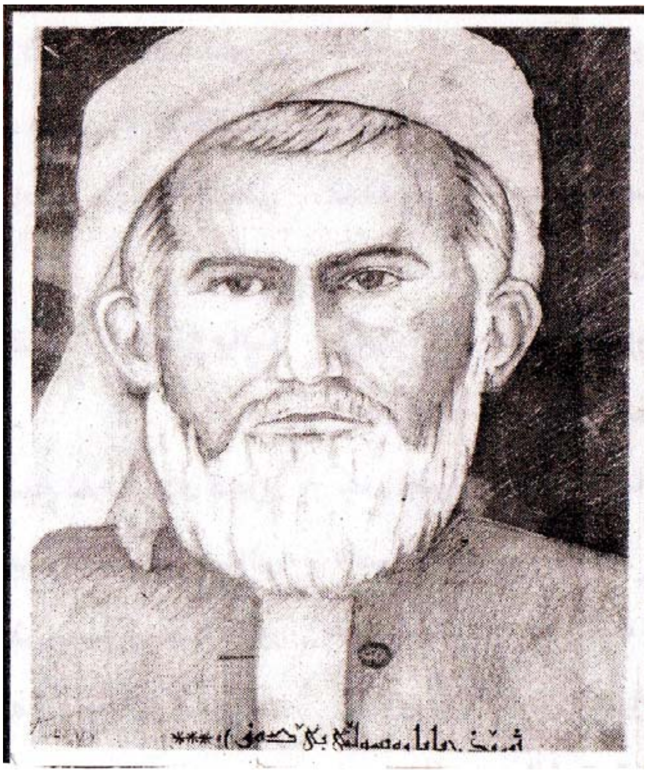

هەوڵێک لە پێناو بووژاندنەوەی ژیان و شیعرەکانی شێخ بابا ڕەسوڵی بێدەنی

PDF4Kurd

یادکردنەوەو ژیاندنەوەی ئەو زاناو نووسەرو شاعیرە بەرز بەرزانەی کە خزمەتیان بە ئایینو نیشتیمانو داهێنان کردوو ئەرکێکی فرە پیرۆزو جێی دەسگوشینە، هەولێکە لە پێناو بووژاندنەوەی ژیانو بەسەرهاتی زانایانو نێودارانی بەرزی نەتەوەکەمان، گەر بەوردی چاوێ بخشێنین بە رۆژانی رابردووی نەتەوەکەماندا، دەبینین دەیان کەسایەتی گەورەو ناسراو رۆڵی کاریگەریان بینیوە لە پرینگانەوەی مێژووی نەتەوەکەماندا، هەقوایە شانازییان پێوە بکرێو لە لاپەرە پرشنگدارو زیندووەکانی مێژووماندا بە خاسی باسیان بکرێ، ئیدی وا دەخوازێ قۆڵی مەردایەتی لێهەڵماڵینو ئەو گومناوانە لە شەپۆلی فەوتانو لە نیوچوون رزگار بکەین، چونکە هەر ئەو مەردانە بوون زانیارییەکانیان بە ئەمەكو وەفاوە پێشکەش بە نەوەی نوێ کرد، شێخ بابا رەسولی بێدەنی بە نمونە.

مشتێك لە خەرمانی ژیانو بەسەرهاتی (بابا)ی شاعیر:

بابای شاعیر کوری شێخ ئەحمەدی کوری شێخ عەبدوسەمەدی بێدەنییە، لە گوندی بێدەنی بناری شارەزوور لە دایکبووە، حەفت ساڵان بووە بابی عەمری خوایکردووە، داکی لە ماڵی شێخ مەحمودی موفتی لە هەڵەبجە گلی داوەتەوە بە مەبەستی خوێندن، لەوێکان ماوەیەك ماوەتەوەو کتێبە سەرەتاییەکانی ئەو عانەی فەقێیەتی تەواو کردووە، دواتر رێی کەوتۆتە بیارەو چاوی بە شێخ عومەری زیائوددین کەوتووە، بابا وەك سەرپاکی فەقێیانی کوردستان تامەزرۆو تاسووقی خوێندنو خوێندەواری بووەو چەندین ناوچە گەراوە بە مەبەستی خوێندن، زۆربەی زانستە ئیسلامییەکانی لە حوجرەکانی خوێندووە، لەوانە (**علم النحو والصرف، علم البلاغة، علم الحدیث، علم أصول الدین، الفقه، أصول الفقه، علوم القران، المنطق، الفلسفة...**)، بەم شێوەیە گەلێ لە زانستە باوەکانی ئەو سەردەمەی خوێندووە، پاش گەشتە زانستییەکانی روو دەکاتە بیارەو لە سەر دەستی شێخ نەجموددین تەمەسوك دەکا، بابای شاعیر سۆق مەشرەب بووەو لەم رووەوە پایەیەکی بەرزی هەبووە، باوەرپاری رێبازی نەقشبەندی بووە، لە رووی کۆمەڵایەتییەوە کەسایەتییەکی سەرکەوتوو بووە و خۆش مەشرەب بوو، لە

PDF4Kurd

ماوەی مانەوەی لە بیارەدا دەرسی بە فەقێیان گووتووەو سەرقاڵی ئەم کارە بووە.

شیعرو شاعیرێتی شێخ بابا ڕەسوڵی بێدەنی:

بابای شاعیر هەر لە منداڵییەوە هەستو سۆزی شیعری پڕاوەو لە ناخیدا چەکەرەی کردووە، هەر ئەمەش وایکردووە لە ڕووی داڕشتنی شیعرییەوە بە قەوەت بێو بیرکردنەوەی فراوان بێ، جگە لە زمانی کوردی بە فارسیش شیعری نووسیوە، لە شیعردا پابەند بووە بە ڕێبازی کلاسیکی، نازناوی (بابا)ی لە خۆ ناوە، بە سروشت شاعیرێکی خێرلەخۆ نەدیو بووە، لە شیعرەکانیدا باسی لە دیمەنە سەرنج ڕاکێشەکانی سروشتو بەهاری ڕازاوەو بەسەرهاتی مێژوویی و گەلێ بابەتی دی کردووە، شیعرەکانی بە هەستێکی کوردانەوە پێشکەش کردووە، هەتا بڵێی شاعیرێکی کوردپەروەر بووەو ڕووداوی فرە ناخۆشی مێژوویی لەم ڕووەوە تۆمار کردووە، ئیدی بەهای مێژوویی و ئەدەبی فرە بەرزیان هەیە، لە تەسەوفیشدا پایەیەکی گەورەی هەبووە، تەسەوفیش یەکێکە لە هۆکارەکانی دەوڵەمەندبوونی ئەدەبی کوردی، بێگومان ڕێبازێکی گەورەی وەك ڕێبازی نەقشبەندی هەر لەسەرەتای دەرکەوتنییەوە لە سەر دەستی مەولانا خالیدی نەقشبەندی کەسانێکی زۆر ئاشنایەتییان دەگەڵ ئەم ڕێبازەدا پەیدا کردووەو شانازییان پێوە کردووە، لێرەکانەوە تەسەوف کاریگەری لە دەوڵەمەند کردنی ئەدەبی عەرەبی و فارسی و کردووەو وەرچەرخانی گەورەشی لە ئەدەبی کوردیدا تۆمار کرد.

گەر پشتاوپشت زانایانو مێژووناسانو نووسەرانو شاعیران سەردەمو بارو گوزەرانی خۆیان بکردایە سەر کاغەز ئەوا وەك ئاوێنەی باڵا نما هەموو شتێ تۆمار دەکراو وەچە بە وەچە یەك لە دوای یەك میچژووی ڕاستەقینەیان بەرەو هەورازتر دەبرد، بەهەرحاڵ مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس گەلێ لە شیعرەکانی بابای تۆمار کردووە، وەلێکان بەداخەوە بەشێکی زۆری شیعرەکانی بەر شەپۆلی فەوتان کەوتوون، بابا گەلێ لەشیعرەکانی لە کەشکۆڵەکەی مەلا عەزیزی جوانرۆییدا پارێزراو بووە، بەداخەوە ئەم کەشکۆڵە لەم چەند ساڵەی دواییدا

PDF4Kurd

فەوتاوە، جگە لە شیعرەکانی بابا شیعری گەلیٚ شاعیری دیکەشی تیٚدا بووە، مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس گرنگی داوەتە شیعرەکانی باباو گەلیٚ لە شیعرە فارسییەکانی تۆمار کردووە.
لە شیعردا نازناوی بابای لە خۆناوە، ئەوەتا لەم دیٚڕە شیعرەدا کە بۆ مەلا ڕەئوف مەلا ئەحمەدی سائیبی نووسیوە دەڵیٚ:

ئەی (ڕەئوف) خاصییەتی صوحبەتی بابایە کەمن
ئــەدەب ئامۆختــــەیی مەجلیسی عیرفـانیٚکم

بەو پیٚیەی شاعیرانی کوردزمان پەروەردەی حوجرەو دەستی مەلا بوونە شارەزاییەکی ئیکجار زۆریان لە زانستی نەحوو سەرفو بەلاغەدا هەبووە، ئەمەش پاڵنەریٚکی باش بووە بۆ شیعر وتن، شاعیرانی ئەوسا لە گشت زانستەکانی حوجرەدا شیعریان نووسیوە، شیعرەکانی بابا زیاتر لە یەك مانا هەڵدەگرنو هەڵقولاوی بیریٚکی فراوانن، لەم دوو دیٚڕە شیعرەدا باس لە تەشەنەکردنی نەزانی دەکاتەوەو بەدەردیٚکی کوشندەی دەزانیٚ، زانای ڕاستەقینە بە لای باباوە ئەوەیە کە سوود گەیاندنی بۆ هەموان بەلاوە مەبەست بیٚ نەوەك هەر خۆی ببینیٚو حساو بۆ دەوروبەر نەکات:

زوڵمەتی جەهل ئەرچی زۆری سەندووە باکت نەبیٚ
نووری عیلمی عالمیٚکـــە عالـەمیٚ تەنویر ئەکـا
پیــاوی عالـــم دائیما نەفعی عمومی مەتڵــەبە
جـاهیلی ناپیاوە هەر بۆ نەفعی خۆی تەدبیر ئەکا

بیٚگومان ژیانی فەقیٚیانی کوردستان پڕبووە لە دەردی سەریو ناڕەحەتی، بەتایبەت ئەگەر فەقیٚ تازە چووبیٚتە حوجرە، حوکمەت هیچ کاتیٚ دەسگیرۆیی نەکردوونو ژیانیان لەسەر گیرفانی خۆیان بەند بووە، ئەمەش هۆکاریٚ بووە بۆ خراپی باروگوزەرانیان، هەر لە کۆنی کرنەوە واهاتووە سروشتی حوجرە وابووە لە دوای نویٚژی بەیانی فەقیٚ دەستی کردووە بە دەرس خویٚندن تاوەکو نیٚزیك بانگی نیوەڕۆ، ئەگەر فەقیٚیەکی تازە بوویٚ ئەرکی زۆر لەسەر بووە، لە لایەن هاوڕیٚکانییەوە نیٚردراوە بۆ ڕاتیبە کۆکردنەوەو چیٚشت کۆکردنەوە، جار جارەش دەت نراوە بە ڕوویەوە، زۆربەی کاتەکان کارەکانی سەرشانیان بە هەرەوەزی

PDF4Kurd

بووە، فەقێ بە هەموو شێوەیەك خۆی تەرخان كردووە بۆ خوێندنو موتالاَ تا لە نێو هاوڕێكانیدا گەر پرسیاری لێكرا بە باشی وەلاَم بداتەوە، لە ناو فەقێیانی كوردستانیشدا پرسیاركردن باو بووە بۆ زانینی ئاستی زانستی، بۆیە دوای بەڕێكردنو شەونخونی و هەوڵێكی زۆر فەقێ بۆتە مەلا و ئاهەنگی تایبەتی بۆ سازدەدرا، ئیدی لە زۆربەی زانستە ئیسلامی و عەرەبییەكاندا زایاری ئێكجار زۆری پەیدا دەكرد، بابای شاعیر وەك هەموو فەقێیانی كوردستان ژیانی نارەحەت بووەو لە پارچە شیعرێكدا گوزارشتی لەو ژیانە تاڵە كردووە، تەنانەت دۆعای وێران بوونی حوجرەی خواستووە:

حاڵی بەدحاڵی ئەمن مەعلومە، ئیفشای عالەمە
دیدە پڕ ئابو جگەر داغو زوبانم ئەبكەمە
عەیشو شادیم، چاوەكەم، گریانو شینو ماتەمە
ساكنی گۆشەی دەروونم پێم مەڵێ دەردت كەمە
خوا لەباتی لەعلی فەننەر حوجرەكەم مەملوی خەمە
تاقەتو سەبرو قەرارو هۆشو ئارامم چووە
مەصلەحەت وایە سەری خۆم هەڵگرم تاكو زووە
بۆ كەسێ دینی ببێ لەم جێگە قەت دانیشتن بووە
حوجرەكەی ئەم دیو (یقینا) هەروەكو قەبری جووە
چۆن لە باتی لەعلو لەمپا دوودو عەقرەب هەمدەمە
قەت لە باسی خواردنی ئەم جێگە هیچ كەس نادوێ
دۆینە گەر بیكەیە صەحرا ئیتر گیای ناڕوێ
بێ درۆیە ئەم قسەیە دەیكەم بە ڕاستی بیبێ
گەر لە بەحسی ئەكلو شوربیش بێمە تەحریر جوزئی
بێدرۆ نابێ لە فەرچێ ئەر بڵێی عەینی سەمە
من لەبەر خوێندن دائیما خوێنی جەرگی خۆم ئەخۆم
بێ كەسو ڕووتو غەریبو عاجزو دڵ پڕ لەغەم
بەحسی عیلمی ئەم زەمانەت بۆ بكەم بێ زیادو كەم

PDF4Kurd

خوێندنۆ تەحسیلی ئیستە باعیسی دەردو غەمە
من فیرارم کرد لە دەست ئەم جێگە وا ڕێم تیٚ کەوتەوە
بەختم هەڵسا بوو لە خەو، دووبارە بۆ خۆی خەوتەوە
ڕەببی وێران بیٚ بە حوجرەو مەدرەسەو مزگەوتەوە
من خۆ مەحرومم لە چایی هەر لە دارو نەوتەوە
بەحسی دۆینەش وەستابیٚ دەر دوو هەفتە یەك ژەمە

شاعیر لەم پارچە شیعرەدا چۆتە بنجو بناوانی ژیانی فەقێیەتی نێو کۆمەڵی کوردەواریو باسی لەو دەردی سەریو مەینەتیو نارەحەتییانەی ئەوسا کردووە، ڕێك لێرەکاندا پێویستە هەڵەیەکی نێو کتێبی (کەشکۆڵی ئەدەبی کوردی)ی موحەممەد عەلی قەرەداخی ڕاسکەمەوە کە گوتوویەتی پێدەچیٚ شێخ بابە ڕەسوڵ دەگەڵ مەحرومی شاعیردا ئەم شیعرەیان بە شەریکی نووسیبیٚ، چونکە لە یاسای پێنج خشتەکیدا دەبیٚ نێوی هەردوو شاعیر بنووسریٚ، ناوهێنانی مەحروم لەم پارچە شیعرەدا نێو نییە بۆ شاعیری ناوبراو، بەڵکو مەحروم بوونە لە چایی و نەوت.

بابای شاعیر و هەستی نەتەوایەتی:

بەو پێیەی بابای شاعیر لە نێوان ساڵانی (1885، 1944) دا ژیاوە، کوردستان لەو عانو ساتەدا بندەستو لە ژێر ستەمو زۆری داگیرکەراندا بووە، بە تایبەت سەردەمی عوسمانییەکان، هەستی نەتوایەتی لە ناخیدا چەسپیبوو، شایەتحاڵی گۆڕانە سیاسییەکان بووەو فرە هۆشیار بووە، لە چەندین جێدا ڕەخنە لە دەستەڵاتی عوسمانییەکان دەگریٚ کە تەنانەت نێوبردنی کوردستانیان بە کوفر زاینوە، ئەوەتا لە دێڕەش شیعرێکدا دەڵیٚ:

کەعبە کەچ نابیٚ بە کوردی ناوی کوردستان ئەبەم
پێی بڵێن بە واعیز بۆچی مـن تـەکفیر ئـەکـا

ئەم شیعرەی بۆ مەلا موحەممەدی وانی نووسیوە لە کاتێکدا نەفی کراوە بۆ شاری وان، ئەمەش پارچە شیعرەکەیە وەك خۆی:

PDF4Kurd

ناتیقەی حـــــالّی وەتن دەرسی وەتەن تەقریر ئەکـــــا
کـــــاتبی دلّ حەرفەکانی یەك بە یەك تەحریر ئەکـــــا
گفتوگۆیەکی خـــۆش و پڕ مەغزە دایم دێتـــــە گوێم
وا ئـــــەزانم هـــاتیفێکی غەیبی یە تەفسیر ئـەکـــــا
پێم ئەلّیٚ بۆ غەم ئەخۆی، سولّتانی سیـــاسی وەتەن
هەر بە قانونی مـــەحەببەت دوژمنی تەسخیر ئەکـــــا
عـاقیبەت میعمـــــاری فیکری ئیتتیفاقی قەومی کورد
دارولئیحسانی بیلادی کـــوردەکان تەعمیر ئەکـــــا
سیلسیلەی کاکۆلّی ئالّۆزاوی مــــــەحبووبەی وەتەن
وا بزانە زوو بە زوو عـــاشقی خۆی زنجیر ئەکـــــا
خزمەتی خاکی وەتەن فەرزێکی عەینە بۆ هـــــەموو
داخلّی ئەم حوکمەییە کیٚ فەرقی جوان و پیر ئەکـــا
زولّمەتی جەهل ئەچی زۆری سەندووە باکت نەبیٚ
نووری عیلمی عالمێکە عـــالەمیٚ تەنویر ئـەکـــــا
بۆ دیفاعی زەهری ماری دوژمنی خاکی وەتـــــەن
سەرتەیبی مەعریفەت تەرتیبی شەکر شیر ئەکـــــا
شەوو ڕۆژ بۆ پاسی نامۆیی وەتەن ئینسـانیٚ کورد
سنگ بە قــــەلّغان سوپەر بۆ نـووکی شیرو تیر ئەکـا
هەر کەشیٚ فکری مەزاری بـاوك و بـاپیری هـــــەبیٚ
بۆ بەقای ئیعزازی خاکی خۆی چلۆن تەقصیری ئەکا
بۆ نیشـــاندانی میسالیٚ پـــالّەوانی قـــەومی کـورد
ئاوی کوردستان عەکسی شێری نەڕ تەصویر ئەکـــا
دادی حیکمەت دائەخا صەییادی تەبعی موستەقیم
هەر لە یەك داوا بە ملوێن وەحشی پیٚ تەسخیر ئەکا
تەبعی کەششاف ئەدیبی چاپ ئەکا (روح البیـــان)
ئایەتی عەقدی برایی کـوردەکان تەفسیر ئەکـــــا
پیـــاوی عالم دائیمـــــا نەفعی عمومی مەتلّـــەبـــە

PDF4Kurd

جـــاهیلی ناپیاوە هەر بۆ نەفعی خۆی تەدبیر ئەکا
لووتی وەرچەرخان لە شووشەی پڕ گوڵاوی شیعری من
منکری ئاســـــاری کوردی بۆنی پیازو سیر ئەکـا
بەعزە ئەشخاصێ هەیە مەیلی لە خورمـــا خواردنە
زائیقەی بەعزێکی تر مەیلی ترێو هەنجیر ئەکـــا
کەعبە کەچ نابێ بە کوردی ناوی کوردستان ئەبەم
پێی بڵێن واعیز بە تورکی بۆچی من تەکفیر ئەکـا

شـاعیر لـەم پارچـە شـیعرەدا هەسـتی نەتەوایـەتی دەگـەڵ ئاییـندا تێکـەڵاو کردووەو وابەستەی یەکتری کردووە، فەرزی عەین چەمکێکی ئایینیە وەك نوێژ، واتە چۆن نوێژ فەرزە لە سەر هەر تاکێکی مسوڵمان ئاواش خزمەتکردنی خاکی نیشمان فەرزە، لە کۆتایی ئەم باسەدا دێینە سەر پارچە شیعرێکی دیکەی شێخ بابا ڕەسـوڵ کـە لـە ڕووی کەشـکۆڵی مـەلا عـەزیزی ڕێشـاوییەوە نووسـراوەتەوە، ئاشـکراو بـێ پـەردە بـاس لـە چەوسـاوەیی و گـەلی کـورد دەکـا و ئامۆژگـاری ڕۆڵەکانی نەتەوەکەی دەکا و باس لە ژێردەستەیی و ناهەمواری باروگوزەرانی ئەم گەلە دەکا، هەر لەم پارچە شیعرەدا دوا لە هۆزە کوردییەکان دەکا تەباو یەکڕیزو یەکدەنگ بن بەرامبەر بە دوژمنان:

هەر کوردە عوشرەتی نەمـــابێ
هەر کوردە بەزمی بێ صەدا بێ
پیاوێ بە ڕەواندزی ئەیفەرموو:
(ئەم مەسەلە کو دەبێ وەها بێ)
عالەم لە سەعادەتا ئەژی گشت
هەر کوردە حەیاتی لێ برابێ
دنیا هەمووی عەیشو نۆشە تەنها
هەر مەحفەلی کوردە بێ صەفا بێ
قانوونی تەزەللومە ئەفەرموێ:
ئەم کوردە لە ژێر ئەسارەتا بێ
سا گاز کەنە قەومی کوردی (خۆشناو)

PDF4Kurd

با ڕۆمی لە قەومی (پشدەر)ا بیّ
دەشتی (دزەیی) لە دەشتی (هەولێر)
باعیس چییە ئەهلی بۆ جیا بیّ
ڕمبازی (جاف)و (زەنگنە)ی تیا بیّ
(سورداش)و (سیوەیل)و (شارباژێر)
بۆ (شیوەکەڵ) ئەبیّ فیدا بیّ
(هەورامی)و کوردی (شارەزوور)ی
بۆ دەردی (لهۆن) ئەبیّ فیدا بیّ)
(گەڵباغی)و (تیلەکۆ)و (مەریوان)
بۆ میللەتی (ژاوەرۆ) نەما بیّ
(سنجاوی)و (کەلوڕ)و (هەمەوەند)
بۆ میللەتی (لوڕ) ئەبیّ شیفابیّ
(سابلاغ)و (سنە)و (سەقز) بە جاریّ
با بانگ کەنە ئەهلی (بانە) دا بیّ

تا دەگاتە:

ئیمانی هەیە ئەگەر بە ئایەت
ئەم کوردە هەموو ئەبیّ برا بـــیّ
بورهانی موفەککیراتی کـوردی
بیّ شوبهەیە بیّ نەتیجە نـابیّ

گۆڤاری گزنگ/ ژمارە38
تەموزی 2006

PDF4Kurd

لای چەپەوە (مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، مەلا موحەممەدی خاکی)

مەلا موحەممەدی خاکی

وەک زانایەکی خومناوو کوردپەروەرێکی ڕاستەقینە

PDF4Kurd

(1)

مەلا موحەممەدی خاکی وەك زانایەکی گومناوو کوردپەروەرێکی ڕاستەقینە، یەکێکە لەو مامۆستاو زانا بەرزانەی کە لە لانکەی حوجرەو لە سەر دەستی مەلایانی خوێندەواری ئەوساکە پەروەردە بووە، ئەو خاوەن دڵێکی گەورەی پڕ لە عیرفان بوو، قەڵەمێکی بە بڕشتو مەلا باشێکی ئەم کوردستانە بوو، هەستی کوردایەتیو بۆ کوردژیان لە ناخیدا دەهاتو دەچوو، خزمەتکردنی خاكو نیشتمانی بە ئەرکی سەرشانی هەموو تاکێکی کوردی دەزانی، وەك کوردێکی جەرگ هەڵقرچاو هەموو تەمەنی تەرخانکرد بۆ زیندووکردنەوەی زمانی کوردیو کورداندنی زانستە عەرەبیە ئیسلامییەکان، ئیدی زیندووکردنەوەی باسو خواسی ژیانو بەسەرهاتو بەرهەمی ئەم زانایانە هەوڵێکی فرە گرنگە بۆ نووسینەوەی سەربهوردی ئەو نێودارانە، هەوڵێکە بۆ ناساندنی لایەنە شاراوەکانیانو ناساندنیانە بە نەوەی نوێ، خاکی کوڕی حاجی عەبدولکەریمی کوڕی حاجی خوارەحمە، ساڵی (1929) لە گوندی هەرگێنەی سەر بە شارۆچکەی پێنجوێن لە دایك بووە، لە باوایەوە دەگات بە مەلا عەلی قزڵجی، هەر لە شارۆچکەی پێنجوێنو دەوروبەریدا زانستە باوەکانی ئەو عانەی خوێندووە، دواتر لە ساڵی (1950) ڕووی کردتە سلێمانیو تێکڕای زانستەباوەکانی ئەو کاتی فەقێیەتی بە پایان گەیاندووە، ساڵی (1956) هەر لە شاری سلێمانی لە لایەن شێخ موحەممەدی خاڵەوە ئیجازەنامەی دوانزە عیلمی پێبەخشراوە، بەو پێیەی شێخ موحەممەدی خاڵ سەرۆکی لێژنەی زانستی سلێمانی بووە، کتێبی (یاساکانی ئیسلام) ساڵی (1969) لە سلێمانی چاپکراوە، یەکێکە لەو کتێبە بە قەدرو بەهاو قەبارە گەورانەی ئەوسا لە کاتی خۆیدا دەنگۆیەکی گەورەی نایەوەو توانی بۆ یەکەمین جار زانستی فیقهی ئیسلامی بە کوردی بخاتە سەر کاغەزو تۆماری بکات، لە کوردستانی ئێرانیشدا وەك کتێبێکی سەنگین تەماشایان کردووەو لە هەشتاکاندا چەند جارێك چاپکراوەتەوە، یەك بەرگی لێ چاپ بووە، ئیدی ئەم کتێبە گرنگییەکی گەورەی هەبووە لە چ لە ڕووی ئاینییەوە

PDF4Kurd

وە چ لە ڕووی زمانەوانییەوە، نووسینی شتێکی لەو بابەتە قورسو دژوار بووە، لە هۆی دانانی ئەم کتێبەداو لە پێشەکییەکەیدا دەڵێ: (کتێبخانەی کوردی لەم کاتەدا پێویستی بە هەموو جۆرە خزمەتێك هەیە، واتە پێویستو فەرزو ئەرکی سەرشانی هەموو کەسێکە کە ئەم هەلە لە کیس خۆی نەداتو بەرهەمی زانیاری خۆی بە زمانی کوردی بخاتە بازاڕی کوردەوارییەوە، چونکی دەمێکە بازاڕی زانیاریو ئەدەبو ئایین بە زمانی کوردی کەساسو بێبرەوە، ئومێدم وایە کە لەمەودوا هەموو کوردێکی ڕۆشنبیرو قەڵەم ڕەوان چاکی مەردانەی لێبکا بە لاداو ئەوی لە توانایەتی بۆ ئەم گەلە کلۆڵە دواکەوتووەی نەشارێتەوە...).

(2)

خاکی خاوەن قەڵەمێکی کوردانە بوو، هەمیشە هەستی بە دواکەوتوویی کتێبخانەی کوردی دەکرد، زۆرجاران لە کتێبەکانیدا ئاماژەی داوەتە ئەم ڕایەو ئامۆژگاری نووسەرانو خوێنەرانی کردووە کە بە کوردی بنووسنو بخوێننەوە، هەر زوو هەستی بەوە کردووە کە کورد وەك میللەتێکی ئایین پەروەر لە ڕووی نووسراوەی ئایینییەوە کەمدەست بووە، ئەوکات خەڵکانێکی زۆر زمانی کوردییان بێقەوەت تەماشا دەکرد، لەم پێناوەدا ساڵی (1971) بە دوو ساڵ ڕاڤەی قورئانی کردووە، نێوی ناوە تەفسیری (خاکی)، هەتا بڵێی کوردیەکەی پاكو ڕەوانە، هەر حەز دەکەی بیخوێنیتەوە، ئەم تەفسیرە بەکوردی کۆمەڵێك خەسڵەتی تایبەتی تێدایەو بەم خەسڵەتانەش لە کتێبە هاوشێوەکانی جیادەکرێتەوە، زمانی نووسینەکەی پوختەو بە کوردییەکی پاراو پێشکەشی کردووە، ئاماژەی داوەتە هۆی هاتنە خوارەوەی ئایەتەکان، ئەتوانین بڵێین ئەم کتێبە تێکەڵەیەکە لە زانستە ئیسلامییەکانو تێیدا لە هەموو زانستە ئیسلامییەکانی دیکە دواوە، لەم ساڵانەی دواییدا واتە ساڵی (1998) سێ جزمی لێ چاپکراوە، بێئەنداز دەسخەتی خۆشبووە، کتێبانێکی زۆری بەدەستی خۆی نووسیوەتەوە، بۆ چەندینجار ماڵو کتێبخانەکەی سووتاونو هیچی بۆ

PDF4Kurd

دەرنەچـووە، هـەر لـە پێشـەکی جزمـی یەکەمـدا دەڵـێ (بـۆ دووجـار مـاڵو کتێبخانەکەم سووتاونو تیاچوون، ئەوەی کە ماومەو تیانەچووە سی جزمی قورئانە کە بە زمانی کوردی تەفسیرم کردووە...)، دیوانێکی شیعری گەورەشی سووتاوە، چەندین بەرهەمو دەسنووسی حازر بەدەستی هەنە، لەوانە (ڕابەرانی ئیسلام، شەرحی عەواملی جورجانی، شەرحی صەمەدییە، تۆمارێکی گرنگی مێـژوویی ناوچـەی پێنجـوێنو دەوروبـەری)، سـەرەنجام لـە ڕەمـەزانی سـاڵی (2003) کۆچی دوایی کردو مامۆستایانو هاوڕێیانو ئەدەب دۆستانی خەمبار کرد، بەو بۆنەوەیەوە لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکاندا چەندین بابەتی هەمە جۆر لە بارەیەوە بلاوکراوەتەوە، ماوەتەوە بڵێین خاکی وەك نووسەرو کوردپەروەرێکی ڕاستەقینە لە نێو ئازارو خەمەکانی نەتەوەکەیدا ژیاو هەر لەم پێناوەشدا بەرهەمەکانی پێشکەش کردووە.

گۆڤاری ڕوناکبیر / ژمارە 12
ئایاری 2005

PDF4Kurd

(لەچەپەوە بۆ ڕاست) (کەڵەیمی شاعیر، مەلا شێخ موحەممەدی باوکی)

کەڵەیم وەک شاعیرێکی مەزگ خەورەی هەورامان

PDF4Kurd

(1)

(کەڵـەیم)ی شـاعیر یەکێکـە لـەو مامۆسـتاو شـاعیرە بەرزانـەی کەلـە لانکـەی هەورامانی جوانو ڕازاوەدا پەروەردە بووە، لەو شاعیرانەیە کە هەرگیز بە ئاواتو خۆزیاکـانی نەگەیشـتووە، نـاوی تـەواوی مـەلا ئەحمـەدی کـوڕی مـەلا شـێخ موحەممەدی کوڕی شێخ عەبدوڵای کوڕی شێخ حەمە مورادی) سـەرگەتییە لـە بنـاری هـەورامان، کەڵـەیمی شـاعیر لـە هـۆزێکی فراوانـی کوردسـتانە، ئەمـەش دەگەڕێتـەوە بـۆ ئـەوەی نیشـتەجێی هـەردوو هـەورامانی ئێـراقو ئێـرانن، لـە هەورامانی ئێراقدا نیشتەجێی گوندەکانی دەمەیەو بارام ئاوان، لە کوردستانی ئێـرانیش لـە گونـدەکانی دەرەی مـەڕو ئەحمـەد ئـاوا نیشـتەجێن، زۆرێکیـان بـە مەلایەتییـەوە سـەرقاڵن، منـاڵ بـووە بـابی ئاشـنای کـردووە بـە زانسـتە ئیسـلامییەکانو لـەم پێناوەشـدا چـۆتە حوجرە، تامـەزرۆو تاسـووقی خوێنـدنی زانستە ئیسلامییەکان بووە، ئیدی زۆرجاران گەڕاوەو گەلێ ناوچەی کوردستان گـەڕاوە بـە مەبەسـتی پـتر شـارەزا بـوون، لـە هەڵەبجـەو سـلێمانیو هـەولێرو ڕەوانـدزو پێنجـوێنو مـەریوانو کـەرەج ماوەتـەوە، لای زۆربـەی مامۆسـتا زاناو نێودارەکـانی کوردسـتان دەرسـی خوێنـدووە، لەوانـە (مـەلا شـێخ موحەممـەدی بابی، مەلا عەبدولکەرمی مودەڕیس، مەلا عەبدولعەزیزی پریس، سەید بابە شێخ ئەڵمانە، مەلا مەعروق خاوێ، مەلا باقری بالك..)، بە فەقێیەکی زیرەكو بەتوانا نێوی دەرکردووە، هەر زوو دەستی کردووە بە نووسینی شیعرو حاشیە نووسین لە سەر گەلێ لە کتێبەکانی حوجرەی ئەوکات، لـە ساڵی 1965 یەکەم بەرهـەمی شیعری بڵاوکردۆتەوە بە نێوی (پێشهاتی مەرگ)، حاشیەگەلێکی ئاستبەرزی لە سەر کتێبەکانی (**فرائض شرح المنهج، منطق التفتازاني، إيساغوجي، تصريف ملا علي، كفاية البيتوشي**) تۆمار کردووە، شارەزاییەکی ئێکجار زۆری لـە زمانی عەرەبیو فارسیدا هەبووە، بە هەورامیش شیعری گووتووە، لە ڕۆژی نۆی دوازدەی 1996 مەرگ بۆتە یاوەریو لە ئەحمەد ئاوا عەمری خوای بەجێهێناوە.

PDF4Kurd

(2)

شیعرو شاعیرێتی کەڵەیم:

جگە لە نێوی (کەڵەیم) چەند نێوێکی دیکەی لە شیعرەکانیدا وەکارهێناوە، ئەوانیش (عەبدالْ، مەلای هەورامان)، لە شیعر نووسیندا فرە بە قەوەت بووەو دەستێکی باڵای هەبووە، خێرنەدیوو بەشمەینەت بووە، خاوەن بیرێکی کوردانەو بە شێوازێکی زێدە ڕەوان شیعری نووسیوە، هەست ناسكو دڵپاكو بە ویژدان بووە، شیعرەکانی مەبەسدارو فرەمانان، باس لە دیمەنەکانی سروشتو بەهاری ڕازاوەو چەندین بە سەرهاتی مێژوویی کردووە، دیوانە شیعری(پێشهاتی مەرگ) نمونەی شیعری ناسكو تەرو پاراوە، گەلێ لە بابەتەکانی وەك ئامۆژگاری، چیرۆكو پاڕانەوەی لە خۆگرتووە، زۆرێ لە وتەکانی غەزالی فەیلەسوفی بە شیعر هۆنیوەتەوە، دوان لە دیوانەکانی لە کیمیا بارانی هەڵەبجەدا بەر شەپۆلی فەوتان کەوتووەو تاقە دیوانێکی ماوە ئەویش چاپنەکراوە.

کەڵەیم لە بابەتانێکی زۆر دواوە:

یەکەم: شیعری نەتەوایەتی.

ئەمن کوردم نەوەی کوردم لە زاری کوردی عەلـــەم دارم
لە کوردی کوردی کورد خوازم بە قورئانیش کە دیندارم
فیـدای ڕۆحی کەســـانێکم کە کورد بیژی بێـــدارم
بە مـــاڵو ڕۆح سەرو گیـــانم هەتا مردن فیداکـــارم

دووەم: ئامۆژگاری.

بۆ گـــەلو خـــاكو نیشتمـــان بەدتـــر چی یە
هێرشی چەوتو خیـــانەت مەنبـەعێکی تر نی یە
لابەرن ڕێگەی خیانەت ئەی گەلی کوردی نەجیـب
بانەمێنێ نەگبەتی کورد بەس هەوە هۆی تر نی یە

سێیەم: فەلسەفەی ژیان.

PDF4Kurd

زبد خويان كەنار گيرى فرازە اســت
كسى عاقل بوو رايى نيازە اســـــت
نەدارد كس بە بد خويان أميـــــدى
نە أز دنيـــــا نە أز عقبى بە بعــدى
(كەڵەيما) فكر با بهوشت عميق است
چ خلقتهـــــا زيكد يگر فريق اسـت

(لە بەد ڕەفتاران پەرێز گرتن سەرفرازییە، بەڵام دەگەڵ ئاقلاٌندا پەند وەرگرتن و بە نیاز گەیشتنە، هیچ كەس هومێدی بە بەد خوو بەد ڕەفتار نییە، نە لەم جیهانەدا وە نە لە پاشەڕۆژدا، ئەی كەڵەیم بیركردنەوەكانت قووڵن و سرووشتەكان وەك یەك نین).

چوارەم: موناجات.

تۆ (**كريم العفو**)ی باری هەم خـــاوەنی لـــوتف و عەتـا
من (**كثير الـــــذنب**) و گومـــڕاو بـەد نەواو پڕ خەتـــا
سەد دریٚغ لەم عومرە پوچەم وا لە دەم كەل ڕۆی بەساڵ
وا كە گرتی ڕێی بەتـــاڵی و وا بوو ئیمــڕۆ پـــایە ماڵ
چەندە جــــار كردوومە تۆبە هەر لــــەسەر كرداری بەد
عـــــاقیبەت یەك یەك شكــــاندم (یاكــريم) و (ياصمد)
حــــەقی پـــــاكی (أحمد) خۆت بە (مختـــار) داوتە باز
تـــۆ پەنـــامدە ڕۆژی مەحشەر هەم بدە پێم ڕێی نیـاز
تــــا ببم یـــــارت یا وەكوو یـــاوەری یاری (صديق)
ڕوو لە غەریب بم ڕیٚ گوزرە كەم تا بە قاپیت بم ڕەفیق
خــــۆ بریـنــــــدارە لاشــــەم ناگەمــــە بیٚمــــە حوزور
تــــۆ ببەخشە گشت گونـــاهم تا ببیٚ بۆم ڕێی عبور

چوارەم: شینگێڕان.

PDF4Kurd

کەڵەیم کوڕێکی لە سەرچاوەی زەڵمدا خنکاوەو کاریگەرییەکی زۆری کردۆتە سەرو بەم شێوەیە شینی بۆ گێڕاوە:

چەرخی سیا ڕەنگ چەرخی سیا ڕەنگ
سیات کەر چارەم بیٚ ڕەنگو بیٚ دەنگ
زیللەت بیٚ وەررات وەی ژیللەتی مـــن
ررات نەبۆورە ررا هەر بوت ئـــاهی مـن
چەرخێت ئاوردەن سۆزاش تازەو کۆن
زبرێوەت شـــــانان نەیبەن غـــەبوون
کــــەردت وە نامم سیــــاچارەی وێـم
مــــەغرووقیت ئاوەر وە مەفروقی وێم
نگینم بـــــەروت سیـــات کەر وێنـەم
زەلیلـــــت ئاوەر ئـــــارای دوو بینـەم
دەرکەر جە دەستم نووری دوو وێنەم
ڕریشەی هۆشوو ژین لابەری کی نـەم
شۆڵـــــەی خەیاڵم وە جاخی بەرگم
یـــــاریدەی هەواو ریشۆڵەی جەرگم
داوام کەر لای جەلای (رب العـالمین)
چـــــەرخی باوەرۆ کە روت بیٚ نگین
خـــواوە چەرخیٚ چەرخت دو هەدەر
هەتـــــا لای (کەڵەیم) نەمە نۆ کەدەر

نموونەیەك لە شیعرە بڵاونەکراوەکانی کەڵەیمی شاعیر

چـاك بزانن مەردی کوردی دەعوەتی کـــــوردان ئەکـــــا
بۆ حقوقی قەومی کوردی چوون گـــەلی مەردان ئەکـــا
هەتا ئەڵیٚ فەرزەو وجوبە ڕووت بە ڕووی مەیدان ئەکـا
تا هــــەدەف نــەهبی نهـــائی ڕۆستەمی پــەیمـــان ئەکا
خـوێنی کوردان کاڵو سووری قورمزی نیشان ئەکـــا
بـــۆ سبـــووتی دەوری شۆڕش شاهدی کوردان ئەکـــا

www.pertwk.com

PDF4Kurd

شۆڕشت تیمسالی کوردە خۆ بە عەهدو پەیمان ئەکـا
ڕۆڵــەکــانی وان لە ڕیزا شــۆڕشی مـــەردان ئەکـــا
گێژەو و لــوولی دوژمنی لاچوون مژی زوستان ئەکا
ڕۆژ بە ڕۆژ عیشقی بە سۆزی ڕوو بە ڕووی ئیمان ئەکا
خــوێنی کوردان کاڵو سووری قورمزی نیشان ئەکـا
بــۆ سبــووتی دەوری شۆڕش شاهدی کوردان ئەکـا
وا گەلو هۆزی نەبەزمـــان ڕۆبەڕۆ پەیمـــان ئەکـــا
عـــالەمیٚ هەستی سەراسەر موعجبە دەوران ئەکـــا
شاهیدە یەکسەر بە جاریٚ لەو نەوشە حەیران ئەکـــا
بۆ نیزالی قەومی کوردان شۆڕشیٚ ســامان ئەکـــا
خــوێنی کوردان کاڵو سووری قورمزی نیشان ئەکا
بــۆ سبــووتی دەوری شۆڕش شاهدی کوردان ئەکـا
میللــەتێکی وا جـــەسوورە شــۆڕشی مەردان ئەکـا
چەکی دەستی تاپرو حسكو ساچ مەزەن شایان ئەکـا
ئەم جیهانە گشت بە یەکسەر سەر بەسام هەیجان ئەکا
وا بەرامبەر تۆپو هۆكو ئەسلـــەحەی عەسران ئەکـا
خــوێنی کوردان کاڵو سووری قورمزی نیشان ئەکـا
بــۆ سبــووتی دەوری شۆڕش شاهدی کوردان ئەکـا
وا نەزانن ئەم ووتـــارە سەربەخۆ نەبەزمـــان ئەکـــا
هێرشی شۆڕش بەبیٚ شك ویٚژەران نیشـــان ئەکـــا
شۆڕشی کوردان لە مێژە شەقلّی چاوی دژمان ئەکـا
ئەی گەلی نووحی پەیامبەر دژ لە تۆ ئەفغان ئەکـــا
خــوێنی کوردان کاڵو سووری قورمزی نیشان ئەکا
بــۆ سبــووتی دەوری شۆڕش شاهدی کوردان ئەکـا
چی نیـــزامی شەرقو غەربە، کۆنو تازەی هان ئەکـا
بۆ نەمـــانی شۆڕشی تۆ داڵغـــەی فەوتـــان ئـــەکا
تۆ بە نانی وشکی بیٚ ئاو ڕووت بە ڕووی دوژمن ئەکا

PDF4Kurd

چەن زەمـــانە چەند کـــاتە مەردی تۆ مەیدان ئەکـــا
خـوێنی کوردان کاڵو سووری قورمزی نیشان ئەکا
بـــۆ سبـــووتی دەوری شۆڕش شاهدی کوردان ئەکـا
عەسری ئەمڕۆ تەبعە ناوت لای گەلان باسان ئەکـــا
تۆ نەکەی لادەی لە شۆڕش گەل بە تۆ شایان ئەکـــا
بەر نەدەی دەستت هەتا هەی فرسەتت ئامان ئەکـــا
شەعبەکەت بیٚ شك بە مێژووە بەد گومـــان ئەکـــا
خـوێنی کوردان کاڵو سووری قورمزی نیشان ئەکا
بـــۆ سبـــووتی دەوری شۆڕش شاهدی کوردان ئەکا

گۆڤاری سرووت ژمارە 10/11
بەهارو هاوینی 2004.

PDF4Kurd

پێڕست

1. ئەدەبی فەلسەفی (موحەممەد ئیقباڵ - جوبران خەلیل جوبران) بەنمونە.
2. نازک ئەلمەلائیکە... فریشتەی شیعر.
3. مەحمود دەروێش... شاعیرێک گەورەتر لە فەلەستین.
4. ئێمی سیزێر... شاعیرو تێکۆشەر.
5. ئاڵۆزی شیعرو شیعری ئاڵۆز.
6. مەرگی ئەدەب.
7. مەرگی مەرگ.
8. تەکفیر کردنی ڕۆشنبیران یان کوشتنی هزر.
9. تایبەتمەندییەکانی کتێبی (یادی مەردان)ی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس.
10. ئەحمەد هەردیو کتێبی (العروض فی الشعر الكردي).
11. نوربەخشی... شیعرەکانی مەلیکی کوردستان.
12. حەمەکەریم عارف... قەڵەمێکی بە ئەزموونو ڕەسەنی کوردستانی.
13. هەوڵێک لە پێناو بووژاندنەوەی شیعرەکانی شێخ بابا ڕەسوڵی بێدەنی.
14. مەلا موحەممەدی خاکی...وەک زانایەکی گومناوو کوردپەروەرێکی ڕاستەقینە.
15. (کەڵەیم)... وەک شاعیرێکی مەژگ گەورەی هەورامان.